

ЛІСОВЕЦЬ О. В., ХЛЕБІК С. Р., КРИЛОВЕЦЬ М. Г.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Навчальний посібник

Ніжин 2024

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

Лісовець О. В., Хлебик С. Р., Криловець М. Г.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Навчальний посібник

Ніжин – 2024

УДК 374(075.8)

Л63

Рекомендовано до друку Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол № 16 від 30.06.2024 р.

Рецензенти:

Толочко С. В. – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України.

Борисюк С. О. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені М. Гоголя.

Лісовець О. В., Хлебик С. Р., Криловець М. Г.

Л63 Теорія і практика позашкільної освіти: навчальний посібник. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. – 243 с.

Навчальний посібник «Теорія і практика позашкільної освіти» ставить за мету ознайомити студентів з історичними аспектами створення системи позашкільної освіти в Україні, її сучасним станом та проблемами модернізації, організації інклюзивного середовища закладу позашкільної освіти, питаннями виховання і розвитку дітей в системі позашкільної освіти в умовах її інноваційного розвитку.

Посібник адресовано педагогічним працівникам закладів позашкільної освіти (керівникам гуртків, методистам), працівникам закладів післядипломної педагогічної освіти, слухачам закладів післядипломної педагогічної освіти, викладачам закладів вищої освіти (викладачам педагогічних дисциплін, спецкурсів., курсів підвищення кваліфікації тощо), науковцям, аспірантам, студентам.

УДК 376(075.8)

© Лісовець О. В., Хлебик С. Р.,
Криловець М. Г., 2024
© НДУ ім. М. Гоголя, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
ЧАСТИНА I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	7
Розділ 1. Сучасні положення теорії і практики позашкільної освіти	7
1.1. Позашкільна освіта як процес і результат навчання, виховання, розвитку і соціалізації особистості у вільний час	7
1.1.1. Об’єкт, предмет, мета і завдання позашкільної освіти	11
1.2. Педагогіка позашкільної освіти: характеристика основних понять і категорій	15
1.3. Професійний стандарт педагога закладу позашкільної освіти.....	22
Розділ 2. Міжнародний досвід організації позашкільної освіти	32
2.1. Загальна характеристика та особливості позашкільної освіти Сполучених Штатів Америки	32
2.1.1. Напрями позашкільної освіти Сполучених Штатів Америки.....	36
2.1.2. Організація позашкільного освітнього простору Сполучених Штатів Америки	39
2.1.3. Особливості функціонування американської системи позашкільної освіти.....	46
2.2. Неформальна освіта у Нідерландах, Німеччині та Швеції	49
2.3. Досвід країн Центральної Європи	57
2.4. Досвід країн Східної Європи.....	60
Розділ 3. Історія становлення і розвитку системи позашкільної освіти в Україні	64
3.1. Історичні передумови виникнення позашкільної освіти на території України.....	64
3.2. Розвиток позашкільної освіти в період XVI – початок XX ст.....	68

3.3. Просвітницька діяльність громадських організацій і товариств другої половини ХХ ст.	72
3.4. Закріплення статусу позашкільної освіти як складової частини безперервної освіти (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.)	76
Розділ 4. Сучасний стан та стратегія розвитку позашкільної освіти в Україні	81
4.1. Державна політика у сфері позашкільної освіти	81
4.1.2. Діяльність Міжнародної асоціації позашкільної освіти (МАПО).....	87
4.2. Позашкільна освіта в умовах воєнного стану	90
4.3. Реалізація державної політики України у сфері позашкільної освіти	95
4.4. Основні стратегічні та перспективи розвитку позашкільної освіти в Україні.....	100
 ЧАСТИНА ІІ. ПРАКТИКА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ	106
Розділ 5. Загальна характеристика закладу позашкільної освіти	106
5.1. Загальні положення організації позашкільної освіти в Україні	106
5.2. Характеристика видів і типів закладів позашкільної освіти.....	109
5.3. Зміст діяльності освітнього закладу відповідно до загальнодержавних напрямів позашкільної освіти.....	115
Розділ 6. Організаційні форми освітньо-виховної діяльності в закладі позашкільної освіти	125
6.1. Організаційно-правові засади організації освітнього процесу у закладі позашкільної освіти	125
6.1.1. Типова освітня програма закладу позашкільної освіти	127
6.2. Організаційні форми освітньої діяльності в закладі позашкільної освіти	132
6.3. Вимоги до організації гурткових занять	134
6.4. Проектна діяльність у освітньому процесі закладу позашкільної освіти.....	136

Розділ 7. Особистісно-орієнтований підхід в організації роботи	
закладу позашкільної освіти	142
7.1. Особливості освітнього середовища закладу позашкільної освіти.....	142
7.2. Основні підходи до формування освітньо-виховної моделі закладу позашкільної освіти.....	145
7.3. Сутність, зміст і принципи особистісно-орієнтованого підходу	149
7.4. Характеристика технологій і методів інтерактивного навчання.....	156
Розділ 8. Організація інклюзивного навчання	
в закладах позашкільної освіти	167
8.1. Особливості впровадження інклюзії в закладах позашкільної освіти.....	167
8.2. Організація навчання дітей з ООП в закладі позашкільної освіти	172
8.3. Форми організації процесу інклюзивного виховання в позашкільній освіті.....	179
8.4. Ефективність співпраці педагогів та батьків.....	183
Розділ 9. Психолого-педагогічні умови роботи з обдарованими дітьми	
в закладі позашкільної освіти	189
9.1. Загальна характеристика обдарованості	189
9.2. Особливості педагогічного супроводу обдарованої дитини в умовах закладу позашкільної освіти	195
9.3. Специфіка планування роботи, організація психологічної взаємодії всіх учасників процесу.....	204
Розділ 10. Організація науково-методичної роботи	
у закладі позашкільної освіти	208
10.1. Методична служба в закладах позашкільної освіти.....	208
10.2. Форми методичної роботи педагогічного колективу закладу позашкільної освіти.....	212
10.3. Характеристика форм методичної роботи.....	213
10.3.1. Колективні (масові) форми роботи	213
10.3.2. Групові форми роботи	219
10.3.3. Індивідуальні форми роботи	233
БІБЛІОГРАФІЯ	238

ПЕРЕДМОВА

Сучасний розвиток системи освіти нашої країни вимагає посилення ролі позашкільної освіти в життєвому становленні і професійному самовизначенні дитини. Позашкільна освіта в цьому випадку виступає як мотивована освіта, яка виведена за рамки основного освітнього процесу, але саме вона дозволяє дитині задовольнити жагу пізнання та потребу творчої реалізації, самовизначення особистісного, соціального та, врешті решт, професійного.

У навчальному посібнику висвітлено специфіку організації педагогічного процесу у закладах позашкільної освіти різного спрямування; розкрито теоретичні і практичні аспекти організації, модернізації та інноваційного розвитку освітньо-виховної діяльності закладу позашкільної освіти.

Структура посібника складається з матеріалів лекцій, поділених на дві частини «Теоретико-методичні засади позашкільної освіти» та «Практика позашкільної освіти в системі соціального виховання особистості». Перелік розділів та їх змістовне наповнення відображають основні питання формування і розвитку професійної компетентності здобувачів освіти для здійснення інноваційної діяльності щодо організації освітнього середовища закладів позашкільної освіти. Кожний розділ завершується запитаннями та завданнями для самоконтролю знань.

Розділи посібника містять інформацію щодо організації роботи закладу позашкільної освіти з дітьми з особливими освітніми потребами, підготовки майбутніх фахівців до здійснення професійної діяльності з урахуванням принципів толерантності, поваги до індивідуальних особливостей вихованців, неупередженості та недопущення дискримінації.

Навчальний посібник «Теорія і практика позашкільної освіти» рекомендований для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

ЧАСТИНА I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Розділ 1

Сучасні положення теорії і практики позашкільної освіти

Ключові терміни і поняття: позашкільна освіта, теорія, практика і методика позашкільної освіти, педагогіка позашкільної освіти, професійний стандарт педагога закладу позашкільної освіти.

1.1. Позашкільна освіта як процес і результат навчання, виховання, розвитку і соціалізації особистості у вільний час

Сучасні економічні і соціальні умови сформували суспільне замовлення на розвиток позашкільної освіти, яка поряд із дошкільною, загальною середньою, професійно-технічною і вищою освітою є невід’ємною складовою системи освіти, відіграє важливу роль у процесі гуманізації суспільства, покликана забезпечити духовний, інтелектуальний і фізичний розвиток дітей та молоді з метою задоволення їх творчих і освітніх потреб. У Законі України «Про позашкільну освіту» (2020) зазначено, що

позашкільна освіта – це сукупність знань, умінь та навичок, що здобувають вихованці, учні і слухачі в закладах позашкільної освіти, інших суб’єктах освітньої діяльності за програмами позашкільної освіти.

У той же час,

позашкільна освіта – це цілеспрямований процес і результат навчання, виховання, розвитку та соціалізації підростаючого покоління у вільний час у закладах позашкільної освіти та інших соціальних інституціях

Позашкільна освіта розглядається як система, складовими якої є процесуальний, змістовні, структурні, інституціональні, методичні, організаційні та функціональні компоненти.

Компоненти позашкільної освіти	Складові структурних компонентів
Процесуальні	Навчання, виховання, розвиток, соціалізація
Змістовні	культура, техніка, природа, спорт, суспільство
Організаційні	пластовий; художньо-естетичний; мистецький; туристсько-краєзнавчий; еколого-натуралістичний; науково-технічний; дослідницько-експериментальний; фізкультурно-спортивний або спортивний; військово-патріотичний; бібліотечно-бібліографічний; соціально-реабілітаційний; оздоровчий та гуманітарний
Інституціональні	сукупність закладів освіти, закладів культури та мистецтва; спорту, туризму, організації; сім'я та ін.
Функціональні	дозвілля, пізнання, творчість
Структурні	нормативно-правове, організаційне, кадрове, науково-методичне, фінансове та матеріально-технічне забезпечення
Методичні	мета, завдання, зміст, форми, методи, засоби

Система позашкільної освіти – це система, що характеризується цілеспрямованим функціонуванням навчання, виховання, розвитку та соціалізації особистості у вільний час, з її особливими структурами, зв'язками та відносинами між елементами.

Процесом становлення і збагачення особистості в позашкільній освіті під впливом зовнішніх і внутрішніх керованих і некерованих факторів є **розвиток**. Процес особистісного розвитку дитини у позашкільній освіті відбувається внаслідок включення особистості до освітньо-виховного процесу, в ході якого відбувається набуття позитивного досвіду взаємодії з дорослими та однолітками, формування навичок ефективного спілкування, а також взаємопідтримки.

Наступною складовою процесуального компонента позашкільної освіти є **соціалізація**, яка передбачає включення дитини в систему суспільних стосунків шляхом засвоєння нею соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих

стосунків. Передумовами соціалізації дітей в закладах позашкільної освіти є задоволення потреби в нових сферах спілкування, розширенні неформального спілкування, самореалізації в позаурочних видах діяльності.

До **процесуальних компонентів** позашкільної освіти належать сім'я, навчальні заклади (позашкільні, дошкільні, загальноосвітні, професійно-технічні, вищі), бібліотеки, клуби, дитячі, учнівські і молодіжні організації, товариства, засоби масової інформації тощо

Змістовими компонентами позашкільної освіти є культура, суспільство, природа, люди.

До **функціональних компонентів** позашкільної освіти належать: дозвілля, пізнання, творчість. Дозвілля є діяльністю дитини, якою вона займається у вільний час, є особливою сферою соціалізації школярів.

До **змістовних компонентів** належать: культура, техніка, природа, спорт, суспільство. Вони становлять основу життєдіяльності людини і зміст позашкільної освіти як системи цінностей.

Зі змістовим компонентом органічно пов'язаний **організаційний компонент**. Він включає сукупність елементів, що є напрямками позашкільної освіти, а саме: пластовий; художньо-естетичний; мистецький; туристсько-краєзнавчий; еколого-натуралістичний; науково-технічний; дослідницько-експериментальний; фізкультурно-спортивний або спортивний; військово-патріотичний; бібліотечно-бібліографічний; соціально-реабілітаційний; оздоровчий та гуманітарний.

Інституціональний компонент позашкільної освіти становить сукупність закладів освіти, закладів культури, мистецтва, спорту, туризму, організацій, сім'я тощо. Саме цими складовими, що становлять інституціональний компонент, найчастіше й характеризують систему позашкільної освіти.

До **структурних компонентів** позашкільної освіти О. Биковська відносить нормативно-правове, організаційне, кадрове, науково-методичне, фінансове та матеріально-технічне забезпечення.

Першою складовою **організаційного компоненту** є *нормативно-правове забезпечення*, що передбачає визначення і розвиток законодавчих засад правового поля діяльності і функціонування системи позашкільної освіти.

Організаційне забезпечення позашкільної освіти передбачає створення, ефективне функціонування різноманітних типів та видів закладів позашкільної освіти та інших соціальних інституцій.

Наступною складовою організаційного компонента системи позашкільної освіти є *кадрове забезпечення*, що передбачає достатню кількість та наявність у педагогічних працівників відповідної кваліфікації.

Науково-методичне забезпечення організаційного компонента системи позашкільної освіти передбачає підготовку педагогічних працівників, удосконалення їх професійної компетентності, підвищення ефективності навчально-виховного процесу шляхом його наукового обґрунтування та відповідного методичного забезпечення.

Фінансове та матеріально-технічне забезпечення передбачає заходи із забезпечення матеріально-технічної бази та наявність коштів.

До методичних компонентів системи позашкільної освіти належать мета, завдання, зміст, форми, методи, засоби.

Методика позашкільної освіти це узагальнення досвіду, способів, прийомів доцільного здійснення позашкільної освіти в закладах позашкільної освіти та інших соціальних інституціях. Методика позашкільної освіти є системою, що поєднує наступні структурні компоненти: мету (загальну ідею, що визначає спрямованість її діяльності); зміст (знання про способи діяльності, що дозволяють досягнути мети); форму (спосіб взаємодії суб'єктів освіти, в межах якої відбувається реалізація змісту із застосуванням певних методів і засобів); методи (шляхи або способи практичної реалізації мети, завдань, змісту); засоби (шляхи теоретичної реалізації мети, завдань і змісту).

Зміст позашкільної освіти – це складова методичного компоненту позашкільної освіти, що розглядається як науково-обґрунтована система дидактично та методично оформленого матеріалу з позашкільної освіти різних профілів

навчання, що реалізовується в системі гуртків та ін., представлених у планах, освітніх програмах, підручниках, посібниках, методичних матеріалах та ін. Програмою передбачено наступність у засвоєнні й розвитку знань та вмінь, здобутих учнями на попередніх роках навчання, рівню класифікації гуртків та кількості років навчання: початковий, основний і вищий.

Зміст різних напрямів позашкільної освіти відображається у різних формах і методах роботи, які визначаються місцем, умовами, змістом, характером, послідовністю діяльності педагогів та учнів, їх взаємовідносинами, засобами керівництва.

Форми позашкільної освіти розглядаються як система організації діяльності педагогів і школярів, в якій реалізовується мета, завдання і зміст освіти. Визначення форм позашкільної освіти тісно пов'язано з методами, що розглядаються як способи упорядкованої діяльності педагога і учнів, спрямованих на реалізацію мети, завдань і змісту освіти відповідно до обраної форми.

Особливостями системи позашкільної освіти є її цілісність, структурованість, ієрархічність, різноманітність форм організації роботи, взаємозв'язок із середовищем. Основним системоутворюючим елементом в системі позашкільної освіти є діяльність особистості у вільний час.

1.1.1. Об'єкт, предмет, мета і завдання позашкільної освіти

Система позашкільної освіти в позашкільних навчальних закладах за своїм характером є *методичною системою*, що передбачає здійснення за певною *методикою*. Включає такі основні взаємозв'язані елементи: мета і завдання, зміст освіти, форми, методи і засоби здійснення.

Мета та основні завдання позашкільної освіти

Мета позашкільної освіти обумовлюється загальною ідеєю *державотворення*. Мета пов'язується з *проєктуванням* діяльності.

Визначення та формулювання мети позашкільної освіти здійснюється на **трьох рівнях:**

- 1) на рівні держави;
- 2) на рівні організаційної системи в цілому (освітніх закладів, сім'ї, установ, колективів тощо);
- 3) на рівні безпосереднього здійснення позашкільної світи (педагог, батьки, діти).

Освіта належить до соціокультурних систем, і традиційно будь-яка освітня система ставить перед собою освітню мету, а як система соціальна – соціально-педагогічну мету.

Освітня мета – формування пізнавальної та практичної компетентностей, отримання знань, навичок для досягнення успіху у житті, для виховання конкурентноспроможної людини у нових ринкових відносинах.

Соціальна мета – це допомога дитині в подоланні психологічних труднощів, які виникають у процесах навчання, виховання, розвитку, соціалізації і обумовлені різними чинниками: освітніми, віковими, сімейними, соціальними, індивідуально-психологічними.

Соціально-педагогічна мета орієнтує на створення таких умов соціокультурного середовища закладу, які забезпечують всі можливості для формування компетентностей, розвитку активності вихованців, реалізації їхніх потенційних здібностей шляхом соціальної взаємодії з дорослими, в атмосфері доброзичливості, взаємодопомоги, толерантності.

Для того щоб дитина отримала відповідні знання, досягла успіху в житті і відбулася як **особистість**, в навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу створюються **відповідні умови** для розвитку її суб'єктної активності, що, у свою чергу, є однією з головних передумов формування пізнавальної та практичної компетентностей, набуття знань, вмінь та навичок.

Особистісні ж якості, розвиток творчої та соціальної компетентності, розуміння морально-духовних цінностей формуються тільки в процесі соціальних відносин у соціокультурному середовищі. І таким середовищем може стати для дитини заклад позашкільної освіти.

Головна мета позашкільної освіти детермінована соціальними потребами та цілями суспільства. Мета конкретизується в державних планах та програмах, урядових рішеннях.

Відповідно до чинних державних документів,

основна мета позашкільної освіти полягає у навчанні, вихованні, розвитку та соціалізації особистості у вільний час у позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях.

Основними завданнями позашкільної освіти є:

- виховання громадянина України, поваги до прав і свобод людини, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії;
- вільний розвиток особистості та формування її соціально-громадського досвіду;
- виховання у вихованців, учнів і слухачів патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей Українського народу, а також інших націй і народів;
- виховання в учнів і слухачів шанобливого ставлення до родини та людей похилого віту;
- створення умов для творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку вихованців, учнів і слухачів;
- формування у вихованців, учнів і слухачів свідомого й відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, навичок безпечної поведінки;
- задоволення освітньо-культурних потреб вихованців, учнів і слухачів, які не забезпечуються іншими складовими структури освіти;
- задоволення потреб вихованців, учнів і слухачів у професійному самовизначенні і творчій самореалізації;
- пошук, розвиток та підтримка здібних, обдарованих і талановитих вихованців, учнів і слухачів;
- вдосконалення фізичного розвитку вихованців, учнів і слухачів, підготовка спортивного резерву для збірних команд України з різних видів спорту;

- організація дозвілля вихованців, учнів і слухачів, пошук його нових форм; профілактика бездоглядності, правопорушень;

- виховання в учасників навчально-виховного процесу свідомого ставлення до власної безпеки та безпеки оточуючих;

- формування здорового способу життя вихованців, учнів і слухачів;

- здійснення інформаційно-методичної та організаційно-масової роботи.

Розробка ефективного змісту і методики позашкільної освіти передбачає застосування компетентнісного підходу, який реалізовується на застосуванні в меті, завданнях, змісті, формах та методах позашкільної освіти компетентностей особистості.

Особливістю позашкільної освіти є забезпечення вільного часу особистості, її надання в позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях.

Позашкільна освіта – цілеспрямований процес і результат навчання, виховання, розвитку та соціалізації особистості у вільний час у позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях.

Функціонування позашкільної освіти в Україні тісно пов'язано з розвитком її теорії, практики і методики.

Теорія позашкільної освіти – сукупність ідей, поглядів, концепцій, вчень про об'єктивну дійсність позашкільної освіти.

Теорія позашкільної освіти розкриває закономірності діяльності особистості у вільний час, визначає та характеризує сутність, принципи, зміст, форми та методи навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях.

Теорія позашкільної освіти взаємопов'язана і перебуває в органічній єдності з практикою. Теорія йде від практики, узагальнює її і обґрунтовується нею. Практика осмислюється, організовується і спрямовується теорією.

Практика позашкільної освіти – систематична організація позашкільної освіти в позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях.

Практика позашкільної освіти зумовлена своєю *специфікою*. Традиційно організація позашкільної освіти визначається роботою закладів освіти, культури, мистецтва, фізкультури та спорту. Серед них – позашкільні освітні заклади, гуртки, творчі об'єднання, клуби за місцем проживання, дитячо-підліткові фізкультурно-спортивні клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, спортивні майданчики, клубні заклади, центри дозвілля, школи естетичного виховання, бібліотеки, театри тощо.

Практика позашкільної освіти в Україні широко організована. Внаслідок цього забезпечується доступність до позашкільної освіти дітей і молоді, функціонують розвиваються її різноманітні форми.

Методика позашкільної освіти – узагальнення досвіду, способів, прийомів доцільного здійснення позашкільної освіти в позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях.

Становлення та розвиток теорії, практики і методики сприяли утвердженню педагогіки позашкільної освіти.

1.2. Педагогіка позашкільної освіти: характеристика основних понять і категорії

Позашкільна педагогіка – особлива галузь педагогіки, предмет якої – розвиток і виховання духовно повноцінної, творчої особистості з урахуванням її особистих потреб і природних даних, особливостей сфери вільного часу і дозвілля. Позашкільну педагогіку можна розглядати як науку про виховання творчістю.

Позашкільна педагогіка – це педагогіка виховання вільної дитини, яка будується на основі закону творчості, що передбачає залучення дітей до реальної співтворчості інтелектуального діалогу, гармонізацію спілкування, успіх, здатність почувати себе вільними на випадок невдачі, мати право на невдачу.

Предметом педагогіки позашкільної освіти є дослідження процесу і результату навчання, виховання, розвитку та соціалізації особистості у вільний час.

Метою педагогіки позашкільної освіти є навчання, виховання, розвиток та соціалізація вільної, духовно повноцінної, творчої особистості у вільний час з урахуванням її власних потреб і природних даних.

Основними завданнями педагогіки позашкільної освіти є:

- методологічне, теоретичне і методичне забезпечення функціонування і розвитку позашкільної освіти;
- розробка і наукове обґрунтування змісту, форм, методів і засобів позашкільної освіти;
- розвиток позашкільної освіти в позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях;
- підготовка програм, посібників, підручників, методичних рекомендацій та іншої літератури для позашкільної освіти.

Основними поняттями і категоріями педагогіки позашкільної освіти є «особистість», «вільний час», «освіта», «виховання», «розвиток», «навчання», «соціалізація», «культура», «діяльність», «творчість», «дозвілля», «пізнання» тощо.

Особистість – це людина, яка має свідомість, що досягла певного рівня психічного розвитку.

Особистість перебуває в центрі уваги позашкільної освіти. Людина стає особистістю в процесі навчання, виховання, розвитку, соціалізації. Саме особистість посідає визначальне становище в суспільстві, виконуючи в ньому певну суспільну роль чи функцію.

Освіта – процес і результат засвоєння, збагачення і передачі соціального досвіду від попередніх поколінь до наступних.

Категорія «освіта» стосується людини і лише її. Освіта пов'язана із соціальним досвідом людства, навчанням, вихованням, розвитком і соціалізацією підростаючого покоління. Історично обумовлюється процесом накопичення знань, розвитком знарядь праці і способами діяльності.

Суспільний прогрес став можливий завдяки тому, що кожне нове покоління опановувало досвід предків, збагачувало його і передавало своїм нащадкам.

Отже, кожне покоління розв'язує три найважливіші завдання. По-перше, засвоює досвід попередніх поколінь; по-друге, збагачує і примножує цей досвід; по-третє, передає досвід наступним поколінням. У освіті ці завдання вирішуються найбільш ефективно.

Виховання – цілеспрямований процес засвоєння людиною соціально значущого і життєво необхідного досвіду попередніх поколінь.

Виховання спрямовано на розвиток особистості людини з урахуванням її індивідуальності й унікальності досвіду. Це суб'єкт-суб'єктний процес, організатором якого з одного боку, є педагог (або педагогічна система), з іншого – сам вихованець.

Гуманістично спрямоване виховання сприяє формуванню в особистості цілісної картини світу, уявлень про зв'язок довкілля та власного внутрішнього світу.

Розвиток – процес становлення і збагачення особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх керованих і некерованих факторів. Рушійними силами розвитку особистості є суперечності між потребами людини і можливостями їх задоволення.

Розвиток пов'язаний із включенням особистості до навчально-виховного процесу. Відбувається набуття позитивного досвіду взаємодії з дорослими та однолітками, формування навичок ефективного спілкування, а також взаємодопомоги. Внаслідок цього створюються сприятливі умови для особистого зростання, розвитку здорової, цілісної і зрілої особистості.

Навчання – цілеспрямований процес взаємодії педагога і учня.

Навчання формує в особистості світогляд, соціальні настанови, ціннісні орієнтації, розвиває духовні й матеріальні потреби, ознайомлює з формами спільної діяльності та спілкування особистості з колективом.

Виховуюче навчання забезпечує органічний взаємозв'язок між життєво важливими знаннями, навичками та досвідом морально-творчої діяльності особистості.

Соціалізація – двосторонній взаємообумовлений процес взаємодії людини і соціального середовища.

Передбачає включення людини в систему суспільних відносин шляхом як засвоєння соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин. У процесі соціалізації формується унікальна, неповторна особистість.

Соціалізація як процес і результат сприяє соціальному розвитку особистості, формуванню соціальних якостей, передбачає і зумовлює спілкування з іншими людьми.

Передумовами соціалізації дітей у закладах позашкільної освіти є *потреба в нових сферах спілкування, розширення неформального спілкування поза уроками, самореалізації в нових видах діяльності.*

Вільний час – частина часу, що залишається після відрахування непорушних необхідних його витрат.

Явище вільного часу відрізняється винятковою складністю. Дитина ніколи не буває вільною від самої себе. *Тому позашкільна освіта створює простір для навчання, виховання, розвитку і соціалізації особистості у вільний час.*

Загальний фонд часу дітей *розділяється* на: робочий час; неробочий час; вільний час; інші витрати часу.

Робочий час включає час навчання в школі, фактичної роботи. При цьому неробочий час – це час домашньої праці, догляду за собою, пересування на заняття і назад, задоволення фізіологічних потреб (сон, їжа). Вільний час включає навчання, самоосвіту, активний відпочинок і т. п.

Дозвілля – діяльність людини, якою вона займається у вільний час.

Розрізняють такі *види дозвілля*: відпочинок, творчість, розваги, самоосвіта, свята.

Дозвілля існує як особлива сфера соціалізації дітей. У ній природно реалізуються їхні інтереси і потреби, особистісні і соціальні амплуа, розвивається активність, творча ініціатива, здійснюється пошук нових ціннісних орієнтирів шляхом вільного вибору видів діяльності.

Культура – це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства та особистості.

Відображає історично досягнутий рівень розвитку суспільства і людини, втілюється в результатах діяльності.

Культура як сфера духовного життя суспільства охоплює, насамперед, систему виховання, освіти, творчості, а також заклади, установи й організації, що забезпечують її функціонування (зклади позашкільної освіти, школи, клуби, музеї, бібліотеки тощо).

Діяльність – специфічно людська регульована свідомістю активність, що породжується потребами і спрямована на пізнання і перетворення зовнішнього світу. Основними видами діяльності є: гра, навчання, праця, спілкування.

Зв'язок позашкільної освіти з іншими науками.

Педагогіка позашкільної освіти включає поняття різних наук. Їх зміст і логічний зв'язок відображають основи навчання, виховання, розвитку та соціалізації дітей і молоді у вільний час, принципи управління ними.

Розвитку позашкільної освіти сприяють *міжпредметні зв'язки*, в тому числі з основами наук. Найбільший вплив мають суспільні, природничі, технічні науки. Серед них – педагогіка, психологія, філософія, соціологія, фізіологія, економіка.

Позашкільна освіта і педагогіка. Педагогіка – це наука про навчання, виховання і розвиток особистості. Як педагогічна наука педагогіка позашкільної освіти керується загальними принципами теорії освіти (дидактики) та теорії виховання. На їх основі розробляється теорія позашкільної освіти.

Особливе значення для позашкільної освіти мають різні *галузі педагогіки* (передусім соціальна педагогіка, дошкільна педагогіка, педагогіка школи тощо), а також предметні *методики з навчальних дисциплін* (трудова навчання, фізика, біологія, хімія тощо). За рахунок інтеграції знань відбувається вирішення широкого кола завдань позашкільної освіти.

Позашкільна освіта і філософія. Філософія є особливою формою пізнання світу, що виробляє систему знань про фундаментальні принципи і основи людського буття. Філософія становить методологічну основу позашкільної освіти, розглядає її сутність, вивчає принципи істинності знання, результатів діяльності.

Сучасні філософські підходи до дослідження питань позашкільної освіти достатньо широкі і різнобічні. Філософські ідеї продукують педагогічні концепції, визначають перспективу педагогічного пошуку.

Дослідження онтологічної реальності позашкільної освіти виділило в ній *чотири взаємопов'язані форми буття*: природа – суспільство – людина – культура. Вони становлять цілісну систему позашкільної освіти із системоутворюючим фактором – людською діяльністю.

Діяльність виступає безпосередньою ланкою зв'язку людини з природою, суспільством, культурою.

Позашкільна освіта і психологія. Психологія – це наука про закономірності розвитку і прояву психіки взагалі і людини як конкретної особистості. *Позашкільна освіта спирається на глибокі психологічні знання сутності психіки дітей і молоді, особливостей її прояву, а також на закономірності протікання пізнавальних процесів.*

Психологія допомагає зрозуміти різні факти поведінки і вчинки дітей різного віку, як окремо кожного з них, так і колективу в цілому.

У позашкільній освіті за допомогою психології визначаються раціональні ефективні шляхи впливу на особистість учня (вихованця, слухача), проєктується її розвиток, а також попереджаються можливі помилки і невдачі.

Позашкільна освіта і соціологія. Соціологія як наука розкриває закони розвитку і функціонування соціальних спільнот і соціальних процесів, взаємини особистості і суспільства, закономірності масової поведінки людей.

Позашкільна освіта спирається та застосовує соціологічні знання, соціологічні методи пізнання, результати соціологічних досліджень.

Педагогіка позашкільної освіти як наука про виховання немислима без соціології як науки про суспільство. *Соціологія сприяє* досягненню позашкільної освіти як певного соціального інституту в контексті суспільних відносин. Виявляє *соціологічні фактори*, які стимулюють або гальмують розвиток освіти, в тому числі позашкільної, творчих здібностей особистості. Взаємозв'язок позашкільної освіти і соціології – це реальність суспільного життя, *пов'язана із функцією передачі соціального досвіду від покоління до покоління*.

Позашкільна освіта і анатомія та фізіологія. Анатомія і фізіологія досліджують і розкривають процеси, що характеризують діяльність мозку, центральної нервової системи. Їх зв'язок з позашкільною освітою полягає в ефективному використанні можливостей організму людини в процесі освітньої діяльності.

Вчення про вищу нервову діяльність озброює позашкільну освіту розумінням фізіологічних механізмів здійснення видів діяльності, засвоєння знань, умінь, навичок.

Позашкільна освіта і кібернетика. Кібернетика – наука про управління, зв'язок і переробку інформації. Кібернетика створила певне «міжнаукове середовище», в якому складні проблеми позашкільної освіти можуть розглядатися як проблеми єдиного світу. Маючи на меті створення «штучного інтелекту», кібернетика розглядає процес позашкільної освіти під кутом зору закономірностей обробки інформації. Вона визначає, як система позашкільної освіти сприймає, аналізує, узагальнює та передає інформацію.

Особливістю кібернетичного аспекту в дослідженні питань позашкільної освіти є те, що в кожному випадку об'єкти, які становлять систему, можуть бути суперечностями найширшого діапазону – від живих істот до механізмів, комп'ютерів або каналів зв'язку в техніці.

Позашкільна освіта і економіка. Економіка – наука, що вивчає специфіку виробничих відносин у певній галузі або сфері суспільної діяльності. Саме економіка сприяє визначенню системи фінансування позашкільної освіти, позашкільних навчальних закладів, обсягів цих коштів та видатків, ефективності їх вирішення.

1.3. Професійний стандарт педагога закладу позашкільної освіти

Сучасна Україна, переживаючи величезні зрушення у всіх сферах життя, потребує реформування, модернізації та професіоналізації освіти. В цьому контексті перехід на нові стандарти навчання є викликом сьогодення. Зрозуміло, що позашкільна освіта не може залишатися осторонь, вона має підтримати цей процес, а також докласти максимум зусиль для його реалізації. Без сумніву, це важливий і відповідальний етап в роботі позашкільних закладів освіти.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку позашкільних установ і необхідною умовою ефективності освітнього процесу є забезпечення готовності педагогів до переходу на нові стандарти.

Професійний стандарт педагога позашкільного закладу освіти, як система вимог до якостей (компетентностей) суб'єкта діяльності, які в своїй цілісності визначають можливість займання конкретної посади та визначають успіх в діяльності, має передбачати як особистісні якості педагога позашкільного закладу освіти, так і постановку цілей і завдань педагогічної діяльності, мотивацію навчально-виховної діяльності у творчих учнівських об'єднаннях, програмно-методичне забезпечення тощо.

До того ж педагог – позашкільник мусить володіти інформаційною компетентністю. Обов'язково слід враховувати надзвичайно важливу по своїй суті особливість позашкільної освіти, яка полягає в тому, що для дітей в позашкільних закладах освіти забезпечується можливість добровільного, цілеспрямованого використання вільного часу з тим, щоб вони отримали змогу більш повного розвитку своїх потенційних можливостей, чому сприяє варіативність освітніх видів діяльності, навчальних і розвиваючих програм.

Позашкільний заклад освіти обов'язково утримує в полі зору окремі індивідуальні особливості дитини не відходячи від основного курсу на цілісний особистісний розвиток дітей та учнівської молоді. Позашкільна освіта формує підґрунтя для соціальної орієнтації та адаптації учнівської молоді, забезпечує формування усвідомленого вибору майбутньої професії та задоволення широких пізнавальних потреб при наданні кожному свободи вибору, створює умови для

становлення і розвитку творчої особистості із сформованою системою соціально-значущих цінностей, здатної до постійного самовдосконалення.

Таким чином, професійна діяльність педагога позашкільного закладу освіти є: за змістом – перетворююча, націлена на якісну зміну рівня знань учнівської молоді, особистість вихованців в цілому і самого педагога в тому числі;

за формою – комунікативна, базується на спілкуванні як безпосередньому так і опосередкованому;

за структурою – ціннісно-орієнтаційна, зорієнтована на формування системи цінностей педагога і перенесення її на дітей та учнівську молодь.

Запровадження професійного стандарту педагога позашкільного закладу освіти передбачає врахування особистих компетенцій педагога, володіння технологією цілісного педагогічного процесу, мотивації навчально-пізнавальної діяльності у вихованців, інформаційної компетентності, розробки програм педагогічної діяльності та готовності до прийняття педагогічних рішень тощо.

Професійний стандарт – система вимог до якостей (*компетентностей*) суб'єкта діяльності, які в своїй цілісності визначають можливість займання конкретної посади та визначають успіх в діяльності.

Професійний стандарт педагога в системі позашкільної освіти має:

– стати підґрунтям для захисту педагога від виконання невластивих функцій, що відволікають його від виконання прямих обов'язків;

- спонукати до пошуку нестандартних рішень, забезпечувати право на творчий, креативний підхід педагога до навчально-виховного процесу;

- сприяти подоланню технократичного підходу при оцінюванні праці педагога;

– забезпечувати координоване зростання свободи і відповідальності педагога за результати праці;

– мотивувати педагога до постійного підвищення кваліфікації.

Особисті компетентності педагога закладу позашкільної освіти:

Бачення реальних та потенційних можливостей вихованців (**прогностична складова**), що відображається вмінням оцінити реальні та передбачити

потенційні можливості учнівської молоді та визначити оптимальні шляхи і методи для забезпечення реалізації успішної діяльності вихованців (уміння створювати необхідні умови для науково-пізнавальної діяльності учнівської молоді, гармонійного виховання та розвитку, змістовного відпочинку і дозвілля дітей, самореалізації,

-набуття навичок здорового способу життя;

-уміння позитивно стимулювати навчальну активність вихованців;

-уміння розробляти індивідуально-орієнтовані освітні проекти).

Відчуття внутрішнього світу вихованців (**перцептивна складова**), що відображається умінням проникати у внутрішній світ вихованця, психологічною спостережливістю, яка пов'язана з глибоким розумінням особистості вихованця, його тимчасових психічних станів (за «дрібницями» бачити зміни у внутрішньому стані дитини; будувати індивідуалізовану освітню програму та уміння показати особистісне розуміння навчання з врахуванням індивідуальних характеристик внутрішнього світу вихованців).

Організаторська складова, що відображається умінням організовувати дитячий колектив, об'єднувати його, надихати на вирішення важливих задач і, разом з цим, правильно організовувати свою власну роботу; умінням правильно розподіляти роботу, вкладатися у визначені терміни.

Комунікативна складова, що відображається здібностями до спілкування з дітьми, вміннями знаходження правильних підходів до дітей та учнівської молоді, встановлення педагогічно доцільних взаємовідносин, педагогічною тактовністю.

Загальнокультурна складова та толерантність, відображається успішністю педагогічного спілкування та ґрунтується на рівноправному партнерстві, готовності до порозуміння і взаємоповаги у процесі навчання, спілкування та діяльності, морально-етичній взаємодії (педагог впевнений, відкритий, недирективний, доброзичливий – у ставленні до учнівської молоді виступає в ролі наставника, а у ставленні до колег – у ролі радника).

Психологічна і професійна стійкість, відображається педагогічним виявом емоційно-вольової сфери, виразністю і прозорістю почуттів, «сердечністю розуму», емоційною та стресостійкістю, педагогічним оптимізмом тощо.

Володіння педагогом закладу позашкільної освіти **технологією цілісного педагогічного процесу** передбачає:

- *Ефективне цілепокладання в навчально-виховному процесі, реалізацію «суб'єкт-суб'єктного» підходу (вихованець ставиться в позицію суб'єкта діяльності), втілення в життя основних позицій формування творчої особистості. Відображається знанням освітніх стандартів та програм; системним баченням педагогічного процесу та володінням педагогічними засобами в тому числі формами і методами практичного навчання: польова практика, лабораторний експеримент тощо; володінням методами організації екскурсій, походів, експедицій та методами музейної педагогіки, використанням їх для розширення світогляду учнівської молоді.*

- *Забезпечення цілісного особистісного розвитку дітей та учнівської молоді. Відображається умінням визначати та розвивати інтелектуальні, креативні (творчі), емоційно-вольові, психофізіологічні, духовні здібності індивіда, сприяти успішній самореалізації особистості в соціумі*

– *Забезпечення відповідності педагогічних цілей і завдань віковим та індивідуальним особливостям учнівської молоді. Відображається знанням вікових особливостей вихованців та методик навчально-виховного процесу відповідно до вікових та індивідуальних особливостей. Володіння методиками роботи з обдарованою молоддю в тому числі пошуку і підтримки талантів.*

Мотивація навчально-пізнавальної діяльності у вихованців. Володіння педагогом закладу позашкільної освіти стимулювально мотиваційним компонентом навчальної діяльності, що відображається у вмінні формування у учнівської молоді істинних мотивів навчально-пізнавальних дій та спрямуванні мотивації пізнання на формування професійної мотивації; забезпеченні позитивної мотивації навчальної діяльності та мотивації досягнень.

Інформаційна компетентність педагога закладу позашкільної освіти.

Глибоке знання педагогом програми творчого об'єднання і профільного предмету та поєднання теоретичних знань з баченням їх практичного застосування, що є передумовою становлення особистісної значущості вихованця.

Відображається як знанням генези формування предметного знання так і застосуванням знань для пояснення соціальних і природних явищ; володінням методами (оптимальними) вирішення різних завдань в тому числі завдань олімпіад та конкурсів.

Чітка орієнтація в методах викладання, що відображається знанням нормативних методів і технологій, сучасних досягнень в цьому аспекті та використанням їх у педагогічній діяльності.

Знання суб'єктивних умов діяльності (знання вихованців і учнівських колективів). Відображається володінням загальними методами діагностики індивідуальних особливостей учнівської молоді, використанням знань з психології в організації навчального процесу та розробкою індивідуальних проєктів на основі індивідуальних характеристик вихованців.

Самостійний пошук інформації, що забезпечує безперервне оновлення знань та умінь і, таким чином, постійне професійне зростання і творчий підхід до педагогічної діяльності. Відображається вмінням користуватися різними інформаційними джерелами та інформаційно-пошуковими технологіями. Використання ІКТ, що відображається вільним володінням ПК та навиками комп'ютерного пошуку та обробки інформації.

Розробка педагогом закладу позашкільної освіти програм педагогічної діяльності та прийняття педагогічних рішень. *Володіння навичками створення методичної продукції* (навчальні посібники; методичні посібники; навчально-методичні посібники тощо), розробки освітніх програм, вибору посібників та навчальних комплектів, що підтверджує знання освітніх стандартів і типових програм; обізнаність і інформованість відповідно профілю та відображається обґрунтованістю програм, що використовуються в навчально-виховному процесі та наявністю персонально розроблених освітніх програм та методичних

розробок. *Володіння умінням приймати рішення в різних педагогічних ситуаціях, що відображається у відповідному розвитку педагогічного мислення, вмінням застосовувати при вирішенні проблем як стандартних рішень так і творчих або інтуїтивних підходів.*

Психологічна складова стандарту педагога закладу позашкільної освіти

Своєрідність і відмінність позашкільної освіти полягає в добровільному, цілеспрямованому використанні дітьми вільного часу для повного розвитку своїх потенційних можливостей, у варіативності освітніх видів діяльності, навчальних і розвиваючих програм.

Основою його є опора не на окремі індивідуальні особливості дитини, а *на цілісний особистісний розвиток». Залучення дитини до вивчення основ знань з різних областей діяльності суспільства сприяє його соціальній орієнтації та адаптації, формуванню усвідомленого вибору майбутньої професії, задоволенню широких пізнавальних потреб.*

У той же час, надаючи кожній дитині *свободу вибору сфери та спеціалізації діяльності і педагога, позашкільна освіта створює умови для становлення і розвитку творчої особистості, яка має сформовану систему соціально-значущих цінностей, здатної до постійного самовдосконалення.*

Педагог позашкільної освіти – це «педагогічний працівник, в завдання якого входить керівництво різноманітною творчою діяльністю вихованців, комплектування складу гуртків, навчальних груп, секцій, клубних об'єднань тощо.

Діяльність педагогів позашкільної освіти спрямована, як на *розвиток пізнавальної мотивації дітей, так і на рішення освітніх завдань, що безпосередньо відповідають життєвим потребам дітей, що дозволить у майбутньому прогнозувати можливості застосування у різних*

Під готовністю до роботи в закладі позашкільної освіти розуміється сукупність якостей педагога, що визначають його спрямованість на розвиток як власної педагогічної діяльності, так і діяльності всього колективу

позашкільного закладу, а також його здатності виявляти актуальні проблеми освітньої та пізнавальної роботи дітей та учнівської молоді, знаходити і реалізовувати ефективні способи їх вирішення.

Перший компонент готовності педагога до роботи в позашкільному закладі – наявність мотиву включення в цю діяльність.

Другий компонент – комплекс знань про сучасні вимоги до результатів позашкільної освіти, інноваційні моделі і технології освіти.

Третій – сукупність знань і способів вирішення освітніх завдань діяльності позашкільного закладу; єдність когнітивного (знання інновацій, способів їх застосування тощо), афективного (позитивне ставлення до педагогічних інновацій, емпатія, переважання позитивних емоцій у професійній діяльності тощо) і діяльнісного компонентів; вміння провести відбір навчального матеріалу з точки зору наявності в ньому елементів виховання і розвитку, ціннісно-сміслового характеру, елементів розвивального і творчого характеру.

Четвертий – вміння вибудовувати суб'єкт-суб'єктні відносини з вихованцями, знаходити до них індивідуальний підхід, толерантність, вміння організувати дослідницьку діяльність учнівської молоді, можливість надання дітям самостійно використовувати різні форми організації діяльності (групова, парна, індивідуальна), вміння працювати над помилками, вміння включати вихованців у навчальний діалог, прояв особливого інтересу до нового, мотиваційна готовність до сприйняття інновацій, комунікабельність, креативність, вміння працювати з інформацією.

Особистісні якості педагога позашкільного закладу освіти повинні відповідати вимогам як носія цієї професії безвідносно до соціальних умов, суспільних формацій, навчального закладу, навчального предмету. Це адекватність самооцінки та рівня домагань, певний оптимум тривожності, що забезпечує інтелектуальну активність педагога, цілеспрямованість, наполегливість, працьовитість, скромність, спостережливість, контактність, дотепність, ораторські здібності, артистичність натури, педагогічна тактовність. Особливо важливими є такі якості педагога, як емпатія, і потреба в соціальній взаємодії.

Педагог є організатором навчальної діяльності учнів, їх співпраці і в той же час виступає в якості партнера і людини, що полегшує педагогічне спілкування, тобто «фасилітатор».

Це зобов'язує педагога розвивати свої організаторські, комунікативні здібності.

Професійні якості педагога повинні співвідноситися з **постулатами** – заповідями його психолого-педагогічної діяльності:

- поважай у дитині Людину, Особистість (стався до інших так, як ти хотів би, щоб ставилися до тебе);

- постійно шукай можливість саморозвитку та самовдосконалення (хто не вчиться сам, той не може розвивати смак до навчання в інших);

- передавай вихованцю знання так, щоб він хотів і міг їх освоювати, був готовий їх використовувати в різних ситуаціях і в своїй самоосвіті.

Ці постулати – суть конкретизація загальновідомої тези: тільки особистість виховує особистість, тільки характер формує характер.

Психологічна компетентність педагога як фактор придатності до роботи в позашкільному закладі

Психологічна компетентність педагога – це вміння використовувати психологічні знання в роботі; вміння бачити за поведінкою дитини її стан, рівень розвитку пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, риси характеру, здатність орієнтуватися, оцінювати психологічну ситуацію у відносинах з дитиною і колективом дітей та обирати раціональний спосіб спілкування.

У моделі психологічної компетентності виділяються наступні блоки (структурні елементи): блок психологічних знань, блок «Я-концепції», блок активності, блок саморегуляції, блок професійної самосвідомості

Всі вони вимагають попередньої психодіагностики. Високий рівень психологічної компетентності забезпечує успішне освоєння методів управління в системі «людина-людина».

Професіоналізм педагога передбачає знання вікових особливостей учнів, закономірностей їх поведінки, методів ефективної взаємодії тощо.

Педагоги-позашкільники є носіями змісту пропонованих дітям видів діяльності. Це зміст, утілюваний в різноманітних формах, в сукупності з особистісними якостями складає унікальний індивідуальний педагогічний потенціал кожного з них. Здійснення діяльності педагога позашкільної освіти обумовлюється рівнем професійної свідомості педагога, оволодіння ним педагогічною технологією, педагогічною технікою.

У процесі психолого-педагогічного супроводу діяльності педагога позашкільної освіти можна виділити певні етапи (як послідовність розвитку процесу): підготовчий, основний і заключний.

Етап підготовчий включає в себе діагностику, прогнозування ходу і результатів, проектування педагогічного процесу. На цьому етапі вирішуються такі важливі завдання: обґрунтування і постановка мети взаємодії, діагностика умов, прогнозування, проектування і планування розвитку процесу.

Основний етап – етап здійснення процесу педагогічного супроводу: постановка і роз'яснення мети та завдань майбутньої діяльності; взаємодія педагогів та супроводжувачих; використання намічених методів, засобів і форм процесу педагогічної взаємодії; забезпечення зв'язку педагогічного процесу з іншими процесами тощо.

Важливу роль на цьому етапі здійснення процесу психолого-педагогічного супроводу відіграють зворотні зв'язки, що служать основою для прийняття оперативних управлінських рішень. Розвиток і зміцнення зворотнього зв'язку, як основи якісного управління процесом – пріоритет для кожного учасника процесу педагогічної взаємодії в рамках психолого-педагогічного супроводу діяльності педагога позашкільної освіти.

Заключний етап: аналіз досягнутих результатів. Важливо ще раз уважно проаналізувати хід і результат процесу педагогічної взаємодії в рамках психолого-педагогічного супроводу діяльності педагога позашкільної освіти після його завершення.

Особливо важливо зрозуміти причини неповної відповідності результатів процесу педагогічної взаємодії в рамках психолого-педагогічного супроводу діяльності педагога позашкільної освіти, співвідношення його реальних і прогнозованих результатів.

Успішність розвитку закладу позашкільної освіти, ефективність освітнього процесу, розвиток творчого потенціалу дітей багато в чому залежить від залучення педагогів у процес психолого-педагогічної діяльності відповідно до стандарту педагога позашкільної освіти.

Запитання і завдання для самостійної перевірки знань

1. Охарактеризуйте позашкільну освіту як процес і результат розвитку особистості у вільний час.
2. Як відбуваються процеси виховання і соціалізації вихованця закладу позашкільної освіти?
3. Прокоментуйте предмет, мету і завдання позашкільної освіти.
4. Обґрунтуйте зв'язок між теорією, практикою і методикою у позашкільній освіті.
5. Визначте основні поняття і категорії позашкільної педагогіки.
6. Проаналізуйте основні положення професійного стандарту педагога позашкільного закладу.

Розділ 2.

Міжнародний досвід організації позашкільної освіти

Ключові терміни і поняття: позашкільна освіта, позашкільна програма, громадські та науково-дослідницькі організації та асоціації, молодіжні клуби, моделі позашкільної освіти.

2.1. Загальна характеристика та особливості системи позашкільної освіти Сполучених Штатів Америки

Вивчення досвіду американського позашкілля, де є надзвичайно потужна дослідна база та різноманітний інструментарій практики, може суттєво збагатити українську систему позашкільної освіти.

Позашкільна освіта (англ. – after-school education) у Сполучених Штатах Америки пройшла довгий шлях «боротьби за ідентифікацію», впродовж якого цілі, завдання, форми та методи змінювалися залежно від державного замовлення, історичних і політичних умов, вимог часу та потреб населення.

Позашкільна освіта у США з початку була громадською ініціативою, не пов'язаною зі школою. Згодом долучилася держава і, як результат, затвердження у Сполучених Штатах Америки в 1965 р. Закону «Про початкову і середню освіту» (Elementary and Secondary Education Act (ESEA)) окреслило державну політику у сфері освіти, зокрема позашкільної, її правові, соціально-економічні та інші засади. Прийняття відповідного закону також дало можливість федерального фінансування позашкільної освіти, що загалом з 1998 р. по 2004 р. зросло з 40 000 млн до 1 млрд доларів.

Слід відмітити, що у той час, коли в Україні відбувається процес децентралізації, у США відбувається зворотній процес – розширення функцій федерального уряду для забезпечення дотримання федеральної освітньої політики. І, як результат, у грудні 2015 р. Президент США підписав Закон «Кожен Студент Досягає Успіху» (Every Student Succeeds Act (ESSA)).

Вагомою особливістю американського позашкілля є **партнерство** держави, організацій і громад у розвитку позашкільної освіти, трансформація цілей

позашкілля з базового догляду і рекреації дітей, протидія негативним проявам у забезпеченні їх виховання, академічної успішності, розвиток особистісних якостей, громадянської активності, підготовку до майбутньої професії, формування соціальної поведінки, забезпечення міцного здоров'я тощо.

У американській освітній теорії і практиці щодо позашкільної освіти використовуються такі терміни і поняття, як:

- «позашкільна освіта» (англ. – after-school education);
- «освіта поза школою», «освіта поза шкільним часом» (англ. – out-of-school time (OST));
- «позашкільна програма» (англ. – after-school program (ASP), OST program) тощо.

Варто зазначити, що у США термін «позашкільна освіта» позначається як *«after-school education»*. Водночас, на сучасному етапі часто вживається термін *«out-of-school time (OST)»* (укр. – освіта поза школою, освіта поза шкільним часом). Його вперше запропонувала Л. Реснік (L. Resnick) у 1987 р. і окреслила як «додаткові навчальні можливості для учнів за програмою і без програми поза стінами школи для подолання труднощів навчання, розвитку талантів і підвищення інтересу до навчання».

Водночас, до позашкільної освіти у США **відносять освітню діяльність**, спрямовану на підвищення рівня освіти та освітньої мотивації учнів у позашкільний час; інтеграцію навчання і виховання дітей у школі, поза школою і в родині.

Також американська **позашкільна освіта включає формування компетентностей**, необхідних у житті у XXI ст.; запобігання та профілактику негативних явищ серед дітей і молоді; виявлення, розкриття і розвиток потенціалу і талантів, якостей, громадянської активності; соціалізацію в громаді дітей і молоді тощо.

Нью-Йоркська державна мережа позашкільної освіти (New York State Afterschool Network (NYSAN)) дає *більш широке визначення* позашкільної освіти

і до неї відносить **всі програми, що підтримують інтелектуальний, соціальний, емоційний і фізичний розвиток молоді поза межами традиційного шкільного дня.**

Термін «позашкільна програма» у США використовується у *широкому та вузькому розумінні*. Так, у **широкому** розумінні, позашкільна програма – це структура, що здійснює організацію і реалізацію позашкільної освіти у час, вільний від занять на основі проєктів, заходів тощо. У **вузькому** розумінні, позашкільна програма – це навчальний документ, що передбачає набуття компетентностей учнів у позашкільній освіті, розвиток їх якостей, талантів, інтересів.

Аналізуючи терміни, якими у США позначають «позашкільні програми», «позашкільну освіту» виявлено, що найбільш вживаними є «afterschool program (ASP)» чи «OST program».

За визначенням Національного інституту позашкільля (NIOST), *позашкільні програми* (англ. – OST program) – це програми широкого спектру за такими категоріями як догляд за учнем (англ. – school-age child care), позашкільні програми (англ. – after-school program) і діяльності, спрямовані на позитивний розвиток дітей і молоді (англ. – positive youth development), що відбуваються перед школою, після школи, на вихідних, під час шкільних канікул.

Таким чином, позашкільна освіта (англ. After school education) у США передбачає освіту поза школою (англ. OST), до якої належать позашкільні програми (англ. ASP чи OST program), літні програми, спортивні заняття, подовжені заняття у школах, заходи, організована діяльність у центрах, музеях, бібліотеках, організаціях, релігійних установах, агенціях з молодіжного розвитку тощо.

До основних категорій, що застосовуються у американській позашкільній освіті належать:

- позашкільні програми, заходи, проєкти, діяльність;
- догляд, розвиток, академічна успішність;
- учні, діти, молодь;

- позаурочний час, позашкільний час;
- освіта поза школою, освіта поза шкільним часом, освіта поза стінами школи;
- державні, приватні, недержавні, громадські установи, організації; центри, музеї, бібліотеки, парки, релігійні установи, агенції з молодіжного розвитку, школи, лікувальні заклади тощо.

Часто вживаним терміном останнім часом в Америці став «*подовжений день / навчання*» (англ. – Expanded Day / Learning), в основі якого підхід подовженого навчання (англ. – Extended Learning Approach).

Термін «подовжений день / навчання» (англ. – Extended Day / Learning) також має таку синонімічну назву як «Extra Academic Activity» (ЕАА) (укр. – додаткова навчальна діяльність).

Також для позначення позашкільної освіти інколи застосовується такий термін, як «*extracurricular*» (укр. – поза розкладом), що у нас ототожнюється з поняттям «позакласна робота». Прикладом такої діяльності можуть бути: навчальні клуби, спортивні гуртки (спортивна команда школи), шкільний оркестр чи музичний гурт, шкільні ярмарки, учнівське самоврядування, шкільна газета, дебатні команди, клуби з обговорення різних аспектів громади, такі клуби як Key Club, Quizbowl та ін.

Варто відзначити, що від інших термінів «*extracurricular*» (поза розкладом) відрізняється тим, що означає додаткову діяльність до академічної програми, освітні заходи, в яких беруть участь учні поза шкільною програмою в рамках і під керівництвом школи.

Позашкільна діяльність у США також ще позначається такими термінами і поняттями, як: «додаткові навчальні можливості» (англ. – Extra Learning Opportunities (ELOs)), «подовжені (розширені) навчальні можливості» («Extended (Expanded) Learning Opportunities») та ін.

Так, терміном «*додаткові навчальні можливості*» (англ. – Extra Learning Opportunities (ELOs)) користується Відділення аналізу освітньої політики Національної асоціації губернаторів у США (National Governors Association (NGA)).

Термін «*подовжені (розширені) навчальні можливості*» (англ. – «Extended (Expanded) Learning Opportunities») застосовується як навчання, що проводиться переважно у стінах школи.

Водночас Національний інститут позашкілля (NIOST) розглядає «*подовжені (розширені) навчальні можливості*» (англ. – «Extended (Expanded) Learning Opportunities») як форму, що «*підносить партнерство на інший рівень і несе потенціал «стирання кордонів між шкільним і позашкільним часом і вміло використовує, окрім школи, місцеві можливості і місця».*

2.1.1. Напрями позашкільної освіти Сполучених Штатів Америки

Щодо напрямів позашкільної освіти, то за визначенням Центру дослідження освіти студентів з груп ризику (Center for Research on the Education of Students Placed At Risk (CRESPAR)) її поділяють на:

- 1) догляд за дитиною (англ. – day child care), проведення заходів культурного і рекреаційного характеру (не академічні програми);
- 2) позашкільна програма (англ. – after-school program), академічні і рекреаційні профілі;
- 3) програма подовженого дня у школі (англ. – extended-school day programs), пов'язана з навчальним планом.

Класифікація Гарвдського проєкту дослідження родини (HFRP) подібна і вона поділяє позашкільну освіту на:

- програми молодіжного розвитку (англ. – youth development programs), спрямовані на соціалізацію і здоровий розвиток;
- догляд за дітьми шкільного віку (англ. – school age care);
- позашкільні програми (англ. – afterschool programs) або додаткова освіта (англ. – supplementary education).

Національний інститут освітніх наук (Institute of Education Sciences (IES)) до позашкільних програм включає:

- програми догляду за дитиною типу подовженого дня (англ. – extended day care programs);

- програми академічного навчання / тьюторінгу (англ. – academic instruction / tutoring programs) – додаткове навчання для учнів, які відстають, або поглиблене навчання для відмінників чи обдарованих дітей;

- програми додаткових освітніх послуг (англ. – Supplemental Educational Services (SES)) для учнів шкіл, які відстають в рамках закону «Жодна дитина поза увагою» (No Child Left Behind);

- програми Громадських центрів навчання 21-го століття (21st Community Learning Centres (21 CCLCs)).

Слід відмітити, що ряд американських науковців, зокрема М. Гартнер (M. Gardner), Д. Рот (J. Roth) і Д. Брукс-Ган (J. Brooks-Gunn) встановили, що програми доцільно поділяти на:

-позашкільні програми (after-school);

-позакласні (extra-curriculum); спеціалізовані програми (спортивні, музичні тощо).

При цьому позашкільні програми, як вважають дослідники, повинні відповідати таким критеріям:

а) систематично діяти в післяурочний час впродовж цілого року;

б) проходити під керівництвом дорослого;

в) пропонувати більше як один напрям діяльності;

г) залучати різних дітей і молодь.

Детальніший поділ позашкільних програм дає Національний інститут освітніх наук (Institute of Education Sciences), поділяючи їх на:

- монотипні з однією спеціалізацією (англ. – stand-alone programs on a single type of service), де наприклад, лише програма догляду за дитиною;

- програми широкого спектру (англ. – broad-based programs), тобто ті, які включають декілька видів діяльностей, де наприклад, програми молодіжного розвитку і програми розвитку.

Також відображаючи тенденцію до інтеграції позашкільних програм зі школою, позашкільні програми поділяють на програми у громаді (community-based) і програми у школі (англ. – school-based).

Д. Доббінс-Харпе (D. Dobbins-Harper) і С. Бхат (S. Bhat) у Довіднику

федеральних ресурсів молодіжних програм (Finding Funding: A Guide to Federal Sources for Youth Programs), дають таку *класифікацію програм молодіжного розвитку*:

1) академічні / навчальні програми: мистецькі і культурні програми, допомога з покращенням академічної успішності, вивчення англійської мови, розвиток навичок вирішення проблем;

2) профорієнтаційні програми: стажування, програми з розвитку професійних якостей і навичок роботи;

3) програми з розвитку лідерських навичок і залучення в життя громади: громадянська освіта, волонтерство, розвиток характеру;

4) програми, спрямовані на здоровий спосіб життя і звички, попередження девіантної, або так званої «негативної» (negative) поведінки підлітків.

Варто відмітити, що *позашкільні програми поділяються за такими галузями як*: спорт; театральне чи музичне мистецтво; творчі майстерні: малювання, поробки; гуртки, спрямовані на покращення академічної успішності; профільні гуртки; туристичні та молодіжні об'єднання (скаутинг, кадети, клуби для хлопців і дівчат Америки, Бригади хлопців) тощо.

Також позашкільні програми в Америці *за напрямками діяльності* поділяють на:

- підготовка домашніх завдань;
- клуби навчання – додаткове навчання;
- менторство, що здійснюється іншими учнями чи дорослими;
- навчання мистецтву навчатися;
- служіння громаді і громадська діяльність;
- навчання через служіння (англ. – service learning) як комбінація експериментального навчання і служіння в громаді;
- мовні програми, навчання навичкам;
- академічні навчальні програми, навчання грамотності;
- громадські програми.

2.1.2. Організація позашкільного освітнього простору Сполучених Штатів Америки

Особливої уваги в організації позашкільної освіти заслуговують **громадські школи** (Community schools). Це державні школи, переважно фінансовані штатними урядами, що позиціонують себе як смарт школи, функціонуючи цілими днями. При цьому у вихідні вони працюють як громадські центри, де в партнерстві з різними організаціями тісно співпрацюють з громадою і родинами.

Наступним у структурно-організаційному забезпеченні позашкільної освіти у Америці є *рівень штату*. Саме на цьому рівні здійснюється реалізація освітньої політики щодо роботи з дітьми і молоддю в позашкільній освіті, формування та здійснення освітніх завдань у конкретному штаті.

Варто відзначити, що враховуючи децентралізацію у США, питання освіти в основному знаходиться у віданні штатів. Тобто, управління освітою здійснюється переважно на рівні штатів і місцевих шкільних округів з різними законами, навчальними планами, стандартами та рівнем контролю. Наприклад, деякі штати здійснюють навчальну політику у всьому штаті, інші, практично всі, крім округів на північному сході країни, передають частину повноважень шкільним округам чи шкільним радам на рівні графства (county) чи міста (city), деякі шкільні ради мають філії по всьому штату.

Штати мають автономію у питаннях освіти, що дає їм можливість враховувати свою специфіку, потреби і ресурси при розробці та впровадженню навчальних планів, програм тощо.

Рівень штату включає різноманітні заклади, установи, організації як державні, так і недержавні того чи іншого штату. Враховуючи, що США налічують 50 штатів з децентралізованою освітньою системою, їх мережа є достатньо широкою. Так, згідно зі статистичними даними (U.S. Census Bureau) за 2006 р., у США функціонує 50 систем освіти на рівні штату і близько 15 тис. їх конфігурацій на рівні районів.

Серед них: Управління регіональних програм догляду за дітьми (Office of Child Care Regional Program Managers); Освітня агенція штату (State educational

agency (SEA)); Управління зі справ дітей і сімей штату (State Office of Children and Family Services (OCFS)); філії таких національних організацій як: Альянс позашкілля (Afterschool Alliance), «Об'єднаний шлях» (United Way), «Врятуймо наших дітей» (Save Our Children), «Мости до успіху» (Bridges to Success); організації штатів, зокрема штатні позашкільні мережі (Statewide Afterschool Networks (SANs)), що діють у штатах Монтана, Міссурі, Невада, Огайо, Оклахома, Юта, Індіана (Montana, Missouri, Nevada, Ohio, Oklahoma, Utah) та ін.; Партнерство позашкілля (Afterschool Partnership) того чи іншого штату, наприклад, Партнерство позашкілля Мічігану / Масачусетса (Michigan / Massachusetts Afterschool Partnership (MAP)) та ін.

Інституції для представників позашкільної освіти розробляють документи нормативного, концептуального та аналітичного змісту; готують рекомендації і ресурси організаціям, що працюють з дітьми і молоддю; проводять міждисциплінарні наукові дослідження; організовують різні заходи, конкурси, змагання; надають консультації; організовують акредитовану професійну підготовку педагогічних кадрів тощо.

Третім є *місцевий рівень*, що представлений в містах та невеликих містечках, до якого належить громада (community), шкільний округ (school district).

На цьому рівні задіяні місцеві агенції освіти (Local Educational Agencies (LEA)), наприклад міські управління освіти (City Department of Education), районні (на рівні графства) управління освіти (County Department of Education), шкільні округи (school districts) та об'єднані шкільні округи (Unified School Districts) – об'єднання міських і районних шкільних округів.

Особливе значення мають *освітні організації та установи, де діти безпосередньо здобувають позашкільну освіту в центрах дітей та молоді, позашкільних й шкільних клубах, музеях, парках та рекреаційних зонах, приватних закладах, неурядових організаціях типу громадських організацій (СВО) чи НГО (non government organization (NGO)), неприбуткових організацій (non profit organizations) та державних (public) і приватних організацій (private, for-profit organizations).*

Серед них: легендарні Клуби для хлопців (Boys' Clubs), Клуби для хлопців і дівчат (Boys & Girls Clubs), Християнський союз молодих людей / жінок (YMCA / YWCA), Національна 4 ейч (National 4-H), Громадські центри навчання 21-го століття (21 CCLCs), Фьорст (Перший) (For Inspiration and Recognition of Science and Technology (FIRST)), Бінз енд Райс (Квасоля і Рис) (Beans and Rice), Атлетичні поліцейські ліги (Police Athletic Leagues) тощо.

Громадські та науково-дослідницькі організації та асоціації

До реалізації позашкільної освіти у США активно залучаються американські громадські організації та асоціації. При цьому вони представляють американське позашкілля як на рівні всієї держави і мають вплив на законодавчі процеси та федеральну політику, а також на місцевих рівнях. Серед них: Альянс позашкілля (Afterschool Alliance); американська асоціація позашкілля (American Afterschool Association); Національний Альянс з догляду за учнями (NSACA); Корпорація позашкілля (the Afterschool Corporation); Національна асоціація позашкілля (NAA); Національна освітня асоціація (National Education Association); Організація «Позашкілля – всі зірки» (After-School All-Stars); Національний Центр залучення школи (National Center for School Engagement) тощо.

Слід відмітити, що активну участь в організації позашкільної освіти беруть також **науково-дослідницькі** організації і установи, вищі навчальні заклади, інші інституції, а саме: Гарвардський проект дослідження родини (HFRP), Національний інститут позашкілля (NIOST), Національний інститут освітніх наук (IES), Асоціація політичних досліджень (Policy Studies Associates (PSA)), Центр досліджень Американського прогресу (Center for American Progress Research) тощо.

Одним із найбільших провайдерів позашкільної освіти у США є Альянс позашкілля (Afterschool Alliance)

Організація активно співпрацює з сенаторами, державними і громадськими діячами і є прикладом впливу на формування і реалізацію державної політики у галузі позашкільної освіти.

Аналіз діяльності організації Альянс позашкілля (Afterschool Alliance) свідчить, що у роботі використовується різноманітні інноваційні підходи. Зокрема, у рамках програми Послів позашкілля (Afterschool Ambassadors) організації Альянс позашкілля (The Afterschool Alliance's Afterschool Ambassador program) освітнім і громадським лідерам, які розвивають та покращують стан позашкільної освіти присвоюється звання «25 найвпливовіших людей в позашкіллі», а також «Посли позашкілля».

Підходи до реалізації змісту позашкільної освіти

Серед них підходи, що включають інтеграційний, цілісний і системний аспекти позашкілля, а саме: комплементарний підхід; підхід інтегрованого і пов'язаного навчання; навчання в кооперації; навчання через дослідження; соціокультурне навчання; цілісний підхід; соціо-емоційне навчання; людино-центрований підхід; навчання через служіння; системи смарт-освіти.

Проаналізуємо дані підходи американської позашкільної освіти більш детально, зокрема:

1) *Комплементарний підхід* (Complementary Learning), що передбачає підтримку дитини і родини від народження. Даний підхід був запроваджений Гарвардським проектом дослідження сім'ї (Harvard Family Research Project (HFRP)) і включає три важливі взаємодоповнюючі сфери, крім школи, для розвитку і розкриття потенціалу дитини і більшої ефективності програм – підтримку дитини в сім'ї; позашкільну освіту; літні навчальні програми.

2) *Підхід поєднуючого навчання* (Connected Learning Approach), що базується на поєднанні навчання з інтересами учня і його ровесниками, співпрацю з педагогами

Цей підхід впроваджується Мережею поєднуючого навчання (Connected Learning Research Network (CLRN)) і має спільні риси з підходом інтегрованого навчання. Так, за допомогою технологій забезпечується залучення учнів, а також ровесників з подібними інтересами до нової інформації.

Широко практикується позашкільними закладами і програмами в школах, наприклад у старшій школі Фрівей (Freeway High School).

2) *Навчання в кооперації і навчання в кооперації з однолітками* (Cooperative Learning (CL) and Cooperative Peer Learning), що передбачають активне навчання, роботу над завданнями в групі.

Основними принципами навчання в кооперації є: позитивна залежність один від одного, особиста відповідальність, інтерактивне спілкування між членами команди, навчання і заохочення використання навичок роботи в команді, систематичний відгук

3) *Навчання через дослідження* (Experiential Learning), що має на меті навчити молодь лідерським і інноваційним навичкам і передбачає п'ять компонентів: створення, оприлюднення, обговорення, узагальнення, використання.

Слід відмітити, що даний підхід використовує навчання через служіння і навчання громадянськості. Даний підхід успішно впроваджують організації 4-H, зокрема в сільських місцевостях, за моделлю зроби- розповіси-обговори-узагальни-застосуй (do-share-process-generalize-apply)

4) *Соціокультурне навчання* (Socio-Cultural Learning), що передбачає навчання в позашкільні як соціальної інтеракції між дітьми і молоддю та дорослими і наставниками.

5) *Цілісна дитина* (Whole Child) як підхід, що поєднує такі компоненти: здоров'я, безпеку, активне залучення у навчання, життя школи і громади, задоволення потреб учнів, фахову підтримку дорослих та умов для підготовки до майбутньої професійної кар'єри.

6) *Соціо-емоційне навчання* (Social-Emotional Learning (SEL)), що передбачає навчання життєвими навичками, соціальний, емоційний розвиток. Серед них: розуміння себе, саморегуляція, соціальна обізнаність, покращення соціальних навичок, зокрема самооцінка, сприйняття себе, лідерських якостей, активності.

Слід відмітити, що підхід соціо-емоційного навчання активно практикується багатьма позашкільними організаціями, зокрема у проекті ExpandedED schools, програмі Go Grrrls тощо. На сучасному етапі даний підхід практикують шкільні округи з позашкільними закладами в таких містах як: Бостон, Даллас,

Денвер, Гранд Репідз (Мічіган), Нью Йорк, Оукленд (Каліфорнія), Палм Біч (Флорида), Тахома (Вашингтон) і Тулса за фінансової підтримки Фундації Велес (Wallace Foundation)

7) *Людино-центрований підхід* (A human-centered design approach), що базується на спостереженні, емпатії, оптимізмі, співпраці і експерименті.

Даний підхід Гарвардський проєкт дослідження сім'ї (Harvard Family Research Project (HFRP)) рекомендує використовувати у програмах з родинами як ефективний інструмент їх залучення і мотивації.

8) *Навчання через служіння* (service learning), що передбачає активну волонтерську діяльність, розвиток соціальних навиків.

Слід відмітити, що даний підхід надзвичайно поширений у позашкільних програмах і активно практикується у «школах громадянина» (Citizens Schools)

9) *Менторинг* (наставництво) як ефективний підхід у позашкільній освіті, що передбачає наставництво і часто практикується організаціями СВО.

22 % Центрив практикує менторинг у своїй роботі з дітьми у партнерстві з менторинговими агенціями «Великі брати, великі сестри Америки» (Big Brothers Big Sisters of America). Про цю інтеграцію ментор Г еіл Манза (Gail Manza) сказала, що таке *партнерство «вирішує проблеми, з якими стикається галузь менторства», через те що в позашкільних установах є всі складові для розвитку відносин.*

10) *Підхід позитивного молодіжного розвитку* (Youth Development Approach (YDA), що передбачає підтримку позитивних відносин і наданням всілякої підтримки для того, щоб розвивати лідерські нахили учнів у позашкільній освіті.

За визначенням міжвідомчої робочої групи з молодіжних програм (The Interagency Working Group on Youth Programs (IWGYP)), даний підхід є «спеціальним, про-соціальним підходом, який конструктивно залучає молодь у життя громади, шкіл, організацій, груп однолітків і визнає, використовує сильні сторони молодих людей».

Водночас, молодіжний розвиток (Youth Development Programs), включає різноманітні *позашкільні програми, спрямовані на розвиток молоді.* Серед них:

- «Бостонські ініціативи» 2:00-6:00 (the Boston 2:00-to-6:00 Initiative), де близько 600 учнів-старшокласників було залучено до роботи в позашкільлі. При цьому для них встановлено фінансові заохочення, працевлаштування, стипендії, підтримка позашкільних програм тощо.

- Молодіжна комісія (The Holyoke Youth Commission) як дорадчий орган для лідерства міста, що створена за підтримки мера в штаті Масачусетс з метою активізації до громадської діяльності дітей і молоді. Так, двадцять молодих людей віком від 13 до 21 років щотижня збираються в мерії і започатковують різноманітні молодіжні заходи. Серед них: *молодіжні саміти, конкурси міні грантів тощо.*

- Ініціатива «Глобальна дитяча екологізація Західного Куїнса в Нью-Йорку» (The Global Kids Greening Western Queens in New York), що реалізується в Нью-Йорку і спрямована на позитивний розвиток дітей і молоді, їх навчання бути активними членами місцевої громади і долучатися до вирішення проблем шляхом зустрічей з місцевими урядовцями.

Особлива увага у даній програмі приділяється поїздкам в організації, що займаються довколишнім середовищем, дослідженням учнями місцевих проблем довкілля, навчання рівний-рівному. Крім цього у рамках програми відбуваються заходи з організації громади, наприклад ведення публічних кампаній, ініціатив тощо.

- Міжвідомча робоча група з молодіжних програм (IWGYP), до складу якої входять представники 19 федеральних агенцій, що здійснюють підтримку програм і послуг в галузі позитивного молодіжного розвитку (positive youth development).

Сучасний зміст позашкільної освіти у США доцільно поділити на три групи:

- громадянська освіта (civic education) / молодіжний розвиток (youth development programs);

- покращення академічної успішності і розвиток (academic and enrichment programs) / додаткові освітні послуги (Supplementary Educational Services);

- догляд за дітьми шкільного віку (School-Age Care (SAG)) і реалізується в основному через позашкільні програми (ASP).

2.1.3. Особливості функціонування американської системи позашкільної освіти

Першою особливістю є величезна різноманітність програм позашкільної освіти. Вони укладаються відповідно до віку дітей, цілей і результатів, типу закладу, місцевих особливостей, потреб місцевої громади, результатів опитувань і орієнтованості на особистість дитини.

Найпопулярнішими позашкільними програмами серед старших учнів є фінансова грамотність і здоровий спосіб життя. При цьому після них користуються попитом також курси соціальних навичок і формування характеру.

Слід відмітити, що у сучасній Америці позашкільля намагається враховувати також **гендерні відмінності при складанні програм**. Так, у STEM освіту для дівчат включають багато практичних занять, оскільки вони краще вчаться в процесі діяльності. У програми для хлопців обов'язково включають спортивні справи, можливість порухатися, покращити свої спортивні якості.

Згідно з опитуванням серед учнів МАРС найбільше дітям подобаються навчальний і соціальний компонент – різноманітні цікаві заходи і діяльності та спілкування з однолітками.

Таким чином, надійність і наближення до громади відіграють для батьків провідну роль у позашкільній освіті. Ці тенденції враховуються американськими позашкільними закладами і організаціями у своєму плануванні діяльності.

Моделі позашкільної освіти

- **Модель подовженого навчання** (The Extended Day Learning Model / The Expanded Learning Day). Ця модель передбачає інтеграцію позашкільного

програмування у розклад школи. Наприклад, збалансований розклад дає можливість учням застосовувати знання, отримані у школі, у дослідницьких позашкільних заходах. Характерними рисами моделі подовженого навчання є партнерство позашкільних закладів, школи і громадської організації; навчання у малих групах та особистісний підхід у викладанні.

- **Модель молодіжного розвитку «листок конюшини»** (The Clover Model of Youth Development). Ця модель відображає базові потреби учнів – ріст, успіх, турботу і баланс і складається з таких чотирьох важливих елементів, які потрібні для здорового і гармонійного розвитку дитини, як: активне залучення, впевненість; приналежність; рефлексія. Модель молодіжного розвитку «листок конюшини» була розроблена Інститутом PEAR (The PEAR Institute) для організації PEAR з метою кращого розуміння потреб дітей і для полегшення спілкування з ними.

- **Освітній кластер (AfterZone model)**. Модель є типом студмістечка, що охоплює учнів позашкільних закладів і шкіл, основними складовими діяльності яких є: якісне спілкування дітей зі своїми ровесниками і дорослими; можливість для дітей вибирати і планувати; емоційна і фізична безпека; фахова допомога дорослого, спільний узгоджений розклад. Ця модель включає понад сотні позашкільних закладів і сім шкіл і служить моделлю для створення подібних кластерів в інших містах.

- **Модель школи громадянина (Citizen Schools)**. Ця модель реалізується в школах, де є позашкільна програма для незаможних учнів 6-х, 7-х і 8-х класів. Основною метою моделі школи громадянина є підвищення академічних, соціальних і громадянських навичок.

- **Модель громадської школи (Community schools)**. Модель функціонує у державних школах, що позиціонують себе як смарт школи, функціонуючи цілими днями, а у вихідні як громадські центри, де в партнерстві з різними організаціями тісно працюють з громадою і родинами для всієї родини. Модель громадської школи успішно реалізує програми, що орієнтовані на потреби дитини, родини і громади та спрямовані на молодіжний, соціальний і емоційний

розвиток, академічне навчання і оволодіння навичками, необхідними для життя у суспільстві. При цьому окрема увага приділяється питанням менеджменту часу, формуванню здорових звичок, вирішенню різних питань місцевої громади, позашкільних та оздоровчих програми.

Успішними практиками позашкільної освіти у США також є:

- *Програмні ресурси громади для кращого навчання* (The Communities Programming Resources to Advanced Learning (CORAL)), що діє в Каліфорнії з 2003 р. і передбачає підвищення успішності учнів з активною практикою таких видів робіт, як: читання вголос, дискусії щодо прочитаних книжок, незалежне читання і письмо.

- *Програма Белл «Розвиток лідерів освіти для життя»* (Building Educated Leaders for Life (BELL)), що діє у Бостоні, Нью-Йорку з метою привернення уваги дітей і всієї родини до читання і покращення навичок читання. Ця організація також проводить різні програми розвитку дітей в галузі STEM, мистецтва, оздоровчі програми, різні екскурсії, залучає учнів до виконання проєктів, потрібних громаді.

- *«Нью Йоркське позашкілля»* (New York City's (NYC) Out-of-School Time) спрямована на те, щоб діти і молодь штату Нью-Йорк мали якісне навчання, різні можливості для розвитку та для успіху у школі, коледжі, роботі і житті. Це одне з найбільш активних позашкільних ініціатив і великих позашкільних систем у США на рівні штатів.

- *Проєкти Корпорації Позашкілля* (The After-School Corporation (TASC)), що фінансуються і передбачають зміст, спрямований на різноманітний розвиток особистості. Зокрема, навчання танцям, мистецтву, музиці і спортивним заняттям; особистісний розвиток, у тому числі робота в команді, побудова відносин тощо.

- Програма «Позашкільні питання» (After School Matters), що діє у Чикаго, має на меті забезпечення різних можливостей для підтримки розвитку та підготовки до професійної кар'єри школярів, демонстрації їхніх досягнень на основі програми учнівства (Apprenticeship and Advanced Apprenticeship programs)

і надання можливості стажування в компаніях; стипендій у галузі технологій, мистецтва, спорту для старшокласників з незаможних шкіл.

Варто відзначити, що їхня програма базується на проєктній роботі під керівництвом фахівців, у процесі якої учні оволодівають навичками певної галузі, а також навичками, необхідними для успішного професійного і особистого життя.

- *Програма «Благодійник» («Giver Program»)*, що адмініструється організацією «Благодійність задля змін» (Charity for Change), спрямована на розвиток у учнів початкової школи академічних знань, позитивних рис характеру, волонтерських навичок, допомогу громаді тощо.

- *Програма «Духовність для дітей» (Spirituality for Kids (SFK))* спрямована на розвиток особистих сильних сторін, компетентностей учнів у позашкільній освіті. Серед них: соціальні компетентності, вирішення проблем, автономія, ефективність.

- *«Бостонське позашкільля і не тільки» (Boston After School and Beyond)*, яке поєднує позашкільля, школу, їх стратегії річного навчання, щоб молоді люди мали можливість вчитися і процвітати. Також «Бостонське позашкільля і не тільки» є однією з кращих позашкільніх ініціатив на рівні штату. У діяльності практикує соціо-емоційний і позитивний молодіжний розвиток і педагогічні інновації.

2.2. Неформальна освіта у Нідерландах, Німеччині та Швеції

Неформальна освіта (non-formal educatio – англ.) – у міждисциплінарному словнику визначається як освіта, по завершенню якої не передбачається отримання дипломів. Ця освіта спрямована на задоволення особистісних інтересів, необхідних людині у побуті і спілкуванні.

З іншого боку, неформальну освіту визначають як «сумісне, групове навчання» та виділяють три форми неформальної освіти: курси; гуртки за інтересами; громадські об'єднання.

Організація неформальної освіти молодого покоління у багатьох європейських країнах має багато спільних та відмінних особливостей. Саме тому сучасне суспільство потребує створення єдиного інформаційного простору, розвиток європейського співробітництва в галузі неформальної освіти, взаємне збагачення досвіду організації вільного часу.

У **Нідерландах** прийнята термінологія, яка відповідає термінології, розробленій ЮНЕСКО, а саме: система неформальної і природної освіти. Ці терміни вживаються для будь-якої вікової групи без обмежень.

Протягом довгого часу в Нідерландах існувало багато різних клубів, центрів і організацій, які забезпечували роботу з молоддю. У 60–70 рр. були вироблені нові організаційні підходи і як доповнення до молодіжних рухів з'явилась так звана «відкрита робота з молоддю». На політичному рівні було прийнято рішення залучати до молодіжної політики завдяки самим молодих людей. Результатом цього стало створення молодіжних рад на місцевому рівні, молодіжних парламентів тощо. Беручи до уваги участь молоді у волонтерській роботі, уряд розробив трирічну інноваційну програму, якій молодь може розвинути свої практичні вміння і навіть отримати сертифікат про одержані навички в роботі з дітьми.

У 90-ті рр. ХХ ст. усе більше видів діяльності у роботі з молоддю організовується спільно з установами офіційної системи освіти. Після 1996 р. офіційна система освіти стала більше уваги приділяти співробітництву із закладами неформальної освіти, які часто називають «партнерами школи».

У 2005 р. було створене Молодіжне об'єднання, головною метою якого стало виявлення спільних інтересів у роботі з молоддю. З ініціативи національного уряду була створена програма в галузі молодіжної політики «Регулювання напрямів розвитку молоді» (2003–2006 рр.), але в ній увага акцентувалася більше на роботу з дітьми й молоддю групи ризику і мало йшлося про неформальну освіту.

У 1968 р. у Нідерландах була заснована некомерційна організація Джаті Бентон, яка забезпечує фінансову підтримку програм роботи з дітьми, представляє для цього гранти. Соціальний статус є важливим фактором у роботі з молоддю. Молодь з більш заможних прошарків населення частіше беруть участь у такій діяльності, як спорт, бойскаутинг, музика й художні види творчості. Вони сплачують за заняття і можуть стати членами різноманітних клубів за інтересами.

Додаткові заняття (клуби за інтересами), які організуються при громадських центрах (дитячої і молодіжної діяльності) різних округів, більш доступні. Там бажаючі займаються безкоштовно або за мінімальну плату. Діти з сімей емігрантів не мають можливості відвідувати заклади, об'єднання у системі неформальної освіти, але беруть участь у своїх культурних об'єднаннях.

У Нідерландах прийнята термінологія, яка відповідає термінології, розробленій ЮНЕСКО, а саме: система «неформальної» і «природної» освіти. Ці терміни вживаються для будь-якої вікової групи без обмежень.

Упродовж тривалого часу в Нідерландах існувало багато різних клубів, центрів і організацій, що забезпечували роботу з дітьми після шкільних занять та у вихідні дні.

Державні молодіжні й великі дитячі об'єднання у 2005 р. об'єдналися і створили Молодіжне об'єднання, головною метою якого стало виявлення спільних інтересів у роботі з молоддю. З ініціативи національного уряду була створена програма в галузі молодіжної політики «Регулювання напрямів розвитку молоді» (2003–2006), але в ній увага акцентувалася більше на роботі з дітьми й молоддю групи ризику, мало йшлося про неформальну освіту.

Додаткові заняття (клуби за інтересами), що організуються при громадських центрах (дитячої і молодіжної діяльності) різних округів, більш доступні. Там діти займаються безкоштовно або за мінімальну плату. Діти з сімей емігрантів не мають можливості відвідувати заклади, об'єднання у системі неформальної освіти, але беруть участь у своїх культурних об'єднаннях.

Останнім часом у Нідерландах поширені Програми продовженого шкільного дня, які проходять упродовж двох місяців. Дітям пропонується взяти участь у театральних, циркових колективах, грі на музичних інструментах, зайнятися малюванням, спортом, фотографуванням тощо. Кількість видів практичної діяльності залежить від школи і може досягати 25 предметів за один річний цикл.

Неформальна освіта в Німеччині

На відміну від формальної, неформальна освіта з'явилася в Німеччині у вигляді інституту-школи всього кілька століть тому. Основним місцем здобуття неформальної освіти спочатку була сім'я, соціальне оточення людини. У процесі розвитку в цій сфері виникли позашкільні заклади, які взяли на себе відповідальність за неформальну освіту. Ці заклади виконують такі завдання, як профілактика, інтеграція й орієнтація в соціальному просторі дітей і підлітків, організація вільного часу.

У Німеччині неформальна освіта багато в чому спирається на моделі демократично зорієнтованої політичної освіти і, таким чином, вносить свій внесок у становлення активного громадянина демократичного суспільства.

Увага неформального сектору до демократичної освіти у Німеччині пов'язана з суспільно-політичними та історичними подіями, що супроводжували процес трансформації Німеччини після Другої світової війни, коли стало зрозумілим, що суспільству необхідні демократичні цінності, щоб позбавитися наслідків фашистського режиму та почати нову сторінку історії.

Сьогодні в суспільстві йде дискусія про подальший розвиток системи освіти в Німеччині, яка виникла як результат знайомства з даними порівняльного аналізу шкільної успішності різних країн світу.

Це дослідження має назву PISA. У результаті цієї дискусії було зроблено «відкриття вільного часу» як важливого освітнього ресурсу в німецькій шкільній і освітній політиці та вирішено створити експериментальну модель школи повного дня усіх федеральних регіонах.

Сьогодні існує небезпека, що вільний час дітей і підлітків буде перенасиченим і школа після закінчення занять стане «місцем перебування дітей».

Між тим великий потенціал в організації неформальної освіти мають різні об'єднання й організації – вільні носії допомоги і підтримки молодого покоління. Окремі такі об'єднання вузькоспеціалізовані і пропонують можливості неформальної освіти обмеженому колу зацікавлених осіб.

Наприклад, пропозиції художньо-культурної, природничо-наукової або технічної орієнтації. У центрах вільного часу і молодіжних клубах Дитячої асоціації представлені різні форми. Ці заклади працюють за принципом «відкритих зустрічей» і пропонують перш за все вільні приміщення для організації вільного часу. Це означає, що вони доступні для всіх дітей і тут можна у вільний час грати, займатися спортом тощо.

Основним місцем отримання неформальної освіти в Німеччині спочатку була сім'я, соціальне оточення людини. У процесі розвитку в цій сфері було сформовано позашкільні заклади, які взяли на себе відповідальність за неформальну освіту. Ці заклади виконують такі завдання, як профілактика, інтеграція й орієнтація в соціальному просторі дітей і підлітків, організація вільного часу. Вагомий потенціал в організації неформальної освіти мають різні об'єднання й організації – вільні носії допомоги та підтримки молодого покоління. Окремі такі об'єднання вузькоспеціалізовані й пропонують можливості неформальної освіти обмеженому колу зацікавлених осіб.

Цікавим є досвід місцевого самоврядування щодо організації дитячого й молодіжного дозвілля в окремих регіонах Німеччини. Так, при муніципалітетах створено Ради у справах молоді, які є координуючими органами роботи різноманітних клубів та джерел їхнього фінансування. За своєю структурою вони поділяються на однопрофільні та багатoproфільні. Діти за своїм бажанням, без будь-якого офіційного запису й обліку, тут відпочивають і розважаються, вони приходять сюди здобути додаткові знання та поспілкуватися. У цій країні створюються дитячі позашкільні консультаційні центри з різноманітних питань життєдіяльності дітей, де дитина може отримати інформацію з будь-якого питання: як доглядати за домашніми тваринами, як готувати їжу, як прибрати оселю, де знайти роботу тощо. Такий підхід здебільшого спрямований на соціалізацію молоді.

Неформальна освіта у Швеції

Особливого успіху з розвитку неформальної освіти досягла Швеція. Дослідження проблеми становлення та розвитку неформальної освіти у Швеції, однієї з найбільш демократичних та соціально захищених країн світу, дає підстави стверджувати, що неформальна освіта стала характерною тенденцією розвитку шведського суспільства, важливим компонентом освітньої системи країни і відіграє велику роль у становленні демократичних відносин у шведському суспільстві.

Шведське суспільство має багаторічний досвід неформальної освіти молоді та дорослих, так званого фолкбілднінгу (folkbildning), що реалізує концепцію освіти впродовж життя.

Аналіз шведської науково-педагогічної літератури щодо тлумачення цього поняття дає змогу визначити фолкбілднінг (folkbildning) як систему децентралізованого навчання дорослих, яке проводиться на добровільних засадах різними недержавними організаціями та безпосередньо самими учасниками навчання і спрямована на розвиток демократичного суспільства через неперервне навчання кожної особистості.

Цей термін приймається в країнах Європейського Союзу без перекладу як соціоосвітній і соціокультурний феномен скандинавських країн. Демографічний аналіз цього явища показав, що три чверті дорослого населення Швеції у віці від 18 до 75 років займаються у системі фолькбілднінгу (Folkbildning).

Неформальна освіта у Швеції забезпечується 10 національними освітніми асоціаціями, які мають право на отримання грантів Шведської національної ради освіти дорослих. Деяким більше 100 років, а інші були організовані не більше 10 років тому. Всі освітні асоціації мають у своєму складі членські організації, такі як політичні партії, молодіжні організації, НГО та університети. Через це освітні асоціації мають зв'язки з багатьма різними цільовими групами, а також тісно співпрацюють зі своїми членськими організаціями, пропонуючи індивідуальне навчання

Кожна навчальна асоціація складається із численних підрозділів місцевих департаментів і місцевих офісів (їх налічується до 500 одиниць), які забезпечують організацію навчання у навчальних гуртках, проводять різні культурні заходи та іншу діяльність у сфері неформальної освіти дорослих.

Народні вищі школи пропонують довгострокові (одержання неповної або повної середньої освіти) або короткострокові навчальні курси і також проводять різні культурні заходи.

Неформальна освіта Швеції пройшла тривалий шлях розвитку. Це шлях від просвітницьких та читацьких гуртків, публічних бібліотек до народних вищих шкіл та навчальних асоціацій, основою яких є навчальні гуртки для молоді.

Навчальний гурток – найбільш поширена форма діяльності навчальних асоціацій Швеції. Популярною стала організація Шведська головна ложа міжнародної організації добродійних тамплієрів (МОДТ). Кількість гуртків цієї організації стрімко росла, так у 1900 році в них налічувалося до 100 000 представників.

Шведи називали таке навчання народним, тобто добровільним і незалежним від державних освітніх установ. Таким чином, уже у перших навчальних гуртках оволодівали не лише елементарними навичками читання чи письма, а приділялася значна увага вихованню особистості. Ця провідна ідея вирішення соціальних проблем через навчання стане одним із основних принципів освіти дорослих у Швеції.

Перший навчальний гурток у Швеції було створено у 1902 році О. Ольсоном, якого називають «батьком навчального гуртка». У праці «Перший навчальний гурток» (1942). На сучасному етапі навчальні гуртки є однією з найпоширеніших форм неформальної освіти у Швеції.

Залучення молоді у різні форми неформальної освіти створює умови для розвитку необхідних якостей та компетенцій

Таким чином, аналіз досвіду організації неформальної освіти у Нідерландах, Німеччині та Швеції вказує на те, що неформальна освіта перебуває у постійному розвитку завдяки потужній державній підтримці, ініціативі та активності самих

громадян. Особливістю неформальної освіти в цих країнах є те, що вона орієнтована на запити сімей, дітей і молоді.

Загальноприйнятою є практика міжнародних обмінів, конференцій. Системи цілеспрямованої організації неформальної освіти молоді в Нідерландах, Німеччині та Швеції, незважаючи на особливості напрямів, способів діяльності, розмаїття форм та структури, мають багато спільного у змісті роботи, споріднені за метою та виховними проблемами.

Надання дітям і підліткам широкого вибору освітніх і культурних послуг у вільний час стає метою молодіжної політики країн Європи. У більшості європейських країн діє система клубів за інтересами, зазвичай ці клуби існують за муніципальні кошти або за рахунок фінансування громадських і релігійних організацій, а також на батьківські кошти. У деяких країнах Європи таку освіту називають не позашкільною, а неформальною чи альтернативною, що пояснюється неформальним характером діяльності. Вона є зазвичай добровільною, короткотривалою і доповнює формальну освіту, забезпечуючи засвоєння знань і навичок, проте не надає легалізованого сертифікату. Особливістю неформальної освіти у країнах Європи є те, що вона орієнтована на запити сім'ї, дітей і молоді. Загальноприйнятою тут є практика міжнародних обмінів, конференцій. Останнім часом у країнах Європи виділились такі напрями в освіті, як позашкільна, додаткова і неформальна

Зусиллями педагогів та громадськості Європи зроблено чимало з метою об'єднання молоді, підготовки її до життя в загальноєвропейському співтоваристві. Підтвердженням цього є те, що в жовтні 1991 р. було створено загальноєвропейську спілку установ та організацій вільного часу дітей і молоді (EAICY), асоціативним членом якої стала й Україна.

Основними напрямками діяльності цієї організації стало створення умов для контактів дітей і молоді різних країн і різних етнічних груп, для взаєморозуміння педагогів позашкільних центрів європейських держав, обмін інформацією, досвідом, ідеями. Основна мета роботи Асоціації – сприяти здоровому, всебічному розвитку дітей та молоді за допомогою багатосторонніх контактів, семінарів,

конференцій, конкурсів, фестивалів, реалізації спільних програм і проєктів. Одним з основних завдань асоціації є збереження установ та центрів, у яких діти і молодь займаються у вільний час, створення загальноєвропейського освітнього простору.

Президія Асоціації активно працює також над створенням європейського банку інформації про діяльність установ і центрів дозвілля дітей та молоді. Вона об'єднує понад 50 первинних організацій 20 європейських країн. Україна представлена шістьма організаціями. Інтерес до Асоціації проявляють також педагоги позашкільних центрів дозвілля Канади, Австралії, Туреччини та інших країн.

2.3. Досвід країн Центральної Європи

Серед країн Центральної Європи до ЕАІСУ належать: Болгарія, Польща, Словаччина, Чехія, які мають спільні риси, оскільки кожна з них належала до так званого соціалістичного табору. Політичні зміни, пов'язані зі вступом до Європейського Союзу, спричинили не лише економічні, культурні зміни, а й зміни в освітній сфері.

Болгарія має багатий досвід неформальної освіти. Держава приділяє увагу освіті в усіх її формах. На початку XXI ст. у позашкільних закладах та численних дитячих організаціях за інтересами в центрі уваги постає естетичне і фізичне виховання. Щорічно проводились художні конкурси, фестивалі, тижні дитячої книги і мистецтва для дітей.

З 2002 р. у країні діє масштабна програма «Європейські уроки», до мережі якої долучилося понад 490 шкіл усіх рівнів. До викладання «Європейських уроків» залучено близько 3,5 тис. педагогів. Мета цієї програми – сприяння впровадженню знань про Європу та створення умов для встановлення контактів і партнерства з європейськими країнами в галузі освіти. Позашкільні заклади є центрами соціальних контактів, культурно-освітньої, виховної і спортивно-туристської діяльності.

У березні 2005 р. була створена **Болгарська асоціація інституцій для дітей та молоді**. Чільне місце в системі неформальної освіти в Болгарії посідає

Національний Палац дітей. У понад 40 унікальних педагогічних формах у 4 основних напрямках (наука, техніка і технологія; мистецтво; спорт і туризм; педагогічна школа «Пізнайко») розвивається діяльність дітей та їхніх батьків.

Заслуговує на увагу й оригінальний досвід організації дозвілля дітей та учнівської молоді **в Польщі**. Тут молодь об'єднується у клуби, гуртки, найпопулярнішими серед яких є центри дозвілля. Регулярними стали дитячі олімпіади та гімназиади, що проводяться за усіма видами спорту упродовж року. Широкого розповсюдження набули спілки з окремих видів спорту. Певний досвід накопичено з проведення спортивних канікул під назвою «Спортивне літо в місті», «Спортивна зима в місті». Під час шкільних канікул діти й підлітки користуються правом безкоштовного відвідування міських і шкільних плавальних басейнів.

Варто зазначити, що Україна і Польща мають нормативно визначені й закріплені структури позашкільної освіти. Характерним для обох держав є те, що дані структури мають багато спільного.

За даними Інформаційної бази міжнародної освітньої мережі EURIDICE нині в Польщі працює понад 250 центрів для дітей і молоді (палаці молоді, молодіжні будинки культури, центри суспільно корисної роботи, дитячі майданчики тощо). У Польщі діє навчальний проєкт «Європа на кожний день», яким охоплено школи різних рівнів. Серед нових напрямів, які нині реалізує більшість позашкільних закладів в межах цього проєкту – європейська освіта; культивування почуття поваги до національної історії, культури, традицій; міжнародне співробітництво, метою якого є виховання у молодих людей сприйняття інших світових культур; проведення профілактичних заходів у роботі з дітьми, схильними до правопорушень; залучення дітей до масових заходів; створення літніх та зимових таборів як у Польщі, так і за кордоном; підготовка до роботи на європейському ринку праці тощо.

У **Словаччині** термін «неформальна освіта» маловідомий, більш поширені такі терміни: «вільний час», «позашкільна освіта», «додаткова освіта». У 2001 р. Кабінет Міністрів Словаччини затвердив Концепцію державної політики щодо

молоді. Цю концепцію держава впроваджує за допомогою органів державної адміністрації та самоврядування, недержавних організацій, фондів, а також комерційних організацій і підприємців. Серед структур, що працюють з дітьми й молоддю, найбільшими є Рада молоді Словаччини та 128 центрів вільного часу, засновниками яких є місцеві ради. Діти й молодь частково роблять грошовий внесок у роботу своїх організацій і закладів. Діти й молодь, які навчаються в початкових і середніх школах, можуть використати на неформальну освіту «освітній купон», вартість якого становить 720 словацьких крон на навчальний рік. Такі «купони» встановило Міністерство освіти, яке обмежило їхнє використання на заняття за інтересами в школах та центрах вільного часу.

Починаючи з 2004 р., коли Словаччина вступила до Європейського Союзу, з'явилась необхідність координації молодіжної політики з країнами ЄС.

У **Чеській Республіці** у педагогічній науці використовують наступні терміни: «освіта формальна», «додаткова» і «неформальна». Формальна – це освіта, яку отримують у школах або спеціалізованих закладах, яка забезпечується й підтримується державою. Її результатом є сертифікований документ про закінчення. Освіта додаткова передбачає здобуття знань і вмінь на основі щоденного досвіду й контакту з сім'єю, робочим або навчальним середовищем, друзями, однолітками, засобами масової інформації іншим соціальним середовищем. Освіта неформальна – це цілеспрямована структурована діяльність поза межами формальної системи, яка відбувається добровільно відповідно до обраної діяльності (у гуртку, спортивній секції, художньому колективі тощо). Наразі в республіці у сфері неформальної освіти працюють 294 дозвіллевих центри, 398 шкільних клубів і 3709 груп продовженого дня Одним із суб'єктів, що реалізують державну політику щодо дітей та молоді є Національний інститут дітей та молоді Міністерства освіти, молоді та фізичної культури.

У **Бельгії** немає міністерства, яке б займалося вільним часом громадян, але є Міністерство культури, молоді і спорту та Міністерство добробуту громадян, яке займається політикою, що впливає на вільний час дітей.

Міністерство добробуту громадян останнім часом надає підтримку декільком дитячим дозвіллевим центрам. Найбільший вплив на проведення вільного

часу дітей мають їхні батьки. Приблизно 50 % дітей віком від 3 місяців до 3 років регулярно відвідують дитячі дозвіллеві центри. У 3 роки вони йдуть на навчання до школи. 55 % дітей віком від 3 до 6 років і 40 % дітей від 6 до 12 років хоча б раз на тиждень з бабусями й дідусями відвідують дитячі центри при школі

Міністерство культури, молоді і спорту займається молодіжною роботою, мета якої – сприяти загальному розвитку молоді, яка бере участь у програмах на добровільній основі. Майже 100 національних організацій отримують субсидії на розвиток програм «молодіжної роботи», на організацію тренінгів для молодих спеціалістів, на розвиток нових методик. Особливу увагу ці організації звертають на види діяльності, найбільш популярні серед молоді: спорт, туризм, міжнародні обміни, літні табори, художню діяльність, інформаційні технології тощо. Серед молоді популярними є спортивні клуби.

У **Португалії** розроблено спеціальну молодіжну програму «Життя Португалії», основною метою якої стало сприяння поїздкам, розвитку міжнародного молодіжного обміну і розширення знань молодих людей. Особливо актуальними стали табори, що працюють у період літніх канікул. Вони сприяють розвитку знань про історичний, соціальний і економічний розвиток регіону, а також досягнень у галузі культури і мистецтва місцевої громади.

Табори праці дають можливість підліткам самостійно розвивати свою ініціативу саме в тому віці, в якому ідеали спільної діяльності є для них предметом особливої мотивації й можуть позитивно впливати на формування особистості. Програмою «Спортивні канікули» передбачається заповнення вільного часу з урахуванням соціально-виховного аспекту, надання молоді можливості зайнятися спортом під час шкільних канікул.

2.4. Досвід країн Східної Європи

Серед країн Східної Європи до ЕАІСУ належать: Латвія, Литва, Молдова, Україна, Естонія та Казахстан. Історія виникнення й розвитку системи поза-шкільного навчання й виховання в цих країнах має не лише національні, а й спільні корені, оскільки кожна з цих країн в минулому входила до складу СРСР. Упродовж тривалого часу, аж до кінця ХХ ст., характерними особливостями

позашкільної освіти цих країн були: єдина централізована форма управління, безмежна влада комуністичної партії та існування уніфікованих комуністичних молодіжних організацій, що доповнювали адміністративні структури, керовані з центру.

У сучасних умовах кожна з цих країн незалежна, це дає можливість розвиватися самостійно відповідно до національних умов і традицій. Наприклад, в **Естонії** багато років відпрацьовувалась система розвитку здібностей і обдарувань дітей. Заслуговує на увагу досвід діяльності закладів системи позашкільної освіти з організації і проведення вільного часу молоді, зокрема робота «*Будинків проведення вільного часу молоді*», у яких діти, в умовах вільного спілкування, організовували дозвілля за своїми уподобаннями, самостійно пропонували форми спілкування.

Ефективною формою організації позашкільної освіти є *молодіжні клуби*, в діяльності яких бере участь учнівська молодь віком від 12 до 18 років. Клуби для школярів переважно організовуються в приміщеннях шкіл, де учням у другій половині дня або на перервах пропонується брати участь у різноманітних заходах, спрямованих на задоволення потреб за інтересами.

Набула значного розповсюдження й популярності така форма організації позашкільної роботи з дітьми, як *ігрові майданчики*. Під наглядом педагогів діти тут оволодівають правилами поведінки на воді, з вогнем, побутовою технікою, навчаються обробляти землю, працювати з будівельними матеріалами, а також здобувають навички догляду за тваринами й рослинами. В основному робота ігрових майданчиків орієнтована на дітей та підлітків віком від 6 до 14 років.

Вивчення завдань та функцій органів державної влади **Литви**, щодо змістовної організації вільного часу дітей і молоді свідчить, що після виходу цієї країни зі складу СРСР у змісті роботи з учнівською молоддю збереглися елементи позашкільної освіти, однак змінилися підходи держави до її фінансування. Варто зазначити, що в 2003 р. у Литві було прийнято Закон «Про освіту», в якому офіційно з'явився термін «неформальна освіта», яка невід'ємною частиною формальної освіти й самоосвіти, що надає можливість дітям та

дорослим набути вмінь, навичок, потрібних для залучення до середовища, що постійно змінюється.

За цим законом неформальна освіта здійснюється у межах різних програм: музична, художня, спортивна, хореографічна діяльність, участь у літніх таборах, різні молодіжні зустрічі, робота волонтерів, фестивалі культури, національні й міжнародні проекти тощо. Мета цих програм – задовольнити освітні потреби, створити умови отримання вищої кваліфікації, отримати додаткові компетенції. Реформа у сфері реалізації неформальної освіти перебуває в процесі свого становлення: необхідно підготувати правові документи, які регулюватимуть реалізацію неформальної освіти, механізм фінансування, систему визнання компетентностей, отриманих у сфері неформальної освіти.

У Литві діє *Центр дітей і молоді*, який спільно з Литовською асоціацією організаторів вільного часу в грудні 2004 р. та в травні 2005 р. провів національні конференції з метою визначення основних проблем неформальної освіти та шляхів їх вирішення.

З 2010 р. фінансування програм неформальної освіти організовано за принципом «Гроші йдуть за учнем». Це означає, що держава фінансує не організацію, а молоду людину або дитину, яка сама обрала організацію.

Після виходу зі складу срср, система позашкільної освіти **Молдови** у складних економічних умовах продовжує залишатися основним безкоштовним соціальним інститутом, що може ефективно вирішувати проблеми розвитку особистості, сприяти вирішенню життєво важливих проблем освіти, організації змістовного дозвілля, професійного самовизначення молодого покоління. У Молдові діти та підлітки постійно займаються улюбленою справою: художньою, технічною творчістю, екологією, фізичною культурою і спортом, туризмом, краєзнавством тощо. Підсумки реалізації конкретних заходів забезпечення розвитку виховання в системі освіти Молдови за останні роки свідчать про те, що у країні було створено умови для розвитку позашкільної освіти у межах програми розвитку освіти в цілому: проведено семінари з узагальнення досвіду і

створення банку даних педагогічного досвіду й новаторської діяльності, розроблені освітні програми і посібники з організації роботи в сучасних умовах, здійснюється підготовка кадрів тощо.

Запитання і завдання для самостійної перевірки знань

- 1 Назвіть основні напрями позашкільної освіти США т особливості організації.
2. Охарактеризуйте особливості програм позашкільної освіти США.
3. Визначте роль громадських і наукових організацій в розвитку системи позашкільної освіти США.
4. Визначте спільне і відмінне в розвитку позашкільної освіти країн Східної Європи.
5. Охарактеризуйте основні напрямки розвитку позашкільної освіти в країнах Центральної Європи.
6. Проаналізуйте досвід позашкільної освіти в Нідерландах, Німеччині та Швеції.

Розділ 3.

Історія становлення і розвитку системи позашкільної освіти в Україні

Ключові поняття і терміни: народна педагогіка, освітня діяльність, позашкільна освіта як система, безперервна освіта

3.1. Історичні передумови виникнення позашкільної освіти на території України

Аналіз теоретичних основ і практики позашкільної освіти вказує, що вона має свою давню історію, обумовлену багатогранністю змісту і форм здійснення. Розвиток позашкільної освіти як в Україні, так і поза її межами перш за все, обумовлений певними конкретно-історичними умовами (соціальними, економічними, політичними), що визначають її найважливішу закономірність.

Початком в історії позашкільної освіти варто визначити період до X ст. тобто, розвиток освіти українського народу сягає, за свідченням історичних фактів, своїм корінням у глибоку давнину.

Це було обумовлено тим, що впродовж багатьох тисячоліть життєдіяльність первісних людей була спрямована на забезпечення свого життя важливо необхідними речами (їжа, одяг, житло тощо). Тому, поставала необхідність передачі дітям знань і вмінь виготовляти та застосовувати найпростіші знаряддя праці, побутові речі, освоювати навколишній світ.

Протягом цього етапу формувалися передумови виникнення освіти, визначався її зміст. Так, зокрема хлопчиків навчали мисливству, сільському господарству, землеробству, тваринництву, а дівчат – ткацтву, ліпленню, прядінню тощо. З раннього дитинства всі діти прилучалися до засвоєння моральних норм, досвіду, звичаїв і традицій народу. Отже, тодішня освіта носила соціалізуючий і виховний характер, а її зміст полягав у включенні дітей у різні види діяльності.

Перший етап (до X ст.) визначається науковцями як період створення передумов для подальшого виникнення позашкільної освіти, адже метою тогочасного навчання було оволодіння елементарними трудовими вміннями й навичками.

Та форма позашкільної освіти, яка почала зароджуватися в зазначений історичний період, зводилася до передачі від батьків до дітей знань й умінь із побутових речей (приготування їжі, створення одягу, побудова житла), що сприяло освоєнню ними навколишнього світу.

Прадавня позашкільна освіта була гендерно-диференційованою, адже одні види діяльності були тільки для хлопців, інші – для дівчат. Діти опановували ті види побутової діяльності, які були необхідні для життя: мисливство, сільське господарство, тваринництво, землеробство, ткацтво, ліплення, прядіння тощо.

Підтверджують існування прадавньої позашкільної освіти та дають певні уявлення про її особливості предмети матеріальної культурної спадщини, які були знайдені під час археологічних розкопок. Зокрема, про художні ремесла наших предків свідчить посуд із орнаментальним розписом та музичні інструменти трипільських племен.

Другий етап розвитку позашкільної освіти (X–XV ст.) характеризується як період активізації освітньої діяльності, адже в цей час при традиційних школах починає працювати низка навчальних закладів, які за формою були наближені до позашкільних, оскільки надавали знання й навички з окремого профілю навчання та сприяли загальному рівню розвитку культури своїх вихованців.

Прототипом сучасних позашкільних навчальних закладів пізніше були «**будинки молоді**». У них під керівництвом старійшин роду діти готувалися до життя, праці.

Наступним етапом окресленого періоду в історії позашкільної освіти визначається X–XV ст. Як зазначають вчені, це етап часів Київської Русі, що поділяється на два періоди:

- 1) X–XII ст. – розквіт Київської Русі;
- 2) XIII–XV ст. – державна роздробленість.

Першу половину XI століття науковці вважають часом становлення позашкільної освіти на теренах Київської Русі, яка на той час була найосвіченішою державою світу. Дана теза аргументується тим, що в цей час починається активне заснування ремісниками цих закладів, а держава популяризує залучення до додаткового навчання широких верств населення. Підтвердження цих положень знаходимо і в наукових студіях С. Сірополко, де зазначається, що, попри відсутність чітких статутів та програм, розпочинається масове навчання дітей. У подальшому сукупність цих факторів обумовила становлення вітчизняної позашкільної педагогіки.

Однак, остання третина цього етапу відзначається певним занепадом позашкільля, адже соціально-політичні події, які відбулися в історії становлення нашої держави в цей період (зокрема, чужоземна окупація), спричинили закриття власних закладів освіти.

Запровадження християнства у 988 р. було кульмінаційним пунктом в історії давньоруської держави. Саме до першої половини XI ст. слід віднести початок становлення вітчизняної позашкільної педагогіки, зокрема натуралістичної. Це обумовлено тим, що в цей період Київська Русь була однією з найосвіченіших держав світу.

Найбільшу роль у здійсненні політики у галузі позашкільної освіти відіграли **князі Володимир Святославович, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах**. Однією з перших програмно-методичних настанов вітчизняної педагогіки стало «Повчання» (1117), написане Володимиром Мономахом для своїх дітей. У ньому обґрунтовано значення виховання та освіти, ролі праці та природної культури людини.

Слід відмітити, що культура і освіта, зокрема позашкільна, в цей період були спрямовані на залучення до навчання широких верств населення. Так, за ініціативи князів набули поширення та розвитку школи при княжому дворі. Сутність поняття «книжне вчення» включало в себе не просто навчання грамоти, а заклади, де викладались різні науки, давалась на той час серйозна освіта.

У таких навчальних закладах вихованням займалися священники і приставлені до дітей із сім'ї «дядьки» і «няньки». Для цих людей виховання не було основною професією, вони не мали спеціальної освіти. Як правило, вихователі суміщали це заняття з якоюсь іншою справою – духовною, землеробською тощо. Внаслідок цього основний зміст позашкільної освіти полягав у передачі практичних знань і вмінь.

У Київській Русі значна увага позашкільній освіті, крім державних (княжих) та церковних закладів, приділялася в школах грамоти. Вони були створені ремісниками («майстрами грамоти»), які займалися навчанням дітей з простого народу. Зміст навчання полягав у передачі практичних знань і вмінь. Не будучи пов'язаними з визначеною наперед програмою і статутом, такі школи проводила колективне навчання дітей із різних верств населення.

Київська двірцева школа – «книжного вчення» була державним навчальним закладом підвищеного типу й утримувалася за рахунок князівської казни. Водночас, у той період діяли також школи грамоти, монастирські школи, які відігравали важливу роль у поширенні знань серед народу. Створення багатої, самобутньої матеріальної і духовної культури, що розвивалася на основі попередніх здобутків слов'ян в епоху середньовіччя, було показником могутності держави Київська Русь.

Вищезазначене дозволяє дійти висновку, що починаючи з X ст. на Русі відкриваються навчальні заклади різних типів. Поряд зі школами функціонують й інші заклади, що, очевидно, за формою були наближені до позашкільних навчальних закладів, а позашкільна освіта наших предків носила той же характер, що і шкільна. Вона надавала необхідні для життя і спілкування з іншими народами знання і навички, сприяла розвитку культури.

У період з XIII по XV ст. – великі території Київської держави зазнали чужоземної окупації. Ці соціально-політичні події відобразилися і на позашкільній освіті: вироджувалися власні заклади, відкривалися чужоземні школи, насаджувалася чужа культура, мова і релігія. Занепадають рідні звичаї, руський спосіб домашнього життя, змінювалася і витіснялася рідна мова.

Спроможні верстви, передусім дворянська Русь, відчували гостру потребу у вихованні на національних засадах. Водночас, позитивом того часу стало ознайомлення з іншими культурами, розширення знань, що, у свою чергу, в подальшому розширювало зміст і форми позашкільної освіти.

3.2. Розвиток позашкільної освіти в період XVI – поч. XX ст.

На третьому етапі формування позашкільної освіти (XVI – поч. XX ст.) відбулося розширення її змісту та урізноманітнення форм організації занять.

У XVI ст. формування вітчизняної школи та позашкілля відбулося на тлі українського національного відродження. Новоутворена козацька держава визначила вектор позашкільної освіти – спрямування на національно-патріотичне та духовне піднесення, що реалізовувалося в естетичних, військових та гуртках фізичного виховання.

У XVII ст. позашкільна освіта розширюється так званими «гуртками хатньої роботи», які формували навички певної трудової діяльності в поєднанні з активізацією творчого мислення вихованців; зокрема: вишивання, прядіння, в'язання, стругання, ліплення, конструювання, виготовлення іграшок тощо.

Літературно-мистецьким напрямом доповнюється позашкільна освіта в 30-х роках XVIII ст., коли гуртківці Шляхетського кадетського корпусу почали видавати журнал «Бездіяльний час, на користь вжито».

Із середини XVIII й до початку XIX ст. послаблюється розвиток національного виховання, а система освіти все більше стає уніфікованою, що пояснюється завершенням в історії України козацької доби. Попри це, структура позашкільної освіти в XIX столітті доповнюється новими формами: секції, гуртки, вечірні та недільні школи, курси при фабриках і заводах, товариства грамотності тощо.

Як свідчать історичні факти, головний та єдино рятівний шлях від занепаду національної віри й культури українське громадянство вбачало в організації національної школи. А відтак почався новий етап в історії позашкільної освіти, що припадає на XVI – поч. XX ст. У ньому виділяється два періоди: 1) XVI – XVII ст.; 2) XVIII – поч. XX ст.

Початком цього етапу позашкільної освіти є Українське національне Відродження, пов'язане з виникненням української державності у формі козацької республіки. У цей період освіта і виховання були спрямовані на надання ґрунтовних знань народові, виховання молодих поколінь у любові до рідної землі, свого народу, формування готовності до захисту Вітчизни. Для цього позашкільна освіта спиралася на народні традиції, його історію і народну педагогіку.

Зміст позашкільної освіти та виховання у цей період базувався на засадах «козацької педагогіки». Нею були пронизані всі шаблі української системи виховання та освіти.

На першому ступені – у дошкільному родинному вихованні – серцевиною була батьківська козацька етнопедагогіка.

Батьки систематично цілеспрямовано загартовували дітей фізично, морально, готуючи до значних випробувань у майбутньому. Основна увага щодо виховання, зокрема позашкільного, була приділена таким напрямом, як *фізичний, військовий, естетичний*. Також характерним для виховання часів козацтва було постійне залучення учнів до *систематичної праці з метою отримання прибутків*.

На другому ступені відбувалося поєднання родинного і шкільного виховання. Велика увага тогочасними педагогами приділялася такому напрямку позашкільної освіти, як музично-естетичне виховання. Серед різних типів запорізьких шкіл виділялися «школи вокальної музики й церковного співу». Вони стали прообразом музичних шкіл і шкіл естетичного виховання як типів позашкільних навчальних закладів.

Парафіяльні школи і мандрівні дяки не давали високої науки своїм вихованцям, але вони повністю задовольняли тим, що навчали дітей рідною мовою, використовували різні звичаї і не вимагали великих коштів за свою діяльність. Можна стверджувати, що такий підхід був однією з форм організації роботи з позашкільної освіти.

Підвищену і вищу освіту молодь одержувала на *третьому ступені* у вітчизняних колегіумах, академіях. Особливістю цих шкіл було творче

поєднання східнослов'янської освітньої традиції (вивчення грецької та старослов'янської мов, православної релігії) та західноєвропейської (вивчення латинської мови, а через неї – долучення до наукових та культурних надбань Західної Європи).

Серед закладів цього періоду особлива увага позашкільній освіті приділялася в Острозькій академії, братських школах, Києво-Могилянській академії. Так, Острозька академія була центром діяльності наукового гуртка, а з 1575 р. при ній працює друкарня Івана Федорова.

Аналіз історичних документів свідчить, що зміст позашкільної освіти тих часів був спрямований на національне, духовне піднесення. Педагогічна діяльність у запорізьких школах була спрямована на виховання в учнів почуття любові до свого народу, готовності віддати життя за волю України. Цьому сприяло вивчення історії народу, козацьких дум, походи в степ на козацькі могили тощо.

На Запоріжжі високо шанували освічених людей, оскільки «вони святе письмо читають і темних людей добру навчають». Тому до проблеми освіти і виховання ставились з великою увагою, результатом чого була висока грамотність населення. Варто відмітити, що діти отримували різнобічні знання, вміння, навички, що відповідало їх потребам і нахилам. Зокрема, французький інженер XVII ст. Г. Л. де Боплан вказує також на те, що козаки добре знають ремесла. Він писав: «Слід визнати, що всі вони розуміються на багатьох ремеслах, хоча одні вправніші в якомусь фаху, ніж інші; трапляються і такі, що мають більш широкі знання, ніж загал. Одне слово, усі вони досить кмітливі, але саме в тих справах, які вважають для себе корисними й необхідними».

Варто відзначити і те, що Запорозька Січ відстоювала інтереси шкільництва, в тому числі і позашкільля всієї України. Так, у Зборівській угоді Богдана Хмельницького з Польщею (1649) була окрема стаття, в якій підкреслювалось, що «езуїти не мають права перебувати в Києві і там, де є українські школи. Школи, котрі заведено здавна, повинні оставатись цілі».

Таким чином, можна стверджувати, що за часів Козацтва освіта, в тому числі позашкільна, була спрямована і добре виконувала завдання щодо надання на той час ґрунтовних знань народів, виховання молодих поколінь у любові до рідної землі, свого народу, формування готовності до захисту Вітчизни. Для цього вона спиралася на народні традиції, використовувала його історію і народну педагогіку.

Слід відмітити, що остаточна ліквідація у 1775 р. Запорозької Січі відобразилася і на позашкільній освіті.

Отже, **другим періодом** окресленого етапу історії розвитку позашкільної освіти вважають сер. XVIII – поч. XIX ст.

Особливий вплив на розвиток позашкільної освіти в Україні в цей період мала політична ситуація, зокрема її рубіж визначається завершенням незалежної політичної історії України козацької доби.

Входження України до складу російської держави послабило розвиток національного виховання, але надало поштовху загальному розширенню різних форм освіти, становленню її певної уніфікованої системи, що було обумовлено потребами імперської держави і способом життя та господарювання.

У цей період активно відкриваються навчальні заклади, а тому постає і питання організації позанавчального часу учнів, заповнення їхнього вільного часу і розвитку загальної культури різними формами і засобами. Поширюються такі форми позашкільної освіти, як гуртки, секції. Відтоді, разом із спеціальною підготовкою діти здобували загальну освіту і «світське» виховання, в тому числі й у позашкільних формах. Особливого поширення набули такі форми позашкільної освіти, як підготовка і проведення свят, позакласне читання, заняття фізкультурою тощо.

Значна увага позашкільній освіті приділялася у ліцях, де відбувалося поєднання навчання і дозвілля в один процес. Однією з форм позашкільної освіти дітей заможних верств, яка набуває розвитку в цей період, є інститут гувернерства, який у перекладі з французького «гувернер» означає «вихователь дітей, що запрошується в буржуазні сім'ї».

Слід відмітити, що першим правилом вихователь повинен був поставити собі те, щоб дослідити здібності вихованця, доглядати за ним і відповідно до сил та обдарувань молодшої людини поєднувати працю, турботу про нього і навчання. Треба зазначити, що в організації позашкільної освіти того часу значна увага приділялася педагогічним кадрам.

Як свідчить аналіз історичних джерел, значна увага позашкільній роботі приділялася громадськістю, меценатами. Зокрема з ініціативи прогресивної педагогічної громадськості, а також за підтримки меценатів і добродійних комісій при народних будинках були відкриті перші клуби для дітей. Так, у Харкові в 1895 р. за підтримки меценатів було відкрито дитячий парк для гри. На його базі вже з 1898 р. почали проводити свята деревонасадження.

Слід відмітити, що в Україні одним з ініціаторів впровадження різних форм організації позашкільної освіти у цей же період був М. І. Пирогов. З його ініціативи в навчальних закладах уперше було введено літературні читання, бесіди, які мали на меті прищеплення та розвиток навичок самостійної роботи учнів.

Будь-яка позаурочна діяльність, яка виходила за межі навчального процесу, не підлягала суворій регламентації з боку властей, виникало певне ускладнення щодо ідентифікації і структуризації цієї складової частини педагогічного процесу.

Термінологія, що містилася в щорічних звітах адміністрацій навчальних закладів, також недостатньою мірою розкривала цільові настанови, якими керувалися педагоги, організовуючи позаурочну діяльність своїх вихованців.

3.3. Просвітницька діяльність громадських організацій і товариств др. пол. ХХ ст.

Визначено, що з др. пол. ХІХ ст. значна увага приділялася позашкільній освіті дорослих, зокрема сільського і робітничого населення, що здійснювалася окремими особами та громадськими установами в недільних школах, школах, організованих земствами, народних бібліотеках і читальнях, товариствах грамотності, українських клубах. Серед них: «Просвіта», «Галицько-руська матиця», «Скала», «Рідна хата» тощо.

У галузі позашкільної освіти працювали також жіночі, студентські й молодіжні організації. Зміст, програми й методи позашкільної освіти визначалися в залежності від регіону України. Так, у Західній Україні вони були вільно встановлювані українськими громадськими організаціями і педагогічними діячами. В Центральній і Східній Україні – мали адміністративні обмеження.

З історичних матеріалів видно, що протягом ХІХ ст. організація позашкільної освіти, позакласної роботи з учнями в загальноосвітніх навчальних закладах в цей період була явищем доволі поширеним і відображалось в поняттях «виховні розваги», «допоміжні освітні починання».

Широкий спектр її форм умовно можна поділити на три види. По-перше, заходи освітнього характеру, які були покликані закріплювати і розвивати пройдене на уроках. По-друге, заходи розважального і виховного характеру, а саме: читання книжок, тематичні вечори і свята. І, по-третє, побутова праця, прибирання територій, тобто те, що іменувалося суспільно корисною працею. Слід відмітити, що поділ цей достатньо умовний. Очевидно, все це говорить про те, що позашкільна робота в дореволюційний період уявлялася педагогам в якомусь не поділеному на самостійні, але взаємопов'язані напрями діяльності, тобто синкретичному стані.

Подальше розгалуження позашкільної освіти відбулося на межі ХІХ–ХХ століть. У цей час на громадські та приватні кошти створювали бібліотеки та читальні; серед заможних верств населення популярними стали інститути гувернерства; виникали перші будинки юнацтва в Києві, Харкові, Ніжині.

Наголосимо, що у др. пол. ХІХ століття сутність терміну «позашкільна освіта» зводилась до просвітницької діяльності. Наприкінці ХІХ – початку ХХ століття освітяни починають розробку теоретичного підґрунтя практичного навчання здобувачів у закладах позашкільної освіти. Так, 1896 року виходить книга «Позашкільна освіта народу», в якій її автор – В. Вахтеров виклав ідеї щодо позашкільного навчання, які були засновані на власному педагогічному досвіді роботи в приватних недільних школах для дорослих. В дослідженнях науковців того часу було також здійснено спроби обґрунтувати теоретичні

засади позашкільної освіти і визначити її кінцеву мету – задоволення розумових та естетичних потреб особистості, які знаходяться в процесі безкінечного розвитку.

На зламі XIX–XX століть на теренах європейського простору з'являються літні табори, які стали прообразом позашкільних закладів освіти. Виникнення таких установ було обумовлене зацікавленістю суспільства в заміському відпочинку через масове розповсюдження інфекційних хвороб (холера, тиф) у великих містах. Означені цивілізаційні зміни сприяли створенню таборів та колоній для організації дозвілля дітей у літній період.

Одна з перших профілактично-лікувальних колоній подібного типу була заснована священником Вальтером Біоні 1876 року в Цюріху та призначалась для дітей із бідних сімей, які мали слабе здоров'я та яким загрожував туберкульоз. Позитивні результати першої колонії дали поштовх до відкриття подібних установ на території інших держав. Так, 1879 року польський доктор Станіслав Маркевич проголошує ідею відкриття подібних закладів на території своєї держави і вже через три роки утворюється Товариство літніх колоній, яке приймає першу групу з 54 дітей.

Для того, щоб компенсувати відсутність шкільної освіти та організувати змістовне дозвілля дітей, окрім лікувально-профілактичної діяльності в цих закладах запроваджують й освітню, яка була представлена літературними гуртками. Введення цих занять дало поштовх для становлення системи поза-шкільної освіти в Європі

Специфічні методи і форми організації позаурочної діяльності дітей в рамках гуртка, літньої колонії, факультативу, підготовки шкільного свята і т. д. не були достатньою мірою диференційовані, вирізнені як поняття. Даний поділ простежується лише з початку XX ст. Оскільки, плідна, творча діяльність ентузіастів, педагогів-практиків створила передумови для значного розширення педагогічного впливу в позаурочний час. У ці роки виникає термін «позашкільна робота», сутність якого полягала в основному в культурно-просвітницькій діяльності серед дітей і дорослого населення.

Визначено, що на початку ХХ ст. в Ніжині, Києві, Харкові були організовані і перші будинки юнацтва. Широко відомими стали клуби хлопчиків-прикажчиків, шевців, кравців. Одночасно із клубами і будинками соціального виховання для бідняків, ремісників і міщан створювалися будинки для гімназистів, кадетів, учнів реальних училищ, дітей і молоді, батьки яких належали до «вищого світу». За ознакою соціального походження і типом трудової діяльності було створено такі клуби і для дівчат, але їх було значно менше.

Слід відмітити, що до початку Першої світової війни клуби починають функціонувати в усіх містах, в тому числі і в сільській місцевості. Повноцінна клубна діяльність була можлива тільки в умовах спеціального закладу, і такими закладами стали народні будинки – новий тип культурно-освітніх закладів. Саме в них педагоги бачили «світле майбутнє дитячих клубів».

Потужного поштовху розвитку різних форм позашкільної освіти надали революційні події 1905-1907 рр. Нові починання у цій сфері на початку ХХ ст. пов'язані з іменами В. Вентцеля, А. Зеленка, С. Шацького та ін.

Так, у 1906 р. став функціонувати «Будинок вільної дитини», який заснував В. Вентцель разом із членами Московського гуртка сумісного виховання і освіти. Основна мета роботи закладу полягала в організації життєдіяльності дитини у просторі культури, розвитку її творчої індивідуальності. Організація роботи здійснювалася на основі вільного групування дітей за їх інтересами. Центром усіх занять була творча праця дітей, навчання вважалось другорядною справою і зводилося до пояснення питань, що виникали в дітей у процесі трудових занять.

Досвід роботи «Будинку вільної дитини» показав, що невідповідність потреб та очікувань батьків щодо рівня знань дітей призвів до їх переведення в інші заклади. Введення певних заходів керівниками «Будинку вільної дитини», зокрема регулярних навчальних занять, класно-урочної системи, заміни тимчасових учителів штатними педагогами тощо суперечили самій ідеї створення закладу – теорії вільного виховання. Це не дало бажаних результатів, і, як наслідок, у 1909 р. заклад закрили.

Слід відмітити, що в Україні створення і значного поширення набувають різноманітні гуртки. Так, перші пластові гуртки засновують у 1911 р. у Львові

педагог, вчитель природознавства О. Тисовський і одночасно – студенти П. Франко та І. Чмола, що поклало початок розгортанню широкого національно-патріотичного пластунського руху, в якому поєднувалися українські традиції і методи міжнародного скаутингу.

Прагнення об'єднуватися в гуртки, бажання брати участь у них свідчать про потребу учнів до саморозвитку, задовольнити яку не могла загальноосвітня школа. Особливістю окресленого етапу історії позашкільної освіти стало розширення її змісту та урізноманітнення форм організації в позашкільних та інших навчальних закладах. Ішов пошук шляхів розвитку освіти дітей поза школою, за рамками класно-урочної системи. Велася аналітична робота і приходило усвідомлення необхідності створення умов для позашкільної освіти. Цей період можна розглядати як підготовчий у створенні системи позашкільної освіти.

Отже, період до Х ст. можна назвати періодом в історії позашкільної освіти, в якому відбулося створення передумов виникнення позашкільної освіти, а також спрямування її змісту на оволодіння елементарними трудовими вміннями і навичками. Далі іде етап в історії позашкільної освіти, який можна назвати початком створення системи позашкільної освіти в Україні і він припадає на XVI – поч. XX ст., характеризується спрямуванням позашкільної освіти на виховання молодого покоління на засадах народних традицій, народної та козацької педагогіки, формування їх готовності до захисту Вітчизни.

3.4. Закріплення статусу позашкільної освіти як складової частини безперервної освіти (кін. XX – поч. XXI ст.)

Позашкільна освіта має унікальне значення для цілісної освітньої сфери України. У закладах позашкільної освіти створено потужне середовище неформальної освіти, в якому формується особистість дитини. Саме в позашкільній освіті дитина має змогу додатково і діяльнісно задовольнити власні пізнавальні інтереси, інші освітні потреби, розвинути здібності, компетентності.

Учені виокремлюють три етапи становлення позашкільної освіти в часи незалежності України: I етап – 1990-2000 роки; II етап – 2001-2010 роки; III етап – з 2011 року. Науковці називають перший етап – соціокультурним, другий – когнітивним, а третій – освітньо-правовим.

За роки незалежності позашкільна освіта України пройшла складний шлях розвитку. Період 90-х років характеризувався негативними тенденціями істотного скорочення фінансування освіти, що насамперед позначилось на її позашкільній ланці. У зв'язку з цим відбулися закриття, перепрофілювання, реорганізація значної кількості закладів позашкільної освіти (ЗПО), втрата навчально-матеріальної бази, земельних ділянок, спортивних майданчиків, навчальних і технічних приміщень особливо закладів міської та районної ланок, значного відтоку педагогів з вищою освітою. Ці негативні явища були наслідками системної соціально-економічної, демографічної, внутрішньополітичної та управлінської кризи в державі.

Водночас для цього етапу характерні й певні позитивні зрушення. Серед них – розроблення і затвердження у 1997 р. Концепції позашкільної освіти і виховання, у наступному році – нового Положення про позашкільний навчальний заклад; створення у 1996 р. у складі НАПН України науково-дослідної лабораторії діяльності позашкільних закладів, що дало змогу за короткий час започаткувати наукові дослідження і підготувати важливі нормативно-правові, науково-методичні документи. За ініціативи вчених НАПН України спільно з МОН України здійснено перший «Всеукраїнський огляд регіональних програм «Збереження та розвитку позашкільних закладів», що позитивно вплинуло на стан та якість позашкільної освіти в усіх регіонах країни.

На першому етапі відбуваються законодавчо-правові зрушення: нормативне закріплення статусу позашкільної освіти в Конституції України (1996); розробляється й затверджується «Положення про позашкільний навчальний заклад» (1994), «Концепція позашкільної освіти і виховання» (1996) та Закон України «Про позашкільну освіту» (2000).

На другому етапі підписується низка документів, що регулюють діяльність таких закладів; зокрема: законодавчі акти та державні документи (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів», 2001); нормативно-правові документи освітньої галузі щодо позашкільної освіти (Наказ МОН України «Про затвердження Порядку видачі випускникам позашкільних навчальних закладів свідоцтв про позашкільну освіту», 2001); документи щодо організації навчально-виховного процесу (Наказ МОН України «Про затвердження Типових переліків навчально-наочних посібників і технічних засобів навчання для художньо-естетичних, еколого-натуралістичних, туристсько-краєзнавчих і науково-технічних позашкільних навчальних закладів», 2002); документи щодо працівників галузі позашкільної освіти (Наказ МОН України «Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс майстерності педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів «Джерело творчості», 2005).

Ці документи стали важливим підґрунтям реалізації державної політики у сфері позашкільної освіти, її правових, організаційних і освітніх засад. У цей період різноманітна за змістом і якістю позашкільна освітня робота набувала наукового обґрунтування й практичного вдосконалення, що давало можливість залучати вихованців як до індивідуально, так і соціально значущої навчальної діяльності. На третьому етапі відбувається зміцнення нормативно-правової бази позашкільної освіти, закладаються новітні психолого-педагогічні теорії й підходи до навчання та виховання підростаючого покоління.

Зі здобуттям Україною незалежності, позашкільна освіта, як складовий компонент загальної системи освіти, починає стрімко вдосконалюватися. За цей час відбувається розширення мережі позашкільних установ та їх профілізація; формується багаторівнева освітня система (початковий, основний та вищий рівні); модернізується навчально-виховний процес; увага зосереджується на навчально-методичному забезпеченні та освіті педагогів, а найголовніше, – збільшується кількість вихованців у цих закладах.

Отже, розглянута панорама становлення позашкільної освіти на теренах України та європейського простору свідчить про те, що діяльність установ, які були прообразами позашкільних закладів, була спрямована на оволодіння їх вихованцями загальними трудовими вміннями та навичками з метою освоєння навколишнього світу; і лише з часом змінюється філософія такого освітньо-виховного процесу й відбувається орієнтація на здобувачів зі здібностями в добровільно обраному профілі додаткового навчання.

Сьогодні державна політика у сфері позашкільної освіти визначена законами України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про охорону дитинства», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» та ін. Істотно вдосконалено позашкільну освіту змінами і доповненнями до спеціального Закону України «Про позашкільну освіту» у 2020 р., зокрема:

- для розширення можливості навчання дітей у ЗПО за різними напрямками до ст. 15 закону включено пластовий, скаутський напрям позашкільної освіти, який забезпечує громадянську освіту вихованців пластовою, скаутською освітньою (навчальною) програмою;

- уведено новий напрям позашкільної освіти – мистецький, який забезпечує набуття здобувачами спеціальних мистецьких виконавських компетентностей у процесі активної мистецької діяльності;

- розширено вікові межі вихованців, учнів і слухачів ЗПО (від 3 років);

- уточнено роль позашкільної освіти в частині створення додаткових умов для самовизначення, саморозвитку, самореалізації, професійної орієнтації особистості, формування її соціально-громадського досвіду, ціннісних орієнтацій, моральних якостей.

Тепер заклади позашкільної освіти в Україні функціонально поділяються на комплексні (багатопрфільні) – палаци, будинки, культурно-оздоровчі центри, центри дитячої та юнацької творчості, дитячі парки тощо та профільні включно із спеціалізованими – центри, станції і клуби юних техніків, натуралістів, туристів, екологів; музичні, художні, хореографічні, спортивні школи; клуби юних моряків; школи мистецтва, космонавтики та ін.

Завдання і запитання для самостійної перевірки знань

1. Охарактеризуйте історичні передумови виникнення позашкільної освіти.
2. Розкрийте зміст основних етапів розвитку позашкільля у X–XV ст.
3. Обґрунтуйте роль етопедагогіки у становленні позашкільної освіти XVI – поч. XX ст.
4. Проаналізуйте розвиток позашкільної освіти XX ст. як розвиток закладів позашкільної освіти, формування позашкільної освіти як системи.
5. Доведіть, чому кін. XX – поч. XXI ст. став періодом закріплення статусу позашкільної освіти як складової частини безперервної освіти.

Розділ 4.

Сучасний стан та стратегія розвитку позашкільної освіти в Україні

Ключові поняття і терміни: позашкільна освіта, державна політика, Міжнародна асоціація позашкільної освіти (МАПО), Стратегія розвитку позашкільної освіти

4.1. Державна політика у сфері позашкільної освіти

Проголошення незалежності України у 1991 р. стало початком важливих суспільно-політичних перетворень у всіх сферах життя держави.

З набуттям Україною незалежності було проголошено необхідність її побудови як правової держави, орієнтованої на загальнолюдські цінності, забезпечення пріоритетності прав людини.

В Україні створена і функціонує ефективна система законодавства і державної політики у сфері позашкільної освіти. Це стало можливим завдяки трансформаціям, що відбулися у позашкільній освіті, закладах позашкільної освіти протягом 1990-х рр., а саме:

- деідеологізація закладів позашкільної освіти;
- формування багаторівневої системи позашкільної освіти;
- класифікація гуртків, груп та інших творчих об'єднань закладу позашкільної освіти за трьома рівнями (початковий, основний, вищий);
- розширення мережі закладів позашкільної освіти, створення закладів нового типу, їх профілізація;
- розгортання нових напрямів позашкільної освіти;
- модернізація освітнього процесу в закладах позашкільної освіти;
- ліцензування позашкільної освіти;
- диверсифікація джерел фінансування позашкільної освіти за рахунок додаткових джерел фінансування, не заборонених законодавством.

Державну політику у сфері позашкільної освіти та напрями її розвитку визначено у міжнародних та національних документах: Конституція України

(1996), Конвенція ООН про права дитини (1989), Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990), Загальна декларація прав людини (1948), Закон України «Про освіту» (1991, 2017), Закон України «Про позашкільну освіту» (2000), Закон України «Про охорону дитинства» (2001), Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Положення про позашкільний навчальний заклад (2001) тощо.

Прийняття у 1991 р. **Закону України «Про освіту»** закріпило терміни «позашкільна освіта», «позашкільні заклади освіти», включення позашкільної освіти до складової системи освіти, її структури. Окремими статтями Закону було встановлено законодавче регулювання у сфері позашкільної освіти, її норми. Це ознаменувало новий етап розвитку позашкільної освіти України і стало нормативною базою трансформації позашкільля.

Конституційне право кожного на здобуття позашкільної освіти закріпив **Основний Закон – Конституція України.**

Стаття 23 Конституції України вказує, що «кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості».

У ст. 53 Конституції України встановлено розвиток позашкільної освіти, а в ст. 54 – закріплено право громадян на свободу художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності тощо.

Конвенція ООН про права дитини статтею 29 закріплює право на освіту, зокрема позашкільну, розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі.

Стаття 31 Конвенції ООН про права дитини встановлює, що:

«1. Держави-учасниці визнають право дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, та вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом.

2. Держави-учасниці поважають і заохочують право дитини на всебічну участь у культурному і творчому житті та сприяють наданню їй відповідних і рівних можливостей для культурної і творчої діяльності, дозвілля і відпочинку».

Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей у пункті 6 частині 20 встановлює зобов'язання щодо надання всім дітям можливості отримання освіти незалежно від їх походження і статі; програм, які підготують дітей до трудової діяльності та нададуть можливості для отримання освіти протягом всього життя.

Загальна декларація прав людини у ст. 24 вказує, що «кожна людина має право на відпочинок і дозвілля...». Ст. 26 встановлює, що «кожна людина має право на освіту». При цьому визначено, що «освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод».

Ст. 27 Загальної декларації прав людини вказує, що:

«1. Кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами.

2. Кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є.

Європейська соціальна хартія у частині I встановлює, що «кожна людина має право на належні умови для професійної орієнтації, метою якої є допомогти їй вибрати професію згідно зі своїми особистими здібностями та інтересами».

У част. II ст. 30 зазначено, що «з метою забезпечення ефективного здійснення права на захист від бідності та соціального відчуження Сторони зобов'язуються:

а) у рамках загального та узгодженого підходу вживати заходів для надання особам, що живуть або можуть опинитися в ситуації соціального відчуження або бідності, а також членам їхніх сімей, ефективного доступу, зокрема, до роботи, житла, професійної підготовки, освіти, культури і соціальної та медичної допомоги».

Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» зазначає, що «у звіті Ради про розширення функцій освіти, прийнятому в листопаді 2004

року, було підкреслено, що освіта допомагає зберегти та відновити загальний культурний рівень суспільства і прищепити важливі соціальні та громадянські цінності, такі як громадянство, рівність, толерантність та повагу, і освіта є особливо важливою у час, коли всі держави-члени стикаються з питанням зростання соціального та культурного різноманіття. Крім того, надання людям можливості вступити в трудове життя та продовжити його – важливе завдання освіти щодо укріплення соціальної єдності».

Цим у частині 2 «рекомендують розробки відповідних положень для молодих людей, які через прогалини в освіті через особисті, соціальні, культурні чи економічні умови потребують особливої підтримки у розкритті свого освітнього потенціалу».

В умовах та цілях рекомендацій зазначено, що «освіта, виконуючи подвійну функцію – соціальну та економічну, відіграє особливу роль у наданні європейським громадянам основних компетенцій для зручного пристосування до таких змін».

Договір про заснування Європейської Спільноти однією із засад визначив «непохитне прагнення сприяти розвитку як найвищого рівня знань своїх народів через широкий доступ до освіти та постійне оновлювання знань». У договорі особлива увага приділяється питанням освіти, культури тощо. Так, частиною 1 статті 149 встановлено, що «спільнота сприяє розвитку якості освіти, заохочуючи співпрацю держав-членів та, в разі потреби, підтримуючи й доповнюючи їхні дії, цілковито шануючи обов'язки держав-членів щодо змісту навчання та організації освітніх систем, а також їхнє культурне та мовне розмаїття».

У част. 1 ст.151 вказано, що «спільнота сприяє розквітові культур держав-членів, шанує їхнє національне та регіональне розмаїття й водночас підносить спільну культурну спадщину».

Закон України «Про охорону дитинства» широко і різнобічно розкрив права та свободи дитини, визначив охорону дитинства стратегічним загальнонаціональним пріоритетом і з метою забезпечення реалізації прав дитини на

життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток встановив основні засади державної політики у цій сфері.

Ст. 5 «Організація охорони дитинства», закріплює, що «... місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції, визначеної законом, забезпечують: ... розвиток мережі навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, соціального захисту, а також позашкільних навчальних закладів, діяльність яких спрямована на організацію дозвілля, відпочинку і оздоровлення дітей, зміцнення їх матеріально-технічної бази.».

Ст. 20 Закону України «Про охорону дитинства» вказує, що «з метою сприяння соціальному, духовному, моральному благополуччю, всебічному здоровому розвитку дитини держава забезпечує їй безкоштовний доступ до національних духовних та історичних цінностей, досягнень світової культури шляхом надання можливості користування бібліотечними фондами, виставковими залами, музеями тощо. З цією метою створюється мережа спеціальних дитячих закладів культури, закладів позашкільної освіти, діяльність яких спрямовується на сприяння розвитку індивідуальної та колективної творчості дітей».

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» у ст. 32 щодо повноважень у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, встановлює, що «до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать: ... створення необхідних умов для виховання дітей, молоді, розвитку їх здібностей, трудового навчання, професійної орієнтації, продуктивної праці учнів, сприяння діяльності дошкільних та позашкільних навчально-виховних закладів, дитячих, молодіжних та науково-просвітницьких організацій».

Отже, об'єднані територіальні громади, що створюються у рамках заходів щодо децентралізації, мають відкривати і заклади позашкільної освіти для надання позашкільної освіти громадянам.

Новий **Закон України «Про освіту»** (2021) у ст. 14 «Позашкільна освіта» встановив основні положення і норми, зокрема мету позашкільної освіти як

«розвиток здібностей дітей та молоді у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, технічної та іншої творчості, здобуття ними первинних професійних знань, вмінь і навичок, необхідних для їх соціалізації, подальшої самореалізації та/або професійної діяльності».

Встановлено, що «позашкільна освіта може здобуватися одночасно із здобуттям дошкільної, повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти. Компетентності, здобуті за програмами позашкільної освіти, можуть враховуватися та визнаватися на відповідному рівні освіти.

Здобуття позашкільної освіти забезпечується закладами позашкільної освіти різних типів, форм власності та підпорядкування, іншими закладами освіти, сім'єю, громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами, організаціями та іншими юридичними і фізичними особами.

Державні заклади позашкільної освіти утворюються центральними органами виконавчої влади та фінансуються за кошти державного бюджету. Інші заклади позашкільної освіти утворюються органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, у тому числі релігійними організаціями, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку, іншими юридичними і фізичними особами, за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних та інших працівників.

Фінансування позашкільної освіти здійснюється за кошти засновника, державного та/або місцевих бюджетів, батьків, з інших джерел, не заборонених законодавством.

Органи місцевого самоврядування створюють умови для доступності позашкільної освіти шляхом формування, утримання та розвитку мережі закладів позашкільної освіти відповідно до освітніх, культурних, духовних потреб та запитів населення.

Порядок, умови, форми та особливості здобуття позашкільної освіти визначаються спеціальним законом».

Спеціальним законом у сфері позашкільної освіти є **Закон України «Про позашкільну освіту»**. Цей Закон відповідно до Конституції України визначає державну політику у сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, а також організаційні, освітні та виховні засади.

У цілому Закон України «Про позашкільну освіту» містить 30 статей, спрямованих на суттєве посилення правового статусу позашкільної освіти. Він містить як статті, безпосередньо спрямовані на організацію позашкільної освіти, так і ті, в яких розкриваються основні засади здійснення позашкільної освіти в закладах позашкільної освіти.

Положення щодо позашкільної освіти закріплено в розділах: I – «Загальні положення»; II – «Організація позашкільної освіти»; III – «Організація позашкільної освіти у закладі позашкільної освіти»; IV – «Учасники освітнього процесу в закладі позашкільної освіти»; V – «Фінансово-господарська діяльність і матеріально-технічна база закладу позашкільної освіти»; VI – «Міжнародне співробітництво»; VII – «Відповідальність за порушення законодавства про позашкільну освіту»; VIII – «Прикінцеві положення».

4.1.1. Діяльність Міжнародної асоціації позашкільної освіти (МАПО)

В умовах формування громадянського суспільства особлива роль належить громадським об'єднанням. Серед них виділимо Міжнародну асоціацію позашкільної освіти (МАПО), метою діяльності якої є реалізація законних прав та захист духовних, соціальних, економічних, наукових, освітніх, національно-культурних та інших законних інтересів громадян у сфері позашкільної освіти, організації вільного часу.

Міжнародна асоціація позашкільної освіти (МАПО) – громадське об'єднання, створене і зареєстроване в Україні як громадська організація у 2015 році.
--

Асоціація є міжнародним професійним об'єднанням, до складу якої входять понад 1500 членів асоціації – громадян України, Болгарії, Казахстану, Польщі, Литви.

Структура Асоціації включає Правління, регіональні відділення, що функціонують в усіх областях України та іноземних державах.

Асоціація співпрацює з органами державної влади, місцевого самоврядування, закладами освіти, науки, громадськими об'єднаннями, ЗМІ.

Мета діяльності – реалізація законних прав та захист інтересів громадян на позашкільну освіту, організацію вільного часу, навчання у закладах позашкільної освіти.

Основні напрями і результати діяльності. Члени Асоціації беруть активну участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері позашкільної освіти, діяльності закладів позашкільної освіти.

Входять до робочих груп з підготовки нормативно-правових актів у сфері позашкільної освіти при Міністерстві освіти і науки України, Державній службі якості освіти України, брали активну участь у підготовці Закону України «Про освіту» (2017), Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2019), подання пропозицій і поправок до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти» (2019), Методичні рекомендації з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах позашкільної освіти (2020) та ін.

У 2017 р. згідно з розпорядженням Президента України (№114/2017-рп від 29.05.2017 р.) було проведено наукове дослідження «Розроблення сучасної концепції позашкільної освіти в умовах децентралізації» (науковий керівник – проф. О. Биковська). Результатом дослідження стала **Концепція позашкільної освіти**, яка окреслила основи положення щодо системи позашкільної освіти, діяльності закладів позашкільної освіти та стратегічних векторів розвитку позашкільля в умовах реалізації нового Закону України «Про освіту». Концепція позашкільної освіти визначила стратегію дій і обумовила важливість подальших кроків у розробці документу «Стратегія розвитку позашкільної освіти».

У результаті Міжнародна асоціація позашкільної освіти спільно з Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти, Національною академією педагогічних наук України, Міністерством освіти і науки України, Національним

педагогічним університетом імені М. П. Драгоманова, іншими партнерами організували і провели *Стратегічну сесію з розвитку позашкільної освіти* (25.06.2018 р., м. Київ). За результатами роботи якої було визначено основні вектори розвитку позашкільної освіти в Україні та розроблено документ **«Стратегія розвитку позашкільної освіти»**.

Стратегія визначає цілі та пріоритети розвитку позашкільної освіти в Україні, заходи та завдання для розвитку закладів позашкільної освіти, що відповідають основним стратегічним напрямкам розвитку і заходам державних, обласних і місцевих цільових програм.

Метою Стратегії розвитку позашкільної освіти є підвищення якості і доступності позашкільної освіти, розширення функцій закладу позашкільної освіти в адміністративно-територіальній одиниці як центру освітньої, соціокультурної та громадянської діяльності з урахуванням навчання впродовж життя.

Завдання Стратегії:

1. Здійснити реалізацію освітньої політики у сфері позашкільної освіти як одного з пріоритетних завдань держави, розвиток системи позашкільної освіти України відповідно до сучасних умов, світових тенденцій і викликів.

2. Забезпечити рівний доступ до позашкільної освіти, розвиток мережі закладів позашкільної освіти, відповідність інфраструктури позашкільної освіти України потребам і запитам населення, середовище, сприятливе для навчання впродовж життя.

3. Модернізувати зміст, форми та методи позашкільної освіти на основі світових та національних надбань, усталених традицій та сучасних підходів.

4. Забезпечити зростання професійної компетентності педагогічних працівників, відповідальність за результати освітньої діяльності.

5. Підвищити роль суспільних інституцій, батьків, громадськості у розвитку позашкільної освіти, забезпечення її престижу.

Задля успішної реалізації «Стратегії розвитку позашкільної освіти», були визначені основні *стратегічні функції* розвитку позашкільної освіти, а саме:

- освітня (розвиток людини як особистості, задоволенні її освітніх потреб

та інтересів, забезпеченні обізнаності, освіченості, вихованості);

- соціокультурна (розвиток спільноти людей як громади, забезпеченні громадянського суспільства);
- економічна (формування і використання продуктивних здібностей особистості як людського капіталу держави та суспільства).

4.2. Позашкільна освіта в умовах воєнного стану

24 лютого 2022 р. розпочалася широкомасштабна військова агресія російської федерації проти України. Указом Президента України від 24.02.2022 р. №64/2022 введено воєнний стан в Україні. Згідно зі статтею 17 Конституції України, «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу».

Відповідно, освіта загалом та позашкільна зокрема є невід'ємною складовою національної безпеки та оборони України. Саме на заклади позашкільної освіти покладено функції формування молодого покоління українських громадян. Система позашкільної освіти охоплюючи майже 800 тисяч вихованців, учнів, слухачів у великих містах, маленьких містечках, селищах, залишається для кожної нашої дитини простором для навчання, виховання, для соціалізації, розвитку, а в умовах воєнного стану – і простором для психологічної підтримки та волонтерської діяльності.

Однією зі знакових подій позашкільля у 2023 році стала розробка Концепції позашкільної освіти в умовах воєнного стану як основи утвердження української національної та громадянської ідентичності, військово-патріотичного виховання.

Метою Концепції є розвиток позашкільної освіти в умовах воєнного стану як основи утвердження української національної та громадянської ідентичності, військово-патріотичного виховання. Строк реалізації Концепції – 2024-2030 роки.

Основоположною для позашкільної освіти в умовах воєнного стану обрано модель реалізації права кожної дитини на доступну і якісну позашкільну освіту, їх навчання, виховання, розвиток і соціалізацію у закладах позашкільної освіти.

Основними завданнями Концепції позашкільної освіти в умовах воєнного стану є:

I. Покращення нормативно-правової бази у сфері позашкільної освіти в умовах воєнного стану.

II. Розвиток управління закладами позашкільної освіти, збільшення охоплення вихованців, учнів, слухачів закладів позашкільної освіти, у тому числі військово-патріотичним напрямом позашкільної освіти в умовах воєнного стану.

III. Оновлення змісту і методики позашкільної освіти на засадах української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості.

IV. Посилення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану.

V. Відновлення освітньої інфраструктури, зміцнення матеріально-технічної бази закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану.

Державна і регіональна політика України, спрямована на реалізацію права кожної дитини на доступну і якісну освіту у закладах позашкільної освіти стає фундаментом утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Першим напрямом позашкільної освіти в умовах воєнного стану стає покращення нормативно-правової бази позашкільної освіти, діяльності закладів позашкільної освіти, розробка Державної програми позашкільної освіти в умовах воєнного стану та в період повоєнного оновлення України на 2025-2030 рр., що забезпечить **утвердження української національної та громадянської ідентичності, реалізацію права кожної української дитини на позашкільну освіту**, внесення змін у нормативно-правові документи щодо мораторію на закриття, перепрофілювання, перепідпорядкування, злиття закладів позашкільної освіти.

Окремого значення набуває розробка нормативно-правових актів щодо ефективної діяльності релокованих закладів позашкільної освіти, функціонування закладів позашкільної освіти на деокупованих територіях.

Важливим щодо збереження кадрового складу закладів позашкільної освіти

є внесення змін в абзац третій частини другої статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» у частині включення педагогічних працівників закладів позашкільної освіти, як таких, що підлягають відстрочці від призову на військову службу під час мобілізації.

Окремої уваги заслуговує віднесення закладів позашкільної освіти до об'єктів критичної інфраструктури як таких, що є важливими для національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам.

Другий напрям позашкільної освіти в умовах воєнного стану – це розвиток управління закладами позашкільної освіти, збільшення охоплення вихованців, учнів, слухачів закладів позашкільної освіти, у т. ч. військово-патріотичним напрямом позашкільної освіти в умовах воєнного стану.

Окремого значення набуває розвиток співпраці з представниками Сил безпеки та оборони України, зокрема Збройними Силами України, Міністерством оборони України, Міністерством внутрішніх справ України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Службою безпеки України, Національною поліцією України, Державною прикордонною службою України, Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України та ін.

Необхідним є утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань розвитку позашкільної освіти в умовах воєнного стану і затвердження її відповідного Положення.

Окрема увага у розвитку управління має зосередитися на збільшенні охоплення вихованців, учнів, слухачів закладами позашкільної освіти на деокупованих територіях, охоплення позашкільною освітою, закладами позашкільної освіти українських дітей, які перебувають за кордоном, у інших державах; посиленню регіонально-громадського партнерства у сфері позашкільної освіти, укріпленню зв'язків між міськими, сільськими та селищними громадами та закладами позашкільної освіти.

Третім напрямом позашкільної освіти в умовах воєнного стану є оновлення змісту і методики позашкільної освіти на засадах української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості.

Значна увага має приділятися безпосередній організації освітнього процесу у закладах позашкільної освіти.

Варто враховувати, що суттєвою є різниця щодо воєнної ситуації в областях України, яка відображається на діяльності закладів позашкільної освіти.

Відповідно, організація освітнього процесу у закладах позашкільної освіти має здійснюватися очно та / або (де відсутні можливості очного навчання) – з використанням дистанційних технологій навчання та / або з урахуванням змішаного формату.

Зміст і методика позашкільної освіти мають базуватися на основі компетентнісного підходу, що включає формування пізнавальної, практичної, творчої та соціальної компетентностей. У реалізації змісту і методики освіти необхідним постає питання щодо *змістового наповнення* навчальних програм, підручників, посібників тощо, спрямованих на формування української національної та громадянської ідентичності. Зокрема, робота має бути спрямована і включати наступний зміст: початкова військова підготовка; професійна орієнтація на військову службу; професійно-технічна і спеціалізована військова підготовка; військово-прикладний і службово-прикладний спорт; сприяння розвитку військово-промислового комплексу.

Окрема увага у змісті позашкільної освіти має приділятися профорієнтації, профільному навчанню, учнівському самоврядуванню, волонтерській роботі, STEM, STEAM, STREAM, психологічній підтримці, супроводу і реабілітації учасників освітнього процесу в закладах позашкільної освіти, розробка і впровадження навчальних програм з позашкільної освіти, у тому числі для закладів позашкільної освіти на деокупованих територіях, серед яких «Українська мова», «Українська сучасна дитяча література», «Історія України», «Перша домедична допомога» та ін.

Вагомості набуває врахування та визнання на відповідному рівні освіти компетентностей, які здобуті за програмами позашкільної освіти.

Четвертим напрямом позашкільної освіти в умовах воєнного стану

є посилення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану.

З метою вирішення проблеми кадрового забезпечення системи позашкільної освіти в умовах воєнного стану, необхідним є введення триступеневої системи професійної підготовки педагогічних кадрів за освітніми програмами «Позашкільна освіта» за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі 01 Освіта/Педагогіка на першому (бакалаврському), другому (магістерському) та третьому (освітньо-науковому) рівнях вищої освіти.

Підготовка педагогічних працівників закладів позашкільної освіти потребує надання бюджетних місць на підготовку здобувачів вищої освіти за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі 01 Освіта/Педагогіка.

Враховуючи, що позашкільна освіта є окремим складником системи освіти, заслуговує на увагу введення окремої спеціальності «Позашкільна освіта» у рамках галузі 01 Освіта/Педагогіка.

Окремим важливим напрямом постає **реінтеграція ветеранів** у цивільне життя шляхом їх перепідготовки, підвищення кваліфікації за освітніми програмами «Позашкільна освіта» за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі 01 Освіта/Педагогіка.

Актуальним постає підготовка педагогічних працівників позашкільної освіти для закладів позашкільної освіти на деокупованих територіях.

Важливим постає питання піднесення престижу професії педагога, їх моральної та матеріальної підтримки, не допущення погіршення соціального стану в умовах воєнного стану.

Окремої уваги потребує дотримання на місцевому рівні чинного законодавства у галузі освіти, забезпечення трудових прав і гарантій педагогічним працівникам закладів позашкільної освіти, здійснення освітньої діяльності закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану.

П'ятим напрямом позашкільної освіти в умовах воєнного стану є відновлення освітньої інфраструктури, зміцнення матеріально-технічної бази закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану.

Заклади позашкільної освіти та їхня інфраструктура – важливий фактор освітнього середовища для успішної реалізації освітнього процесу на засадах української національної та громадянської ідентичності. Важливим є збереження та не допущення їх скорочення як фундаменту утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Необхідним постає співфінансування релокованих закладів позашкільної освіти за рахунок державних закладів позашкільної освіти, що фінансуються з державного бюджету України, відкриття гуртків та інших творчих об'єднань на деокупованих територіях відповідно до їх напрямів позашкільної освіти. Окремим важливим питанням є укриття закладів позашкільної освіти, стан матеріально-технічного забезпечення, які впливають на рівень організації освітнього процесу.

Необхідним також постає активізація участі закладів позашкільної освіти у залученні коштів із грантів, проєктів, наданні платних послуг з інших джерел, не заборонених законодавством.

Фінансування напрямів, пов'язаних з реалізацією Концепції, здійснюється за рахунок коштів, передбачених центральним та місцевими органами виконавчої влади у державному і місцевих бюджетах, а також за рахунок міжнародної технічної допомоги та з інших джерел, не заборонених законодавством.

4.3. Реалізація державної політики України і стратегії розвитку у сфері позашкільної освіти

Реалізацію державної політики України у сфері позашкільної освіти здійснюють різні соціальні інституції. Їх система характеризуються багаторівневістю і розгалуженістю. Можна виділити три основні рівні: національний, регіональний та місцевий.

На першому, національному, рівні здійснюється формування державної політики у сфері позашкільної освіти, що відображена в законах, указах, постановах, розпорядженнях, програмах, статутах та інших нормативних документах. Ці питання належать до компетенції Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, а також різних міністерств, відомств, комітетів, комісій.

Серед міністерств безпосередньо вирішенням питань позашкільної освіти займаються Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури України, Міністерство молоді та спорту України та ін.

У науковому забезпеченні позашкільної освіти серед відомств вагома роль належить Національній академії педагогічних наук України.

Важливу роль на цьому рівні також відіграють державні заклади позашкільної освіти України, які здійснюють формування державної політики за напрямками позашкільної освіти і безпосередньо підпорядковані Міністерству освіти і науки України, а саме: Національний еколого-натуралістичний центр, Національний центр «Мала академія наук», Український державний центр позашкільної освіти, Український державний центр туризму і краєзнавства.

Особливе значення на національному рівні у питанні кадрового забезпечення позашкільної освіти мають заклади вищої освіти. Серед них, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, де відкрита і успішно функціонує кафедра позашкільної освіти, створена науково-дослідна лабораторія теорії і методики позашкільної освіти тощо.

На **другому, регіональному, рівні**, здійснюється координація питань державної політики у сфері позашкільної освіти. На цьому рівні вирішення цих питань належить до компетенції місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, в підпорядкуванні яких знаходяться управління, відділи та інші структурні підрозділи, що безпосередньо здійснюють координацію у сфері позашкільної освіти на обласному рівні. Серед них управління освіти і науки, сім'ї, молоді та спорту, культури та туризму, центри соціальних служб тощо.

Важливу роль на цьому рівні також мають обласні заклади позашкільної освіти, які в області координують роботу за напрямками позашкільної освіти, а саме: обласні науково-технічні, еколого-натуралістичні, туристсько-краєзнавчі центри, палаци дітей та молоді тощо.

На **третьому, місцевому**, рівні, відбувається безпосередня реалізація державної політики у сфері позашкільної освіти різними інституціями. Основними серед них є: заклади освіти, заклади культури та мистецтва, заклади фізкультури та спорту, організації, сім'я та ін. Відмітимо, що важливу роль в організації та здійсненні позашкільної освіти мають заклади позашкільної освіти, перелік яких включає їх різні типи.

Державний контроль за діяльністю позашкільних навчальних закладів здійснюють центральні та місцеві органи виконавчої влади, у сфер управління яких перебувають позашкільні навчальні заклади, та ті, що проводять діяльність у сфері позашкільної освіти, здійснюють управління діяльністю зазначених навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності.

Державне управління позашкільною освітою здійснюють: спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі освіти; інші центральні органи виконавчої влади, у сфері управління яких перебувають позашкільні навчальні заклади; Рада міністрів Автономної Республіки Крим; обласні, Київська та Севастопольська міські, районні державні адміністрації та підпорядковані їм органи, у сфері управління яких перебувають позашкільні навчальні заклади; органи місцевого самоврядування.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі освіти за участю інших центральних органів виконавчої влади, у сфері управління яких перебувають позашкільні навчальні заклади:

- бере участь у визначенні та реалізації державної політики у сфері позашкільної освіти;
- формує програми розвитку позашкільної освіти;
- розробляє Положення про позашкільні навчальні заклади,

-готує пропозиції щодо нормативів матеріально-технічного, фінансового забезпечення позашкільної освіти;

-розробляє нормативно-правові акти стосовно визначення соціальних гарантій педагогічним працівникам, спеціалістам позашкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності;

-здійснює навчально-методичне керівництво, контроль та державне інспектування позашкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності.

Основною формою державного контролю за діяльністю позашкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності є **державна атестація позашкільного навчального закладу**, яка проводиться **не рідше одного разу на 10 років** у порядку, встановленому спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі освіти.

Результати державної атестації позашкільних навчальних закладів **оприлюднюються**.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в **межах їх компетенції**:

- затверджують обсяги фінансування комунальних позашкільних навчальних закладів не нижче мінімальних нормативів, визначених в установленому порядку спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі освіти, та забезпечують фінансування витрат на їх утримання;

- забезпечують збереження і зміцнення матеріально-технічної бази позашкільних навчальних закладів, розвиток їх мережі, ефективне використання закріплених за ними земельних ділянок;

- створюють належні умови для вибору вихованцями, учнями і слухачами видів творчої діяльності відповідно до їх інтересів та запитів батьків або осіб» які їх замінюють;

- можуть вводити додаткові педагогічні ставки, визначати контингент вихованців, учнів і слухачів у позашкільних навчальних закладах

- вживають заходів для залучення вихованців, учнів і слухачів, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації, до різних форм позашкільної освіти;

- забезпечують соціальний захист вихованців, учнів і слухачів, педагогічних працівників, спеціалістів та інших працівників позашкільних навчальних закладів;

- організовують в установленому порядку підвищення кваліфікації, атестацію педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності;

- координують діяльність педагогічних колективів позашкільних навчальних закладів, громадських організацій, підприємств та сім'ї щодо одержання вихованцями, учнями і слухачами позашкільної освіти;

- здійснюють контроль за діяльністю педагогічних колективів позашкільних навчальних закладів, узагальнюють та поширюють досвід їх роботи;

- проводять державну атестацію позашкільних навчальних закладів незалежно від типів і форм власності;

- сприяють створенню піклувальних та опікунських рад, благодійних фондів;

- здійснюють інші повноваження відповідно до діючого законодавства.

Фінансування державних і комунальних закладів позашкільної освіти здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, приватних закладів позашкільної освіти – за рахунок коштів засновників (власників).

Фінансування державних, комунальних і приватних закладів позашкільної освіти може здійснюватися також за рахунок додаткових джерел фінансування, не заборонених законодавством України.

Діти з багатодітних сімей, діти з малозабезпечених сімей, діти-інваліди, діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, здобувають позашкільну освіту безоплатно. Порядок компенсації коштів з державного та/або місцевих бюджетів за здобуття позашкільної освіти дітьми зазначених категорій затверджується Кабінетом міністрів України.

4.4. Основні стратегічні функції та перспективи розвитку позашкільної освіти в Україні

Стратегія розвитку позашкільної освіти є довгостроковим послідовним комплексним документом, який є підсумком ситуаційного аналізу. У документі подана загальна характеристика позашкільної освіти України, її концептуальні основи та стратегічні вектори розвитку, SWOT-аналіз і дорожня карта.

Задля успішної реалізації «Стратегії розвитку позашкільної освіти 2018», були визначені основні функції розвитку позашкільної освіти, а саме політичні, соціальні й економічні перетворення в Україні, які зумовили важливість більш ефективної організації позашкільного освітнього простору. Нинішня соціально-педагогічна модель позашкільної освіти передбачає освітню функцію, як основну.

Реалізація мети і завдань Стратегії мають сприяти перетворенню позашкільної освіти такою, що пропонує діяльність за трьома функціями: освітньою, спрямованою на розвиток людини як особистості, задоволенні її освітніх потреб та інтересів, забезпеченні обізнаності, освіченості, вихованості та новим поглядом на якість освіти; соціокультурною та громадянською, в основі яких діяльність в громаді, в разі необхідності і за її межами, з урахуванням навчання впродовж життя. Основними компонентами освітнього процесу є освіта, розвиток та соціалізація дитини, підлітка. Серед організаційних форм і методів в організації позашкільної освіти на основі компетентнісного підходу є використання масової, групової та індивідуальної роботи. Серед результатів освітньої діяльності здобувачів позашкільної освіти: знання, вміння, навички, цінності, компетентності (пізнавальні, практичні, творчі, соціальні), документ про позашкільну освіту.

Соціокультурна діяльність передбачає: залучення різних верств населення до культурних цінностей суспільства й активного включення в процес по їх створенню чи збереженню. Результат: запровадження у позашкільній освіті форм (видів) навчання впродовж життя з урахуванням основних сфер життєдіяльності людини – природа, суспільство, культура, техніка, спорт.

Забезпечення організації і проведення змістовного дозвілля для різних верств населення, у тому числі масових заходів, міських, літніх таборів тощо.

Громадянська діяльність позашкільної освіти передбачає діяльність для різних верств населення, пов'язану з громадською активністю, волонтерством, соціальними ініціативами, проєктами тощо; попередження і профілактика насильства, правопорушень дітьми, забезпечення засобами позашкільної освіти профілактичної роботи, робота з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Результат: осучаснення мети, завдань, принципів, змісту, форм, методів і засобів позашкільної освіти відповідно до потреб громадян і сучасних викликів. Створення умов для постійного оновлення змісту позашкільної освіти, перетворення позашкільної освіти на рушій впровадження інновацій та розвиток економічних знань.

Сучасна позашкільна освіта передбачає взаємодію з формальною освітою в рамках концепції «Нової української школи» через:

- оптимізацію комунікації між закладами загальної середньої та суб'єктами позашкільної освітньої діяльності;
- інтеграцію освітніх процесів та навчальних програм у закладах загальної середньої освіти та закладах позашкільної освіти незалежно від організаційно-правової форми та форми власності;
- наскрізний процес виховання, який формує ціннісні ставлення і судження, що слугують базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії у суспільстві.

Для реалізації «Стратегії розвитку позашкільної освіти» важливим є визначення шляхів її виконання – напрямів роботи, від яких залежить ефективність моделі позашкільної освіти; систем організаційної, методичної та координаційно-методичної роботи; психологічного супроводу освітнього процесу, роботи з педагогічними кадрами.

Реалізація Стратегії неможлива без здійснення інноваційної діяльності та запровадження педагогічної інноватики. Інноваційною в позашкільній освіті

можна вважати діяльність з модернізації чи осучаснення освітньої практики шляхом розширення та освоєння нових напрямів позашкільної освіти, створення програм з позашкільної освіти нового покоління, запровадження ефективних способів і засобів досягнення цілей позашкільної освіти.

В результаті продуктами інноваційної діяльності стануть новації, які спроможні будуть позитивно впливати на результати діяльності позашкільної освіти, визначатимуть її подальший розвиток і характеризуватимуться новим чи вдосконаленим змістом позашкільної освіти, засобами освіти, освітніми моделями та відповідними системами управління, зафіксованими у формах, придатних для апробації, розповсюдження та освоєння.

Інноваційний потенціал позашкільної освіти можна віднести до модифікаційних нововведень, які пов'язані з удосконаленням, раціоналізацією, видозміною, модернізацією засобу (програми, методики, структури, алгоритму, розробки тощо), що має аналоги чи прототипи. Модернізація може спрямовуватись як на технологічну, так і на особистісну сторону програмного забезпечення, що поновлюється.

Основними джерелами інноваційних ідей розвитку позашкільної освіти виступають потреби держави й соціальне замовлення суспільства; досягнення та розробки з психології, педагогіки, соціології, інших наук про людину; досягнення педагогічної тематики; власний професійний досвід педагогів, практичне педагогічне мислення; аналіз результату організації освітнього процесу і процесу функціонування закладу; аналіз психолого-педагогічної літератури, періодичних видань.

Діяльність з модернізації змісту позашкільної освіти в рамках стратегії розвитку слід організувати відповідно до стандартної схеми інноваційного педагогічного процесу, який включає в себе сукупність таких послідовних дій, як:

- Усвідомлення необхідності змін.
- Оцінка ситуації, що склалася.
- Формування проблеми.
- Вибір варіанту вирішення проблеми.

- Прийняття рішення про нововведення.
- Експериментальна перевірка нововведень.
- Підготовка та перепідготовка кадрів.
- Формування позитивного ставлення до нововведень.
- Широке впровадження нововведень.
- Оцінка результатів.

Щоденна робота та інноваційна діяльність дозволять розкрити сутність модернізації змісту позашкільної освіти, в основі якої зміна пріоритетів в освітньому процесі – на перший план виступають: розвивально-пізнавальна функція; активне використання пошукових, дослідницьких методів в роботі педагогів, які стають реформаторами власного досвіду освітньої діяльності; створення освітнього середовища, де панує ситуація успіху та створюються можливості для набуття вихованцями життєво необхідних компетентностей. Подальші зміни в стратегії розвитку позашкільної освіти забезпечать можливості для навчання особистості протягом життя.

Для подальшого розвитку позашкільної освіти в найближчій перспективі державою, органами місцевого самоврядування, державного й освітнього управління робиться низка послідовних кроків, а саме:

- удосконалення нормативно-правової бази. Зокрема, затверджено Концепцію розвитку позашкільної освіти та розроблено Державну стратегію розвитку позашкільної освіти в Україні на 2019–2024 роки; затверджено Типову освітню програму закладу позашкільної освіти; формується нормативно-правова база для інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти;

- розроблення нової моделі управління позашкільною освітою в умовах децентралізації, коли управлінські функції делегуються місцевим громадам. Модель передбачає тристоронню співпрацю закладів позашкільної освіти, місцевої влади та громадськості. Місцева влада повинна задовольнити потреби й запити населення територіальної громади, охоплення дітей закладами позашкільної освіти має бути на рівні щонайнижче 50 %;

- забезпечення трансформації змісту позашкільної освіти.

Концептуально визначено **п'ять ключових змістових завдань**: розвиток здібностей особистості, профілактика правопорушень, допрофесійна підготовка, змістовне дозвілля, обдарованість.

Під ці кроки здійснюється модернізація навчальних програм, що регламентують роботу гуртків, груп, творчих об'єднань;

- удосконалення фінансування позашкільної освіти.

Також, для більш віддаленої перспективи МОН сформульовані основні напрями Дорожньої карти розвитку позашкільної освіти:

– розроблення нового законодавства про позашкільну освіту як структурного компонента системи безперервної освіти та її розвиток як відкритої державно-громадської системи на основі розподілу відповідальності між державою, громадою і батьками;

– створення нової моделі фінансування позашкільної освіти (принцип «гроші ходять за дитиною», гранти, проекти, стипендії тощо);

– упровадження ринкової конкуренції в системі позашкільної освіти, в межах якої її заклади зможуть розширювати спектр своїх послуг, розробляти стратегії їх розвитку, вивчати потреби дітей, закуповувати послуги для них за віком та іншими критеріями, організовувати майданчики для реабілітації осіб із інвалідністю;

– розроблення нового контенту навчальних технологій позашкільної освіти з урахуванням найкращого міжнародного досвіду та національних традицій. Таким чином, у новітній історії України визначено напрями подальшої модернізації системи позашкільної освіти, підвищення якості й доступності здобуття такої освіти різними категоріями дітей, створення умов і механізмів стабільного розвитку на основі збереження національних традицій та мережі закладів.

Головною метою реформ в позашкільній освіті є високоякісна, доступна система позашкільної освіти, розширення функцій закладу позашкільної освіти в адміністративно-територіальній одиниці як центру освітньої, соціокультурної та громадянської діяльності.

Таким чином, застосування всіх вище перерахованих підходів, пропозицій та положень дасть можливість успішній реалізації Стратегії України 2030.

Запитання і завдання для самоконтролю знань

1. Назвіть основні нормативно-правові документи, які характеризують державну політику України у сфері позашкільної освіти.
2. Охарактеризуйте діяльність Міжнародної асоціації позашкільної освіти (МАПО).
3. Визначте особливості правового забезпечення розвитку позашкільної освіти України в умовах воєнного стану.
4. Проаналізуйте основні засади реалізації державної політики України у сфері позашкільної освіти.
5. Обґрунтуйте основні стратегічні функції позашкільної освіти в рамках візії 2030.

ЧАСТИНА II

ПРАКТИКА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Розділ 5.

Загальна характеристика закладу позашкільної освіти

Ключові поняття і терміни: позашкільна освіта як система, структура позашкільної освіти, заклад позашкільної освіти, модель організаційного забезпечення позашкільної освіти.

5.1. Загальні положення організації позашкільної освіти в Україні

Особливу роль у організації позашкільної освіти відіграє державна політика у сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, а також організаційні, освітні та виховні засади.

Позашкільна освіта є невід'ємним складником системи освіти, визначеної Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», і спрямована на розвиток здібностей дітей та молоді у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, технічної та іншої творчості, здобуття ними первинних професійних знань, вмінь і навичок, необхідних для їх соціалізації, подальшої самореалізації та/або професійної діяльності.

В організації позашкільної освіти особливе місце займає цільове об'єднання ресурсів, система забезпечення.

Організація позашкільної освіти передбачає: наявність необхідних нормативно-правових документів, багаторівневої структури і різноманітних за типами, видами, чисельністю закладів позашкільної освіти та інших соціальних інституцій, підготовлених педагогічних та інших працівників відповідної кваліфікації, наукових і методичних матеріалів та програмних розробок, коштів та відповідної матеріально-технічної бази тощо.

Сучасна модель організаційного забезпечення позашкільної освіти включає 5-компонентну структуру, до якої відноситься: *правове, управлінське, освітнє, інформаційне та фінансове забезпечення.*

Першою складовою є **правове забезпечення позашкільної освіти**, що передбачає правові і законодавчі засади організації позашкільної освіти, необхідну нормативно-правову базу позашкільля.

Серед нормативних документів системи позашкільної освіти – закони, укази, розпорядження, постанови, накази, положення, програми, інструкції тощо, які регламентують позашкільну освіту, діяльність закладів позашкільної освіти.

Законодавчі та нормативно-правові акти представлено міжнародним, державним, обласним (районним, міським), місцевим рівнями, а також рівнем закладу.

Другою складовою є **управлінське забезпечення позашкільної освіти**, що передбачає створення, ефективне функціонування та розвиток багаторівневої структури позашкільної освіти та її управління.

Управлінське забезпечення позашкільної освіти передбачає наявність необхідної кількості підготовлених педагогічних та інших працівників відповідної кваліфікації системи позашкільної освіти, їх соціальних захист.

У сучасних умовах актуальним постає питання активізації державно-громадського управління, удосконалення управлінської вертикалі і горизонталі у сфері позашкільної освіти.

Особливе місце в умовах децентралізації як складова системи освіти займає заклад позашкільної освіти.

В об'єднаній територіальній громаді, селі, селищі, районі, місті, області *заклад позашкільної освіти – це центр освітньої, соціокультурної та громадянської діяльності.*

З метою дотримання конституційного права дітей на позашкільну освіту, здобуття позашкільної освіти вихованцями, учнями і слухачами віком до 18 років включно здійснюється за рахунок державного та/або комунального бюджету, від 19 років – за рахунок платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, додатковими джерелами фінансування, не забороненими законодавством України.

Третьою складовою є **освітнє забезпечення позашкільної освіти**, що передбачає організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у

закладах позашкільної освіти. діяльністю, спрямовану на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь, навичок та цінностей або компетентностей особистості.

Ефективна організація і функціонування позашкільної освіти забезпечуються теорією, методикою і практикою позашкільної освіти.

Четвертою складовою є **інформаційне забезпечення** позашкільної освіти, що передбачає навчально-методичний і науковий супровід позашкільної освіти, діяльності закладів позашкільної освіти.

Метою інформаційного забезпечення позашкільної освіти є підвищення ефективності освітнього процесу в закладах позашкільної освіти у процесі навчально-методичного і наукового супроводу.

Зміст інформаційного забезпечення позашкільної освіти включає розробку наукових основ оновлення та реформування позашкільної освіти; програмно-методичне забезпечення освітнього процесу: розвиток і підтримка інноваційних педагогічних технологій, дослідницько-експериментальної роботи, педагогічного проектування; розробку освітніх і навчальних програм за модернізованим змістом позашкільної освіти; висвітлення питань позашкільної освіти в засобах масової інформації.

Основними формами інформаційного забезпечення позашкільної освіти є розробка навчальних, методичних, наукових праць, серед яких: програми, підручники, посібники, методичні рекомендації тощо.

П'ятою складовою є **фінансове забезпечення** позашкільної освіти, що передбачає наявність необхідних для діяльності коштів та матеріально-технічної бази.

Фінансове забезпечення тісно пов'язано з матеріально-технічним, що спрямоване на ефективне здійснення позашкільної освіти, діяльності закладів позашкільної освіти як системи матеріально-технічної бази та матеріальних ресурсів і можливість користування ними. Важливість матеріально-технічного забезпечення визначається тим, що воно безпосередньо сприяє реалізації мети, завдань, змісту, тих або інших форм і методів позашкільної освіти, діяльності закладів позашкільної освіти.

5.2. Характеристика видів і типів закладів позашкільної освіти

Структура позашкільної освіти це характеристика складу та просторова картина позашкільної освіти.

Структура позашкільної освіти розгалужена і різноманітна. Вона включає різні заклади, організації, установи, діяльність яких пов'язана із функціонуванням позашкільної освіти.

Особливістю структури позашкільної освіти є різне підпорядкування, типи і форми власності.

Основу структури позашкільної освіти становлять інституції системи освіти, культура і спорт.

У структурі позашкільної освіти в залежності від форми власності заклади позашкільної освіти поділяються за трьома статусами:

У Статус державного має заклад позашкільної освіти, заснований на державній формі власності.

У Статус комунального має заклад позашкільної освіти, заснований на комунальній формі власності.

Основною структурною одиницею і установою, що забезпечує надання позашкільної освіти є заклад позашкільної освіти. Сучасна структура позашкільної освіти орієнтована на навчання впродовж життя у закладах позашкільної освіти

До структури позашкільної освіти входять:

- заклади позашкільної освіти;
- інші заклади освіти як центри позашкільної освіти, до числа яких належать: заклади загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування, типів і форм власності, у тому числі школи соціальної реабілітації, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, заклади професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої;
- гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі, науково-пошукові об'єднання на базі закладів загальної середньої освіти, міжшкільних

навчально-виробничих комбінатів, закладів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої;

- клуби та об'єднання за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності;
- культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші заклади освіти, установи;
- фонди, асоціації, діяльність яких пов'язана із функціонуванням позашкільної освіти.

Типи закладів позашкільної освіти

Заклади позашкільної освіти можуть функціонувати у формі центрів, комплексів, палаців, будинків, клубів, станцій, кімнат, студій, шкіл мистецтв, малих академій мистецтв (народних ремесел), малих академій наук, мистецьких шкіл, спортивних шкіл, дитячо-юнацьких спортивних шкіл олімпійського резерву, фізкультурно-спортивних клубів за місцем проживання, фізкультурно-оздоровчих клубів інвалідів, спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних шкіл олімпійського резерву, дитячих стадіонів, дитячих бібліотек, дитячих флотилій, галерей, бюро, оздоровчих закладів, що здійснюють позашкільну освіту.

Заклади позашкільної освіти можуть бути комплексними, профільними та спеціалізованими.

Комплексні заклади позашкільної освіти організовують роботу з вихованцями, учнями і слухачами за різними напрямками позашкільної освіти (художньо-естетичним, туристсько-краєзнавчим, еколого-натуралістичним, науково-технічним, дослідницько-експериментальним, фізкультурно-спортивним або спортивним, військово-патріотичним, бібліотечно-бібліографічним, соціально-реабілітаційним, оздоровчим, гуманітарним). До комплексних закладів позашкільної освіти належать палаци, будинки дітей та юнацтва, центри дитячої та юнацької творчості.

Профільні заклади позашкільної освіти організовують роботу за певним напрямом позашкільної діяльності. До профільних закладів позашкільної освіти належать центри, клуби туристсько-краєзнавчої, науково-технічної, еколого-

натуралістичної, спортивно-оздоровчої, художньо-естетичної творчості, військово-патріотичного спрямування, станції юних туристів, натуралістів, техніків, школи мистецтв, початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, дитячо-юнацькі спортивні школи, оздоровчі заклади, туристські бази.

Перелік типів закладів позашкільної освіти затверджується Кабінетом Міністрів України.

Творчі об'єднання закладу позашкільної освіти класифікуються за трьома рівнями:

початковий рівень – творчі об'єднання загальнорозвиваючого спрямування, що сприяють виявленню здібностей, обдарувань вихованців, учнів і слухачів або розвитку їх інтересу до творчої діяльності;

основний рівень – творчі об'єднання, які розвивають стійкі інтереси вихованців, учнів і слухачів, дають їм знання, практичні уміння і навички, задовольняють потреби у професійній орієнтації;

вищий рівень – творчі об'єднання за інтересами для здібних і обдарованих вихованців, учнів і слухачів.

Державні центри позашкільної освіти

- Національний центр "Мала академія наук України" (МАН)
- Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді (УДЦНПВКТУМ)
- Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді (НЕНЦ)
- Український державний центр позашкільної освіти (УДЦПО)

Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді (НЕНЦ)

Міністерства освіти і науки України

Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді (НЕНЦ) Міністерства освіти і науки України – позашкільна установа, що проводить навчально-виховну та методичну роботу в області біологічної, валеологічної, екологічної, аграрної освіти учнівської молоді.

НЕНЦ об'єднує всі еколого-натуралістичні центри України. У структурі

НЕНЦ – відділи екології й охорони природи, біології, квітково-декоративного господарства, зоології, сільського господарства, народних ремесел, а також лабораторії ентомології, орнітології, гідробіології, кафедра методики позашкільної роботи, Природничий ліцей, кабінет інформатики, акваріумний комплекс, бібліотека, екологічна відеотека, Музей хліба, учбово-дослідна ділянка, Всеукраїнський табір "Юннат". Щорічно в НЕНЦ працює близько 100 творчих учнівських об'єднань по 45 профілям.

Національний центр «Мала академія наук»

Мала академія наук України – загальнодержавний науково- громадський проєкт, спрямований на пошук, підтримку, сприяння творчому розвитку обдарованих, здібних до наукової діяльності учнів, школярів, студентів. Організаційно-правової форми не має.

Діяльність здійснюється на основі наказів органів управління освітою, положень МОН України та рішень Президії Малої академії наук, які через центральний заклад направляються до регіональних підрозділів – територіальних відділень. Територіальні відділення діють як окремі юридичні особи або як структурні підрозділи інших позашкільних, вищих навчальних закладів, установ системи НАН України, МОН України, АПН України.

Загальну координацію діяльності і організаційно- методичне керівництво проєктом здійснює позашкільний навчальний заклад Мала академія учнівської молоді відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 31.12.2004 № 990 «Про вдосконалення діяльності Малої академії наук України».

Український державний центр позашкільної освіти

Український державний центр позашкільної освіти є провідним серед галузевої групи закладів, координатором діяльності у науково-технічному, художньо-естетичному, дослідницько-експериментальному, військово – патріотичному та інших напрямках діяльності позашкільних навчальних закладів.

Його структурними підрозділами по вертикалі в регіонах є більше 1080 центрів, палаців, будинків, клубів, станцій творчості учнівської молоді, якими на цей час охоплено понад 850 тисяч дітей та підлітків в Україні.

Київський Палац дітей та юнацтва

Київський Палац дітей та юнацтва – державний комплексний багатопрофільний позашкільний навчальний заклад, який об'єднує майже 10 тисяч вихованців віком від 5 до 21 року.

Палац здійснює позашкільну освіту з усіх напрямів, визначених Законом України «Про позашкільну освіту»: науково-технічного, дослідницько художньо-естетичного, експериментального, еколого-натуралістичного, гуманітарного, туристсько-краєзнавчого, фізкультурно-спортивного, військово-патріотичного, оздоровчого, соціально- реабілітаційного,

Мережа гуртків налічує 60 галузей освіти, 250 навчальних предметів. Кожного року випускники Палацу отримують Свідоцтво про позашкільну освіту. Палац – активний член Європейської асоціації закладів, які займаються дозвіллям дітей та молоді (EAICY). У складі Асоціації – 60 закладів, які займаються неформальною освітою дітей та підлітків із 16 країн Західної, Центральної і Східної Європи.

Напрями позашкільної освіти

Зміст позашкільної освіти взаємопов'язаний і базується на основних сферах життєдіяльності людини. Враховуючи, що основними сферами життєдіяльності людини є природа, суспільство, культура, техніка, спорт, доцільно виділити напрями позашкільної освіти загальнодержавного значення, а саме:

-художньо-естетичний, який забезпечує розвиток творчих здібностей, обдарувань та здобуття вихованцями, учнями і слухачами практичних навичок, оволодіння знаннями в сфері вітчизняної і світової культури та мистецтва;

-туристсько-краєзнавчий, який спрямовується на залучення вихованців, учнів і слухачів до активної діяльності з вивчення історії рідного краю та довкілля, світової цивілізації, географічних, етнографічних, історичних об'єктів і явищ соціального життя, оволодіння практичними вміннями та навичками з туризму та краєзнавства;

-еколого-натуралістичний, який передбачає оволодіння вихованцями, учнями і слухачами знаннями про навколишнє середовище, формування

екологічної культури особистості, набуття знань і досвіду розв'язання екологічних проблем, залучення до практичної природоохоронної роботи та інших біологічних напрямів, формування знань, навичок в галузях сільського господарства: квітництво, лісництво, садівництво, грибівництво, бджільництво;

-науково-технічний, який забезпечує набуття вихованцями, учнями і слухачами техніко-технологічних умінь та навичок, розширення наукового світогляду, підготовку до активної науково-дослідної роботи, оволодіння сучасною технікою та технологіями;

-дослідницько-експериментальний, який сприяє залученню вихованців, учнів і слухачів до науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської та винахідницької роботи в різних галузях науки, техніки, культури і мистецтва, а також створенню умов для творчого самовдосконалення та виявлення, розвитку і підтримки юних талантів та обдарувань;

-фізкультурно-спортивний або спортивний, який забезпечує розвиток фізичних здібностей вихованців, учнів і слухачів, необхідні умови для повноцінного оздоровлення, загартування, змістовного відпочинку і дозвілля, занять фізичною культурою і спортом, підготовку спортивного резерву для збірних команд України, набуття навичок здорового способу життя;

-військово-патріотичний, який забезпечує належний рівень підготовки вихованців, учнів і слухачів до військової служби, виховання патріотичних почуттів та громадянської відповідальності;

-бібліотечно-бібліографічний, який спрямований на поглиблення пізнавальних інтересів вихованців, учнів і слухачів, підвищення їх інформаційної культури, набуття навичок і умінь орієнтуватися у зростаючому потоці інформації;

-соціально-реабілітаційний, який забезпечує соціальне становлення та розвиток інтересів, здібностей, нахилів, потреб у самореалізації вихованців, учнів і слухачів, підготовку їх до активної професійної та громадської діяльності, організацію їх змістовного дозвілля та відпочинку;

-оздоровчий, який забезпечує необхідні умови для змістовного відпочинку та передбачає оволодіння вихованцями, учнями і слухачами знаннями про здоровий спосіб життя, організацію їх оздоровлення, набуття і закріплення навичок, зміцнення особистого здоров'я і формування гігієнічної культури особистості;

-гуманітарний, який забезпечує розвиток здібностей, обдарувань, практичних навичок вихованців, учнів і слухачів, оволодіння знаннями з основ наук соціально-гуманітарного циклу.//Закон України «Про позашкільну освіту»

Кожний з напрямів позашкільної освіти включає відповідні профілі навчання, а саме:

- художньо-естетичний (хореографічний, музичний, театральний, художній, вокальний);
- науково-технічний (початково-технічний, спортивно-технічний, предметно-технічний, інформаційно-технічний, художньо-технічний, виробничо-технічний);
- еколого-натуралістичний (екологічний, біологічний), сільськогосподарський, лісогосподарський, медичний, хімічний);
- туристсько-краєзнавчий (краєзнавчий, туристський);
- фізкультурно-спортивний (олімпійський, неоолімпійський, інваспорт, оздоровчий);
- дослідницько-експериментальний (суспільно-гуманітарний, фізико-математичний і технічний, природничий);
- гуманітарний (суспільний, філологічний, соціальний) та ін.

5.3. Зміст діяльності освітнього закладу відповідно до загальнодержавних напрямів позашкільної освіти

Позашкільна освіти за своїм характером є методичною системою, що включає такі основні взаємозв'язані елементи, як мету і завдання, зміст освіти, форми, методи і засоби її здійснення.

Особливої актуальності в сучасних умовах набувають творчі об'єднання **соціально-реабілітаційного напрямку** позашкільної освіти, що забезпечують

соціальне становлення та розвиток інтересів, здібностей, потреб у самореалізації дітей та молоді, підготовку їх до активної професійної та громадської діяльності, організацію їхнього змістовного дозвілля та відпочинку.

Використовуючи актуальну освітню термінологію, слід підкреслити роль творчих об'єднань цього напрямку у розвитку власне «soft skills» (м'які навички) особистості, які є поєднанням соціальних, комунікативних навичок, соціального та емоційного інтелекту тощо.

Значення творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку, зокрема орієнтованих на дітей з особливими освітніми потребами та дітей, які потребують підвищеної уваги, збільшується. Значною залишається частка вихованців, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з малозабезпечених сімей.

До соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти належать різноманітні творчі об'єднання: клуби старшокласників, клуби спілкування, школи лідерів та об'єднання учнівського самоврядування, євроклуби; творчі об'єднання для дітей з особливими освітніми потребами; творчі об'єднання, які мають на меті профілактику відхилень у соціальному розвитку і поведінці дитини тощо.

Зокрема, мережа євро-клубів в умовах прагнення України до європейської інтеграції залучають учнівську молодь до спільної європейської культурної спадщини, а також осмислення сучасних проблем європейської спільноти. Наприклад, відомий в Україні *Євроклуб «Надія»* діє на базі *Кіровоградського обласного центру дитячої та юнацької творчості*¹. Основна мета Євроклубу – активне пропагування ідеї європейської та світової єдності, активної громадянської позиції у місцевому середовищі.

Творчі об'єднання соціально-реабілітаційного напрямку створюють сприятливі умови для формування світогляду, становлення соціальної позиції особистості на основі інтеріоризації загальнолюдських і національних цінностей; виховання дітей та молоді як свідомих громадян України; організації соціально позитивного дозвілля дітей та молоді.

Виховний та соціально-педагогічний потенціал творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти зумовлений специфікою їхньої діяльності, зокрема, освітнього середовища цих об'єднань (у єдності його суб'єктів, змісту та засобів освітнього процесу, соціальних і матеріальних умов тощо), спрямований на вирішення соціально-педагогічних, виховних і просвітницьких завдань.

Позитивними тенденціями в Україні щодо роботи з дітьми з порушеннями здоров'я є розвиток національних і сприйняття кращих зарубіжних теорій і практик, розвиток **інклюзивної освіти** тощо. Інклюзивна освіта має на меті включення в освітній процес усіх дітей, зокрема з особливими освітніми потребами. У освітньому законодавстві України визначено поняття *«інклюзивне освітнє середовище»* – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей. Уведено поняття *«індивідуальна освітня траєкторія»* – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план.

Заклади позашкільної освіти відіграють власну важливу роль у **профілактиці соціальних відхилень** у дитячому і молодіжному середовищі; створенні умов для соціального захисту, соціальної реабілітації, соціально-педагогічної та психологічної підтримки дітей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Програми і проєкти, спрямовані на профілактику булінгу у дитячому і молодіжному середовищі, що реалізуються сьогодні у закладах позашкільної освіти, на часі. Водночас, слід відзначити, що важливою вимогою до таких програм має бути їх фаховий рівень, відповідність психолого-педагогічним підходам, актуальним моделям і програмам соціальної профілактики

Основним принципом формування змісту навчальної програми з **етнокультурного виховання** учнів у закладах позашкільної освіти ми виділили єдність національної спрямованості змісту навчання, його зв'язок з практичною діяльністю. Комплексними критеріями відбору змісту етнокультурного виховання учнів у закладах позашкільної освіти є:

- виховна спрямованість змісту навчальної програми гуртка;
- орієнтованість змісту навчальної програми гуртка на творчий розвиток учнів;
- взаємообумовленість пізнавальної інформації та практичних робіт, закладених у змісті;
- відповідність матеріалу наступності і послідовності, кількості навчальних годин;
- відповідність матеріалу віковим особливостям учнів;
- доступність матеріалу.

Заняття мають проводитися з використанням сукупності традиційних (учнівські виставки, конкурси, екскурсії, залучення батьків до навчально-виховного процесу тощо) та інноваційних (виставки батьківських робіт, індивідуальні навчально-виховні маршрути, майстер-класи батьків) форм виховання.

Організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти за гуманітарним напрямом є прикладом практичної реалізації принципу дитиноцентризму, який є фундаментальним в Концепції «Нової української школи». Він передбачає, що навчання і виховання кожної дитини наближається до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії людини. Заняття, побудовані на особистісно орієнтованій взаємодії, дають змогу здійснити індивідуальний підхід, стимулюють пізнавальну активність вихованців. Педагог, аналізуючи зміст навчального матеріалу, визначає види діяльності вихованців, готує завдання на вибір або завдання для групової роботи, враховуючи обсяг навчального матеріалу й рівень складності відповідно до індивідуальних можливостей вихованців.

Особистісно орієнтований підхід приваблює дає можливості для використання інтерактивних, творчих та проєктних завдань. В свою чергу і

вихованець отримує реальну можливість співпрацювати з педагогом, разом створюючи і використовуючи навчальні матеріали та теми для обговорення, брати на себе відповідальність за форму засвоєння, а головне, за кінцевий результат

Враховуючи специфіку роботи закладів позашкільної освіти за основними напрямками позашкільної освіти Міністерство освіти і науки України рекомендує: (Про організацію роботи закладів позашкільної освіти Лист МОН № 1/4142-22 від 14.04.22 року)

Закладам військово-патріотичного та туристсько-краєзнавчого напрямку:

-створювати телеграм-канали на якому публікувати навчальні матеріали, відео, методичні матеріали, проводити конкурси, відео та фото контенти з патріотичного виховання, туристичної та краєзнавчої роботи;

-збільшити кількість цікавих заходів з висвітлення історії України та козацтва;

-співпрацювати з волонтерськими організаціями щодо надання підтримки вихованцям із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, із числа внутрішньо переміщених осіб;

-проводити онлайн ігри та онлайн змагання з історії українського війська.

Закладам еколого-натуралістичного напрямку:

-застосовувати форми дистанційного навчання, проводити цікаві майстер-класи, фотопленери, віртуальні квести та екодослідництво;

-продовжувати роботу відділень Природничої школи, віртуальні подорожі та екскурсії;

-створювати зоохостели та флорохостели для тварин та рослин при закладах позашкільної освіти.

-залучати дітей разом з батьками до роботи за доглядом домашніх тварин, які втратили своїх господарів під час воєнних дій. Час, проведений із рослинами та тваринами відволікає дітей від пережитого;

-пропонувати гуртківцям цікавий пізнавальний матеріал, перегляди навчальних фільмів з різноманітними дослідженнями;

-застосовувати корекційні заняття та тренінги (терапія малюнком, театралізована арт-терапія, ігрова терапія тощо).

Закладам художньо-естетичного напрямку:

-організовувати художні майстерні, відеолекції та відеоуроки з історії культури України у форматі Zoom;

-проводити віртуальні екскурсії музеями України та світу;

-організовувати виконання дитячих художніх робіт для підтримки захисників України та відправки їх воїнам Збройних Сил України, Військово-Морських Сил України, Повітряних Сил ЗСУ, Національної гвардії України, територіальної оборони та добровільних військових формувань;

-долучати вихованців вокальних колективів до майстер-класів, що проводять метри світової музики, які розміщуються на каналі Telegram;

-організовувати мистецькі гостини за участі відомих майстрів народної творчості свого регіону;

-залучати дітей до режисерсько-постановочної роботи в театральних колективах, іншої роботи з підготовки вистав (оформлення сцени, підготовка костюмів тощо);

-проводити в дистанційних форматах (Zoom, Viber, Telegram та інших) заняття з основ хореографічного мистецтва як засобу відновлення фізичного та психічного здоров'я дитини;

-проводити онлайн-фестивалі, виставки та челенджі мистецького спрямування;

-залучати дітей та молодь до науково-дослідницької діяльності на культурологічну тематику;

-залучати органи учнівського самоврядування до волонтерської діяльності та надання посильної допомоги тимчасово переміщеним сім'ям;

-проводити онлайн фестивалі та челенджі.

Закладам науково-технічного напрямку:

-створювати відео-хаби на ютуб-каналі на якому розміщувати відеозаписи (майстер-класи, мистецькі виступи та корисні поради);

-організувати роботу дітей у віртуальних групах, використовуючи онлайн платформу ZOOM та MEET.

-застосовувати новітні форми дистанційного навчання: мультимедійні презентаційні меседжі, інформаційно-навчальні відеоролики, готувати тематичні відеофільми, тематичні відео виставки;

-розробляти нові моделі, окремі деталі, здійснювати добірку та демонстрацію фотографій моделей, відео демонстрацію запусків (літаки, судна, човни тощо) з технічних видів спорту;

-долучатися до заходів, які допомагають навчитися розрізняти фейки та інші види інформаційних повідомлень в інтернеті.

Закладам науково-дослідницького напрямку:

-передбачити можливість асинхронного навчання, формуючи матеріали для самостійного опрацювання в Google Classroom, Телеграм-каналах, на офіційних сайтах закладів тощо;

-здійснювати відеозапис занять та надавати учасникам доступ до цих відео;

-швидко реагувати на зміни умов навчання, розробляти адекватні ситуації умови проведення організаційно-масових заходів, намагатись спростити процедуру реєстрації та подачі документів та проведення самих заходів;

-збільшити кількість занять та заходів, спрямованих на формування медіаграмотності учнів;

-з метою психологічної підтримки учнів в умовах війни на регулярній основі проводити онлайн-зустрічі з психологами-консультантами, говорити про те як підлітки реагують на війну, як надавати інформацію з точки зору психологічних знань щодо підліткового віку.

На сайті МОН і на сайтах державних центрів щотижнево висвітлюється розклад дистанційних занять з позашкільної освіти та відповідні навчальні матеріали: Національний центр «Мала академія наук України»; Національний еколого-натуралістичний центр; Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства та туризму учнівської молоді; Український державний центр позашкільної освіти.

Розвиток освітньої діяльності закладів позашкільної освіти передбачає:

-модернізацію освітньої діяльності закладів позашкільної освіти, її мети, завдань та основних принципів відповідно до запитів громадян, держави і суспільства на основі сучасних підходів;

-реалізацію компетентнісного підходу у позашкільній освіті. Окреслення мети, що включає формування компетентностей особистості у процесі позашкільної освіти, її пізнавальної, практичної, творчої і соціальної компетентностей;

-розвиток людини як особистості, її здібностей і талантів у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, технічної та іншої творчості;

-забезпечення освітнього процесу у закладах позашкільної освіти як 4-компонентної структури, що включає навчання, виховання, розвиток та соціалізацію особистості у вільний час.

Оновлення змісту і методики позашкільної освіти на основі компетентнісного підходу за основними напрямками позашкільної освіти, структурованими за профілями навчання:

- художньо-естетичний (хореографічний, музичний, театральний, художній, вокальний);

- науково-технічний (початково-технічний, спортивно-технічний, предметно-технічний, інформаційно-технічний, художньо-технічний, виробничо-технічний);

- еколого-натуралістичний (екологічний, біологічний, сільськогосподарський, лісогосподарський, медичний, хімічний);

- туристсько-краєзнавчий (краєзнавчий, туристський);

- фізкультурно-спортивний (олімпійський, неоолімпійський, інваспорт, оздоровчий);

- дослідницько-експериментальний (суспільно-гуманітарний, фізико-математичний і технічний, природничий);

- гуманітарний (суспільний, філологічний, соціальний) та ін.

Активізація організаційних форм, методів і засобів освітньої діяльності

закладів позашкільної освіти, найбільш оптимальних у методиці позашкільної освіти на основі компетентнісного підходу.

Розвиток профільного та інклюзивного навчання у закладах позашкільної освіти за напрямками позашкільної освіти, заохочення до здобуття дітьми первинних професійних знань, вмінь і навичок особистості, необхідних для їх соціалізації, подальшої самореалізації та/або професійної діяльності, профорієнтаційно-профільна підготовка.

Соціокультурна діяльність закладів позашкільної освіти включає:

- розвиток соціокультурної діяльності закладів позашкільної освіти як процесу залучення різних верств населення до культурних цінностей суспільства і активного включення самої людини в цей процес;

- запровадження у закладах позашкільної освіти навчання впродовж життя з урахуванням основних сфер життєдіяльності людини – природа, суспільство, культура, техніка, спорт;

- забезпечення організації і проведення змістовного дозвілля для різних верств населення закладами позашкільної освіти, у тому числі масових заходів, міських, літніх таборів.

Громадянська діяльність закладів позашкільної освіти зосереджена на:

- запровадженні у закладі позашкільної освіти діяльності, що сприяє розвитку громадянського суспільства;

- здійсненні громадянської діяльності закладу позашкільної освіти як діяльності для різних верств населення, пов'язаної з громадською активністю, волонтерством, соціальними ініціативами, проектами тощо;

- попередженні і профілактиці насильства, правопорушень дітьми, забезпечення засобами позашкільної освіти профілактичної роботи, робота з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Осучаснення мети, завдань, принципів, змісту, форм, методів і засобів позашкільної освіти відповідно до потреб громадян і сучасних викликів, забезпечення реалізації позашкільної освіти за основними напрямками, функціонування різних типів закладів позашкільної освіти, гуртків, груп та

інших творчих об'єднань за профілями діяльності забезпечують створення умов для постійного оновлення змісту позашкільної освіти, перетворення позашкільної освіти на рушій впровадження інновацій та розвиток економіки знань.

Запитання і завдання для самоконтролю знань

1. Обґрунтуйте загальні положення організації позашкільної освіти в Україні.
2. Дайте характеристику видів і типів закладів позашкільної освіти.
3. Охарактеризуйте напрями позашкільної освіти в Україні. Наведіть приклади з досвіду зарубіжних країн.
4. Охарактеризуйте виховання особливості організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти за одним із загальнодержавних напрямів (на власний вибір).

Розділ 6.

Організаційні форми навчально-виховної діяльності в закладі позашкільної освіти

Ключові поняття і терміни: освітня діяльність закладу позашкільної освіти, типова освітня програма, гурток, проектна діяльність.

6.1. Організаційно-правові засади освітньо-виховної діяльності закладу позашкільної освіти

Основні положення щодо організації освітньо-виховного процесу в закладі позашкільної освіти визначено в Законі України «Про позашкільну освіту» (2000). Так, заклад позашкільної освіти визначається як складова системи позашкільної освіти, яка надає знання, формуючи вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів;

Освітня діяльність закладу позашкільної освіти – процес надання знань, формування вмінь і навичок з різних напрямів позашкільної освіти, розвитку інтелектуальних і творчих здібностей, фізичних якостей відповідно до задатків та запитів особи;

Організація позашкільної освіти у закладі позашкільної освіти здійснюється на основі освітньої програми

Освітня програма – це єдиний комплекс освітніх компонентів, спланованих і організованих закладом позашкільної освіти для досягнення учнями, вихованцями, слухачами результатів навчання (набуття компетентностей).
--

Освітня програма містить вимоги до вихованців, учнів, слухачів, які можуть розпочати навчання за цією програмою; перелік освітніх компонентів та їх логічну послідовність; загальний обсяг навчального навантаження та очікувані результати навчання здобувачів освіти.

Освітня програма схвалюється педагогічною радою закладу позашкільної освіти та затверджується керівником закладу.

Освітня програма розробляється з урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку регіону, інтересів вихованців, учнів і слухачів, потреб сім'ї, запитів інших закладів освіти, молодіжних і дитячих громадських об'єднань, має передбачати освітні компоненти для вільного вибору здобувачів освіти.

Типові освітні програми закладу позашкільної освіти затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, іншими центральними органами виконавчої влади, у сфері управління яких перебувають заклади позашкільної освіти.

Заклади позашкільної освіти можуть використовувати типові освітні програми або розробляти свої освітні програми на основі типових освітніх програм.

На основі освітньої програми заклад позашкільної освіти складає та затверджує річний план роботи закладу та навчальний план закладу, що конкретизують організацію освітнього процесу.

Державні та комунальні заклади позашкільної освіти можуть планувати роботу гуртків, секцій, відділів, відділень за освітніми програмами з позашкільної освіти, затвердженими у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, іншими центральними органами виконавчої влади, у сфері управління яких перебувають заклади позашкільної освіти, а також за іншими освітніми програмами, за умови їх затвердження відповідними місцевими органами виконавчої влади.

Експериментальні навчальні плани складаються закладами позашкільної освіти з урахуванням типових освітніх програм (навчальних планів).

Запровадження експериментальних освітніх програм (навчальних планів) можливе лише за рішенням центрального органу виконавчої влади, що

забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти, або іншого центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у відповідній сфері.

Структура навчального року, тривалість навчального тижня, уроків, занять, відпочинку між ними, інші форми організації освітнього процесу встановлюються закладом позашкільної освіти у межах часу, передбаченого освітньою програмою.

Тривалість занять у закладі позашкільної освіти визначається освітньою програмою, навчальними планами і програмами з урахуванням психофізіологічного розвитку та допустимого навантаження для різних вікових категорій і становить для вихованців, учнів і слухачів:

- віком від 3 до 6 років – 30 хвилин;
- віком від 6 до 7 років – 35 хвилин;
- інших – 45 хвилин.

Режим щоденної роботи встановлюється закладом позашкільної освіти на основі рекомендацій центральних та місцевих органів виконавчої влади, у сфері управління яких він перебуває.

Заклад позашкільної освіти забезпечує безпечні умови навчання, виховання та праці.

Тривалість навчального року у закладі позашкільної освіти встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти або іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, у сфері управління яких перебувають заклади позашкільної освіти, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти.

6.1.1 Типова освітня програма закладу позашкільної освіти

Освітня програма закладу позашкільної освіти – це нормативний документ, який містить характеристику змісту позашкільної освіти, особливості організації освітнього процесу та освітню місію закладу позашкільної освіти.

Освітня програма закладу позашкільної освіти розробляється на основі **Типової освітньої програми закладу позашкільної освіти**, затвердженої центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, іншими центральними органами виконавчої влади, у сфері управління яких перебувають заклади позашкільної освіти; схвалюється педагогічною радою закладу позашкільної освіти, затверджується керівником закладу та погоджується із засновником.

Освітня програма вибудовується з урахуванням диференціації та індивідуалізації освітнього процесу, демократизації управління, створення умов для творчої діяльності адміністрації та працівників закладу позашкільної освіти, збереження єдиного освітнього простору в регіоні, соціального захисту вихованців, учнів і слухачів, із забезпеченням їх права на доступність і якість позашкільної освіти, створення умов для безперервності освіти.

Освітня програма закладу позашкільної освіти є засобом забезпечення реальних умов для вибору індивідуальної траєкторії розвитку, гарантом досягнення обраних освітніх рівнів, технологічним засобом управління якістю позашкільної освіти.

Освітня програма узгоджена із законами України «Про освіту» та «Про позашкільну освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», Положенням про позашкільний навчальний заклад, Положенням про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 11 серпня 2004 р. № 651 та зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 20 серпня 2004 р. за № 1036/9635, Типовими навчальними планами для організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 22.07.2008 р. № 676, освітніми запитамі дітей та їх батьків.

Вона складається за наступних розділів:

I. Місія, візія та ключові цінності закладу позашкільної освіти

Місія закладу позашкільної освіти – сприяння кожному здобувачу освіти в цілісному розвитку та лідерському становленні; служіння людині, громаді, суспільству.

Візія закладу позашкільної освіти:

- створення сприятливого середовища, інфраструктури та умов для розвитку особистості;
- розвиток науково-педагогічного потенціалу, удосконалення науково-дослідницької, освітньої та інноваційної діяльності;
- сприяння розкриттю лідерських якостей здобувачів освіти шляхом їх участі в самоврядуванні закладу позашкільної освіти;
- створення умов для змістовного дозвілля здобувачів освіти та працівників закладу позашкільної освіти;
- відкритість та забезпечення інформування спільноти; служіння громаді.

Ключові цінності: Україна, дитина, громада, професіоналізм, довіра, духовність, лідерство, відповідальність.

II. Мета та завдання освітнього процесу в закладі позашкільної освіти

В цьому розділі описуються **мета, зміст, завдання**, головні принципи та зміст освітнього процесу

III. Система управління освітнім процесом.

У цьому розділі коротко описується система управління закладом позашкільної освіти (основні завдання управління, структура управління, субординаційні зв'язки, кадрове забезпечення тощо).

IV. Навчальний план та обґрунтування його вибору

Він містить загальний обсяг навчального навантаження для гуртків, секцій, студій та інших творчих об'єднань за напрямками позашкільної освіти; вимоги до вихованців (вік, рівень підготовленості /не вимагає спеціальної підготовки, передбачає рівень підготовки .../, вимоги до здоров'я – якщо це передбачено специфікою діяльності здобувачів освіти тощо).

V. Навчальні програми

Перелік навчальних програм (з урахуванням особливостей регіону, інтересів вихованців, кадрового забезпечення закладу, матеріально-технічної бази тощо).

VI. Методичне забезпечення освітньої програми

У цьому розділі зазначається, яким методичним матеріалом забезпечується реалізація змісту позашкільної освіти та досягнення очікуваного результату роботи закладу позашкільної освіти. Також пояснюється, чому саме цей програмно-методичний матеріал заклад позашкільної освіти обрав для реалізації змісту освіти та забезпечення його якості.

VII. Організація освітнього процесу в закладі позашкільної освіти

Освітній процес в закладі позашкільної освіти організовано за такими організаційними формами: творчі об'єднання; гуртки; групи; секції; відділення; відділи; студії; школи; клуби; центри; ансамблі; театри; майстерні, лабораторії та ін.

Визначається форма проведення занять-індивідуальна та групова.

Зазначається, що вибір форм і методів навчання працівники закладу позашкільної освіти визначають самостійно, враховуючи конкретні умови роботи, забезпечуючи водночас досягнення конкретних очікуваних результатів, зазначених у навчальних програмах.

Контроль і оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти здійснюються на суб'єкт-суб'єктних засадах, що передбачає систематичне відстеження їхнього індивідуального розвитку в освітньому процесі.

VIII. Корекційно-розвитковий складник (для осіб з особливими освітніми потребами)

Корекційно-розвитковий складник для осіб з особливими освітніми потребами наводиться, якщо навчальна програма передбачає участь осіб з особливими освітніми потребами у її засвоєнні та створенні спеціальних умов для них.

Корекційно-розвитковий складник визначають керівники гуртків з урахуванням особливостей вихованців з особливими освітніми потребами:

наявність чи відсутність обмежень для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;

необхідність специфічного обладнання (за необхідності) та його перелік;

перелік спеціальних завдань для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (за необхідності).

ІХ. Очікувані результати реалізації освітньої програми

Як результат реалізації освітньої програми є сформованість у вихованців, учнів і слухачів пізнавальної, практичної, творчої і соціальної компетентностей.

Пізнавальні компетентності передбачають оволодіння поняттями та знаннями з різних галузей знань; основ характеристики явищ і процесів суспільного життя; набуття знань морально-психологічних якостей, способів організації змістовного дозвілля.

Практичні компетентності передбачають формування різноманітних техніко-технологічних вмінь і навичок, здатності реалізовувати і захищати свої права, орієнтуватися у соціальних відносинах, встановлювати зв'язки між подіями і явищами, формулювати, висловлювати та доводити власну думку, позицію.

Творчі компетентності передбачають набуття досвіду власної творчої діяльності з різних галузей знань, розв'язання творчих завдань, здатності проявляти творчу ініціативу; розвиток дослідницьких здібностей, системного, просторового і логічного мислення, уяви, фантазії; потреби у творчій само-реалізації та духовному вдосконаленні.

Соціальні компетентності орієнтовані на досягнення високого рівня освіченості і вихованості; емоційний, фізичний та інтелектуальний розвиток; формування позитивних особистісних якостей (самостійність, наполегливість, працелюбство та ін.), ціннісного ставлення до себе та інших, вміння працювати в колективі. Розвиток здатності до професійного самовизначення. Творчого становлення. Формування громадянського поведінки, патріотизму, любові до України.

6.2. Організаційні форми освітньої діяльності закладу позашкільної освіти

Наведені визначення допоможуть педагогам, по-перше, зорієнтуватись у різноманітті форм навчально-виховної діяльності, які існують у позашкільному навчальному закладі, по-друге, співвіднести існуючі організаційні форми із відповідним змістом та нормативними вимогами до його формування (за О. Биковською).

Творчі об'єднання – форма організації позашкільної освіти, яка створюється в позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях і забезпечує надання позашкільної освіти різних або одного напрямів. До типів творчих об'єднань належать гуртки, групи, секції, відділення, відділи, студії, школи, ансамблі, клуби, майстерні, лабораторії тощо.

Творче об'єднання як окремий тип створюється в позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях і забезпечує надання позашкільної освіти одного профілю за різними рівнями навчання, термінами та програмами.

Гурток як творче об'єднання забезпечує надання позашкільної освіти одного профілю за різними рівнями навчання, термінами та однією програмою. Гурток є традиційною, базовою формою організації позашкільної освіти.

Група як творче об'єднання забезпечує надання позашкільної освіти одного профілю за різними рівнями навчання, термінами та програмою.

Секція як творче об'єднання забезпечує надання позашкільної освіти одного профілю за різними рівнями навчання, термінами та програмами. Секція переважно організовується фізкультурно-спортивного напрямку позашкільної освіти.

Відділення як творче об'єднання забезпечує надання позашкільної освіти одного профілю за різними рівнями навчання, термінами та програмами.

Відділення переважно організовується дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти.

Відділ як творче об'єднання забезпечує надання позашкільної освіти різних

профілів, рівнів навчання, термінів та програм. Відділ переважно організовується одного напрямку позашкільної освіти.

Студія як творче об'єднання забезпечує надання позашкільної освіти одного профілю, різних рівнів навчання, термінів та програм. Студія переважно організовується одного напрямку позашкільної освіти.

Школа як творче об'єднання забезпечує надання позашкільної освіти одного профілю, різних рівнів навчання, термінів та програм. Школа переважно організовується одного напрямку позашкільної освіти, поєднує декілька взаємопов'язаних предметів або поглиблене вивчення одного профілю.

Клуб як творче об'єднання забезпечує надання позашкільної освіти одного профілю, різних рівнів навчання, термінів та програм. Клуби організовуються з різних напрямів з метою спілкування, відпочинку і розваг.

Центр як творче об'єднання забезпечує надання позашкільної освіти одного профілю, різних рівнів навчання, термінів та програм. Центр як творче об'єднання створюється і функціонує за визначеними напрямами діяльності.

Ансамбль як творче об'єднання забезпечує надання позашкільної освіти різних профілів, рівнів навчання, термінів та програм. Ансамбль переважно здійснює концертну діяльність.

Театр як творче об'єднання забезпечує надання позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку, різних рівнів навчання, термінів та програм. Театр як творче об'єднання здійснює театральну підготовку дітей.

Майстерня як творче об'єднання забезпечує надання позашкільної освіти одного профілю, різних рівнів навчання, термінів та програм.

Лабораторія як творче об'єднання забезпечує надання позашкільної освіти одного профілю, різних рівнів навчання, термінів та програм.

6.3. Вимоги до організації гурткових занять

1. Чітке формулювання мети та завдань заняття, їх відповідність змісту навчального заняття.
2. Відповідність мети, завдань та змісту навчального заняття навчальній програмі.
3. Відповідність змісту навчального заняття рівню підготовки вихованців, їх віковим особливостям.
4. Набуття вихованцями досвіду практичної діяльності на занятті в цілому, так і на окремих його етапах.
5. Вибір оптимальних форм організації навчального заняття, методів, прийомів навчання, що забезпечують максимальну ефективність в опрацюванні змісту. Надання пріоритетності в застосуванні формам і методам активного навчання.
6. Реалізація на занятті дидактичних принципів доступності, послідовності, зв'язку навчання із життям, природовідповідності, індивідуалізації, активності, наочності тощо.
6. Створення умов для розвитку внутрішньої мотивації у вихованців до пізнавальної діяльності.
7. Чітке визначення типу заняття та дотримання відповідної структурної побудови.
8. Використання диференційованого та індивідуального підходів.
9. Забезпечення єдності завдань навчання, виховання та розвитку.
10. Вибір раціонального темпу проведення заняття, що забезпечує продуктивне використання часу заняття.
11. Забезпечення практичної і профорієнтаційної спрямованості навчального процесу, створення реальних можливостей щодо використання гуртківцями знань у практичних ситуаціях.
12. Використання міжпредметних зв'язків при розкритті змісту заняття.
13. Поєднання колективних форм роботи з груповими та індивідуальними.
14. Формування у гуртківців активного ставлення до навчальної, творчої діяльності, навичок раціональної організації праці.

15. Спілкування з дітьми на основі поєднання вимогливості з повагою до особистості.

16. Побудова навчально-виховного процесу з використанням різних засобів навчання (підручників, наочних посібників, комп'ютерних технологій тощо).

17. Створення сприятливих для роботи психологічних, гігієнічних та естетичних умов.

18. Готовність гнучко перебудувати навчально-виховну ситуацію при зміні обставин, вміння переходити до реалізації запасних методів чи варіантів.

19. Здійснення самоаналізу результатів навчання, виховання, розвитку; порівняння їх з очікуваними результатами, знаходження причин успіхів та невдач, урахування результатів самоаналізу при плануванні наступного заняття.

20. Належна педагогічна, психологічна та методична підготовка педагога.

21. Достатнє матеріально-технічне забезпечення гурткового заняття.

22. Врахування психолого-педагогічних умов роботи з обдарованими дітьми та підлітками.

Умови підвищення ефективності заняття

1. Посилення активності, самостійності і творчої діяльності дітей.

2. Формування в дітей позитивної мотивації і потреби в творчій самореалізації.

3. Використання на заняттях методів і засобів навчання, що активізують діяльність дітей.

4. Організація самоосвітньої пізнавальної діяльності дітей, спрямованої на розвиток самостійності як риси особистості.

5. Самоаналіз результативності заняття.

6. Самоосвітня робота педагога з підвищення рівня професійної майстерності тощо.

6.4. Проектна діяльність у освітньому процесі закладу позашкільної освіти

Проектність – визначальна риса сучасного мислення. Проектне мислення, проектна діяльність – процес узагальненого й опосередкованого пізнання дійсності, в ході якого людина використовує технологічні, технічні, економічні та інші знання для виконання проектів зі створення культурних цінностей.

Проект у контексті освіти – це результативна діяльність, здійснювана в спеціально організованих педагогом («лабораторних») умовах. Спеціально організовані педагогом умови дають дитині можливість діяти самостійно, отримувати результат, але в безпечних умовах.

Технологія проектного навчання передбачає розвиток ідей проблемного навчання, заснованого на розробці і створенні учнями під контролем педагога нових продуктів (товарів чи послуг), що володіють суб'єктивною чи об'єктивною новизною, мають практичну значимість.

Теоретичні концепції Д. Дьюї послужили основою для розробки американськими педагогами У. Кілпатріком і Е. Коллінгсом методу проектів. Вони врахували те, що з великим захопленням виконується дитиною лише та діяльність, яка самостійно нею вибрана; пізнавальна діяльність частіше за все будується не у руслі навчального предмета, а спирається на інтереси дітей у дану хвилину; реальне навчання ніколи не буває одностороннім, важливі і побічні знання.

Під проектом **розуміється** спеціально організований педагогом і самостійно виконуваний дітьми на основі суб'єктивного цілепокладання комплекс дій, що завершується створенням продукту, який складається із об'єкта праці, виготовленого в процесі проектування, і його представлення в рамках усної чи письмової презентації

Характерною особливістю проектної технології є наявність значущої соціальної або особистої проблеми учня, яка потребує інтегрованих знань, дослідницького пошуку рішень, проектної діяльності.

Серед навчальних проєктів можна виділити наступні типи: дослідницькі, творчі, інформаційні, соціальні, телекомунікаційні та інші.

Проектне навчання передбачає таку структуру навчального матеріалу, яка б дозволяла використовувати його для побудови навчальних моделей. Це своєрідний конструктор, що охоплює всі сфери змісту освіти. При цьому мова йде як про теоретичне моделювання, так і про побудову натуральних моделей. Перспективне моделювання із застосуванням комп'ютерних засобів навчання.

Стадії розробки проєкту: організаційно-підготовча стадія – проблематизація, розробка (вибір) проєктного завдання; розробка проєкту (планування); технологічна стадія; заключна стадія (оформлення результатів, презентація, обговорення, саморефлексія).

Сьогодні метод проєктів вважається одним із перспективних інноваційних педагогічних напрямків навчання та виховання. Через проєктну діяльність створюються умови для творчої самореалізації вихованців, учнів, слухачів, стимулюється розвиток інтелектуально-творчих здібностей.

Дитяча творчість є найвищою формою активності й самостійності особистості, що спрямована на формування цінностей у різних сферах її життєдіяльності. Результати такої діяльності мають соціальну значущість і вирізняються новизною поставлених завдань і шляхів їх вирішення. Як зазначав Гете, дитина може з усього зробити все. Однак, для цього необхідно створити відповідні умови. Батьки повинні дбати про залучення дітей до гуртків, дитячих об'єднань за інтересами, заохочувати їх до участі конкурсах, змаганнях, виставках, концертах тощо.

Щоб визначити сфери інтересів і можливостей особистості, необхідно спостерігати за нею, виявляти її зацікавленість, підтримувати та стимулювати творчість. У статті 31 Конвенції про права дитини йдеться, що дитина має право на участь у культурному і творчому житті, має право на участь в іграх, дозвіллевих заходах, які відповідають її віку, займатися мистецтвом, тобто на творчий розвиток.

Проектна діяльність останнім часом все ширше входить у виховний процес

закладу позашкільної освіти. Урізноманітнити проведення змістовного дозвілля в умовах позашкільля дозволяє у значній мірі організація виховних проєктів.

Виховні проєкти відрізняються від начальних насамперед такими якостями:

- **тематикою проєктів**, яка спрямована на урізноманітнення дозвілля та задоволення інтересів гуртківців у тих сферах науки, техніки, мистецтва, що не входять до навчальної програми, а також соціальної сфери;
- **кількістю учасників проєкту**, бо саме виховні проєкти допомагають охопити не тільки навчальну групу, а увесь колектив закладу;
- **зростання дружніх, творчих стосунків між гуртківцями**, які беруть участь у виконанні проєктів;
- **можливістю включатися під час виконання у контакти із установами, організаціями**, що значно розширює ефективність їх взаємодії, встановленню нових ділових контактів тощо;
- можливість використання **проєктів різного типу**, особливо творчих, пригодницьких, ігрових, спортивних, музичних тощо

Педагоги-позашкільники шляхом реалізації проєктів можуть **вирішувати питання:**

- змістовного проведення дозвілля гуртківців;
- налагодження дружніх стосунків в дитячому колективі;
- залучення до проєктної діяльності всіх членів колективу та активне залучення батьків до співпраці;
- вирішення психологічних проблем, особистісних стосунків між гуртківцями, пошук нових лідерів групи;
- зростання активності, ініціативи, творчості, пошуку в колективі гуртківців;
- виховання таких важливих якостей, як взаємодопомога, взаємодія, самовдосконалення, самореалізація кожного гуртківця тощо.

Основними **принципами** проєктної діяльності є:

- добровільність вибору виду діяльності кожним учнем;

- врахування інтересів та психологічних особливостей певної вікової групи учнів;
- доступність роботи, доведення її до логічного кінця;
- формування основ культури праці, якісне виготовлення та естетичне оформлення об'єктів;
- корисна значимість виконаних проєктів;
- дотримання правил безпеки праці тощо.

Сьогодні є очевидним те, що реалізувати принципи особистісно орієнтованого виховання при традиційних підходах неможливо.

Для включення кожного учня в активний пізнавальний та пошуковий процес, який застосовується на практиці отриманих знань, повинно бути створено адекватне навчально-виховне середовище, яке забезпечувало б можливість вільного доступу до різних джерел інформації, спілкування з однолітками, сумісна праця під час вирішення різних життєвих і важливих проблем.

Хочеться зауважити, що будь-яка робота над темою чи просто групова робота не може називатися методом проєктів.

Проєктна технологія передбачає певну сукупність навчально-пізнавальних прийомів, що дозволяють вирішити ту чи іншу проблему шляхом самостійних дій учнів із обов'язковим представленням отриманих результатів.

Результати виконання проєктів мають бути матеріальними, тобто певним чином оформлені.

Кінцевий результат проєктної діяльності вихованців може бути представлений у вигляді: веб-сайту, аналізу даних соціологічного опитування, бізнес-плану, відеофільму, відеокліпів, електронної газети, моделі, пакету рекомендацій, рекламного буклету, статті, сценарію, казки, колективної творчої роботи (виробу декоративно-прикладного мистецтва та ін.).

Виховання у гуртківців патріотизму, доброти, милосердя та бережливого ставлення до природи шляхом їх участі в реалізації проєктів.

Проєктна діяльність дозволяє гуртківцям:

- вивчати не тільки засоби, але й способи конкретної діяльності;

- розвивати пізнавальні навички та вміння самостійно конструювати свої знання;
- розвивати критичне та творче мислення;
- розвивати вміння орієнтуватися в інформаційному просторі;
- організувати змістовне проведення дозвілля;
- усвідомлювати, де і яким чином ця діяльність може бути використана на практиці.

Підготовка та реалізація проєктів – це складна самостійна діяльність гуртківців під керівництвом педагогів. Позиція педагога під час реалізації методу проєкту на практиці переходить із носія готових знань до перетворення в організатора пізнавальної, дослідницької чи благодійної діяльності своїх вихованців.

Використання проєктів у виховній роботі Будинку дитячої та юнацької творчості дозволяє включити в цей процес велику кількість гуртківців та організувати співпрацю педагогів, вихованців та батьків через активну та творчу діяльність. Розвиток пізнавальних інтересів, творчих навичок, уміння самостійно здобувати необхідну інформацію є метою застосування проєктних технологій. Що може бути кращим для становлення особистості, ніж відчуття успіху і власної значущості від результатів власної діяльності.

Використання проєктних технологій у виховній процесі позашкільного навчального закладу створює умови для всебічного розвитку особистості у процесі організації творчої діяльності.

Успіх упровадження проєктної технології залежить від усвідомлення педагогом-позашкільником її значення, знання й дотримання ним алгоритму проєктної діяльності. Отже, час особистісно-орієнтованих технологій, а зокрема проєктних технологій, прийшов, і вміння використовувати цей метод – це показник високої кваліфікації і прогресивної діяльності педагога позашкільника, спрямованості на творчий розвиток гуртківців і підготовку їх до дорослого життя в суспільстві.

Запитання і завдання для самоконтролю знань

1. Охарактеризуйте правові засади організації освітнього процесу в закладі позашкільної освіти.
2. Визначте структуру і основний зміст Типової освітньої програми закладу позашкільної освіти.
3. Охарактеризуйте (на власний вибір) декілька форм організації освітнього процесу в закладі позашкільної освіти.
4. Перерахуйте і прокоментуйте умови підвищення ефективності гурткових занять.
5. Визначте і обґрунтуйте переваги проєктної діяльності в організації освітньо-виховної діяльності освітньої установи.

Розділ 7.

Особистісно-орієнтований підхід в організації роботи закладу позашкільної освіти

Ключові поняття і терміни: освітнє середовище закладу позашкільної освіти, особистісно-орієнтований підхід, методи і технології інтерактивне навчання

7.1. Особливості освітнього середовища закладу позашкільної освіти

У контексті Концепції НУШ в основі освітнього середовища – загально-людські цінності (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні цінності (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм та ін.). У концепції НУШ суттєвим є акцент на те, що освітній заклад плекатиме українську ідентичність.

Освітнє середовище закладу позашкільної освіти – творче середовище. Одним із важливих завдань позашкільної освіти є створення умов для творчої самореалізації дітей та молоді у різних видах діяльності, отже така особливість властива цій ланці освіти традиційно. Водночас, положеннями НУШ актуалізується проєктна, командна, групова діяльність; різноманітні варіанти організації навчального простору, сприятливі для творчості; планування і дизайн освітнього простору, спрямований на розвиток дитини і мотивації її до навчання, широке використання ІТ-технологій, мультимедійних засобів навчання тощо.

Освітнє середовище закладу позашкільної освіти – інклюзивне середовище, дружнє до дітей. Таке поняття відповідає сучасній термінології міжнародних документів у галузі захисту прав дітей, а також сучасній національній нормативній базі, зокрема у галузі позашкільної освіти.

Інклюзивне освітнє середовище, дружнє до дітей – це середовище, у якому навчання, розвиток, становлення особистості дитини у закладі освіти відбувається у комфортних психологічних умовах, в основі яких повага гідності кожної особистості, віра в її особистісний потенціал; зумовлює рівні умови для дітей різних соціальних груп, зокрема з особливими освітніми потребами

(обдарованих, дітей з інвалідністю, дітей вразливих груп або тих, що, опинилися у складних життєвих обставинах тощо). Концепцією НУШ акцентовано на створенні атмосфери довіри, доброзичливості, взаємодопомоги і взаємної підтримки при виникненні труднощів у навчанні та повсякденному житті.

Освітнє середовище закладу позашкільної освіти – здорове і безпечне, безбар'єрне середовище. В умовах сучасного розвитку суспільства та у контексті нормативних підходів актуалізуються поняття: освітня безбар'єрність, гендерна рівність, універсальний дизайн, рівні можливості та вільний доступ до освіти; водночас набуває особливого значення забезпечення охорони життя і здоров'я учасників освітнього процесу. Національною стратегією розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі (2020) визначено, що учні та педагогічні працівники потребують такого стану освітнього середовища, в якому вони відчуватимуть фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку, комфорт і благополуччя.

Отже, розвиток позашкільної освіти відбувається у контексті ключових реформ та тенденцій у галузі освіти, зокрема, ґрунтується на пріоритетних напрямках, визначених Концепцією «Нова українська школа». Відтак, особливостями сучасного освітнього середовища закладу позашкільної освіти є такі:

- орієнтація на цінності як основу освітнього процесу і важливий складник освітнього середовища; пріоритет українських національних цінностей, національної ідентичності;
- творча спрямованість, що сприяє самореалізації дітей та молоді у різних видах творчої діяльності;
- інклюзивність, що забезпечує сприятливі умови для виховання, розвитку, становлення особистості усіх учнів, зокрема з особливими освітніми потребами;
- створення здорових і безпечних умов для здобуття освіти, безбар'єрність і доступність.

Ключові ідеї Концепції «Нова українська школа», суттєві для створення інклюзивного освітнього середовища у позашкільній освіті

- *Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі*

Зокрема, акцентовано на тому, що Нова українська школа буде працювати на засадах особистісно-орієнтованої моделі освіти. У рамках цієї моделі школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму.

«Буде забезпечено неупереджене та справедливе ставлення до кожного учня, подолано будь-яку дискримінацію. Відзначатимуться зусилля й успіхи всіх учнів. Учні матимуть свободу вибору предметів та рівня їхньої складності. З'явиться можливість навчання в різновікових предметних або міжпредметних групах».

- *Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками*

Однією з ключових ідей Концепції є «педагогіка партнерства», в основі якої – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. «Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими односторонніми, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат» – така теза є особливо на часі з огляду на міжнародні підходи до супроводу освіти дітей з ООП, які передбачають партнерство та командну взаємодію всіх учасників освітнього процесу та команди супроводу.

- *Сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу*

Концепція акцентує на створенні творчого середовища, яке сприяє вільному розвитку учнів; це передбачає відповідні зміни у фізичному просторово-предметному оточенні, програмах та засобах навчання.

«Освітній простір Нової української школи не обмежуватиметься будівлею школи. Розвиватиметься інфраструктура для забезпечення різних форм навчання учнів, учителів, батьків і керівників навчальних закладів.

У Новій школі буде заохочуватися інклюзивна освіта. Для учнів з особливими потребами буде створено умови для навчання спільно з однолітками. Для

таких дітей буде запроваджено індивідуальні програми розвитку, зокрема корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід і необхідні засоби навчання».

Окрім цього, однією із тез документу є така, що стосується створення атмосфери довіри, доброзичливості, взаємодопомоги і взаємної підтримки при виникненні труднощів у навчанні та повсякденному житті, що є суттєвим складником інклюзивного середовища у закладі освіти. Концепцією підкреслюється актуальність співпраці закладів загальної середньої освіти із закладами позашкільної освіти, що сприятиме виявленню індивідуальних нахилів та здібностей кожної дитини для цілеспрямованого розвитку і профорієнтації.

7.2. Характеристика основних підходів до формування освітньо-виховної моделі закладу позашкільної освіти

Процес виховання особистості являє собою сукупність виховних взаємодій, що послідовно розгортаються у часі. Ця сукупність включає як стихійну взаємодію, так і цілеспрямовану, котра різниться за змістом, ступенем керованості тощо. Цілеспрямовані, керовані впливи відіграють вирішальну роль у процесі виховання, за них відбувається послідовне засвоєння вихованцем соціального досвіду, тих чи інших елементів національної і загальнолюдської культури і розвиток на цій основі його духовних та фізичних сил, формування особистості.

Виховання відбувається як результат впливів на індивіда з боку суб'єктів соціального середовища, які сприймаються вихованцем і тією чи іншою мірою засвоюються ним, а також власної активності індивіда.

Принципи виховання – це знання про сутність, зміст, структуру виховання, закони, закономірності, що проявляються як норми виховної діяльності у різних освітньо-виховних системах, у тому числі позашкільній. Теоретично – це її кінцевий результат, тому принципи є орієнтиром для практики виховання в закладах позашкільної освіти. Вони мають об'єктивний характер за змістом, але суб'єктивні за формою, бо виявляються в діяльності конкретних осіб.

Принципи виховання молоді – це загальні провідні положення, які визначають мету, ідеали, зміст, методика та організацію процесу виховання.

Дотримання психолого-педагогічних вимог одного з принципів виховання передбачає необхідність безумовного виконання вимог інших принципів, бо серед них немає головних і другорядних, вони всі рівнозначні та обов'язкові. Отже, не можна в одному випадку дотримуватися таких правил, а в іншому – інших. Це знижує ефективність виховної роботи, зводить нанівець зусилля багатьох педагогів.

У Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти визначені такі принципи виховання: єдність національного і загальнолюдського; природовідповідність виховання; культуровідповідність виховання; активність, самодіяльність, творча ініціатива вихованців; демократизація виховання; гуманізація виховання; безперервність і наступність виховання; єдність навчання і виховання; диференціація та індивідуалізація виховного процесу; гармонізація родинного і суспільного виховання.

Основними характеристиками системи принципів виховання, виходячи із сучасних педагогічних концепцій, є:

- націленість на виховне і розвиваюче навчання, формування всебічно гармонійно розвиненої особистості вихованця – гідного громадянина української держави з активною життєвою позицією та творчою настановою;

- національна спрямованість, гармонійність, комплексність, конкретність та послідовність виховних впливів;

по-третє, спрямованість на забезпечення ефективності освітнього процесу в різних освітньо-виховних системах.

Принцип суспільної спрямованості, зв'язку із життям.

Сутність цього принципу – використання у виховній роботі кращих традицій виховання українського народу, систематичне ознайомлення вихованців із суспільно-політичними подіями у країні та світі, залучення їх до активної участі в суспільному житті освітньо-виховної системи та держави. Будь-яке виховання завжди суспільно детерміноване.

Основні **вимоги** принципу суспільної спрямованості, зв'язку із життям: широке ознайомлення вихованців з повсякденним життям і діяльністю українського народу та народів світу; чітка орієнтованість всієї виховної роботи на реалізацію вимог щодо розбудови незалежної України та всебічний і гармонійний розвиток особистості українського громадянина; впровадження у виховний процес кращих традицій, ідеалів і звичаїв виховання українського народу; неухильне проведення державної політики в усіх виховних заходах, їх тісний зв'язок з життям держави та суспільства, конкретних закладів; формування у вихованців інтересу до подій у державі та широке залучення до участі в суспільному житті; спрямованість виховання на подолання апатії, інертності та соціальної відчуженості молоді від тих процесів, які відбуваються у трудових, навчальних та інших колективах; провідною ідеєю цього принципу має бути прищеплення вихованцям почуття громадянства Української держави.

Принцип оптимізації виховного процесу. Сутність оптимізації виховання полягає у продуманому виборі змісту, методів, форм і прийомів виховного впливу, які забезпечують найкращий виховний аспект.

Оптимізація передбачає підвищення ефективності виховного процесу не будь-якими засобами, формами та прийомами, а найбільш доцільними, найбільш відповідними конкретній ситуації.

Принцип гуманізму і демократизму в поєднанні з високою вимогливістю й повагою до особистості вихованця ґрунтується на взаєморозумінні й гуманності спільної діяльності педагогів і вихованців, на єдності їхніх інтересів і прагнень. Метою такої взаємодії є їх плідний і творчий союз та всебічний і гармонійний розвиток особистості вихованця. Цей принцип передбачає гуманне ставлення до вихованців, повагу до їхньої думки.

В. Сухомлинський, усю багатогранну творчу спадщину якого пронизують ідеї справжнього гуманізму, звертав увагу на піклування людини про людину, відповідальність людини за людину, відповідальність людини перед суспільством. поваги й довіри до вихованця з розумною й тактовною вимогливістю. Гуманність він убачав у піклуванні про духовне збагачення вихованця, в

допомозі йому самореалізуватися у взаєминах із природою і навколишнім середовищем.

Демократизація процесу виховання означає: поворот до людини, тобто до вихованця як суб'єкта виховання і самовиховання; подолання формалізму і бюрократизму у виховному процесі; співробітництво педагогів і вихованців, де останні є повноправними його учасниками і творцями власного самовдосконалення; колективний аналіз результатів самовиховання і добір найбільш оптимальних умов його вдосконалення.

Основні **вимоги** цього принципу: виховання людяності й доброти, формування гуманних норм і правил етикету; виховання свідомого ставлення до майбутньої діяльності та визначення власного життєвого шляху; виховання на кращих традиціях українського народу; дотримання правил загальнолюдського спілкування; формування бажання у вихованця бути вихованим: «Людина тільки тоді буде чутливою до добра, до доброго слова, коли в неї виховується прагнення бути хорошою»; ставлення до людського життя й особистої гідності вихованця як до найвищої цінності тощо.

Принцип опори на позитивні якості в колективі та особистості вихованця вимагає зосередження основної уваги педагогів на позитивних якостях вихованця, їх зміцненні й розвитку з метою творчого вдосконалення.

Для цього у вихованців слід формувати віру у власні сили та здібності, розвивати активність, ініціативу і самостійність. Головними прийомами та способами тут є не примус і погрози, а переконання, приклад, які спираються на позитивну мотивацію професійної діяльності й досягнення успіхів у майбутньому.

Принцип поєднання комплексного, диференційованого та індивідуального підходів у виховній діяльності полягає у тому, що педагог, урахувавши індивідуально-психічні особливості вихованців, може і повинен застосовувати різноманітні методи та форми виховних впливів як під час планових виховних заходів, так і непланованих.

Виховний простір це результат конструктивної діяльності з метою підвищення ефективності виховання, при цьому його формування здійснюється через створення гуманістичної виховної системи.

При побудові моделі простору необхідно також враховувати наступні його характеристики:

- *багатофункціональність*, тобто відповідність різноманітним цілям, можливість вирішення різного рівня і типу завдань, здійснення різноманітних видів освітньої діяльності;

- *багатопрофільність*, тобто надання широкого спектру освітніх послуг, розподілених за ознаками різних видів змісту (у тому числі, технологій освіти);

- *адаптивність і мінливість*, тобто, високий ступінь освітньої толерантності, здатність якомога швидке реагувати на мінливу ситуацію.

Інноваційна модель виховного простору позашкільного навчального закладу повинна будуватися як відкрита, нестатична система, яка здатна постійно поповнюватися, розвиватися та поширюватися.

7.3. Сутність, зміст і принципи особистісно-орієнтованого підходу

У контексті визначеної проблеми дослідження доцільним є звернення до сутності особистісно орієнтованого підходу, який забезпечує дитині право на вільний вибір ціннісної позиції.

Сутність особистісно орієнтованого підходу полягає в утвердженні людини як найвищої цінності, навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети.

Отже, особистісно орієнтований підхід передбачає організацію виховного процесу, за якої дитині не транслиуються тотально певні моральні норми, стандарти, етичні правила чи вимоги, але вона стає час від часу у позицію їх активного створення. Особистісно орієнтований підхід передбачає розвиток активності вихованця, його самостійності, творчих здібностей. Така організація освітнього процесу можлива лише на основі рівня інтелектуального і творчого розвитку учнів, їх мотиваційної сфери.

Принципи особистісно орієнтованого підходу:

Принцип цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій.

Принцип особистісно розвиваючого спілкування.

Принцип цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій. Виховна ситуація – це соціальні умови, за яких дитина у стосунках із дорослим засвоює соціальні норми поведінки. Правильно побудована виховна ситуація має спонукати дитину до дії. Це відбувається за рахунок створення психологічних умов її емоціогенності, які сприяють формуванню у вихованця емоційних знань про моральну норму; таких знань, які емоційно переживаються, набувають особистісної значущості. З цією метою необхідно демонструвати моральну норму не як поняття, а у формі конкретної події, вчинку чи їхніх наочних моделей, розігрувати певні моральні колізії самим вихованцем.

Принцип особистісно розвиваючого спілкування. Взаємодія вихователя і вихованця відбувається в процесі спілкування, проте тільки особистісно розвиваюче спілкування спроможне залучити вихованця до суспільних цінностей.

Таке спілкування передбачає, що вихователь розуміє, визнає і сприймає особистість дитини, вміє стати на позицію вихованця. Отже, можна узагальнити, що таке спілкування формує погляд на молоду людину як на рівноправного партнера в умовах співпраці і відкидає маніпулятивний підхід до неї.

Основною **формою** реалізації особистісно розвиваючого спілкування виступає переконування, оскільки дорослий спочатку пропонує свою точку зору як регулятор моральної поведінки вихованця, щоб на подальших етапах розвитку дитина змогла перетворити цю інтерпсихологічну діяльність у власний внутрішній інтрапсихологічний процес саморегуляції.

Велике значення для підвищення регулюючої функції слова відіграють наочні опори, які мають бути пов'язані зі словом. Саме вони демонструють дитині ті чи інші способи моральної поведінки.

Основною характеристикою даного підходу є забезпечення розвитку і саморозвитку особистості на основі її індивідуальних особливостей як

суб'єкта пізнання і предметної діяльності, визнання за кожним вихованцем права вибору власного способу розвитку завдяки створенню альтернативних форм виховання.

За таких умов підвищується ефективність самореалізації особистості вихованця, що ґрунтується на індивідуальних здібностях, інтересах, ціннісних орієнтаціях та суб'єктивному досвіді.

Особистісно-орієнтована позашкільна діяльність, успішна самореалізація учнів неможлива без знання та врахування їхніх психолого-фізіологічних особливостей. Кожен віковий період має свої характерні риси, анатомо-фізіологічні й психічні ознаки. Природно, що за однакових умов виховання кожен учень по-своєму сприймає працю, бере в ній участь, виявляє свою активність, здібності та уміння. Це обумовлено впливом на них навколишнього середовища, суб'єктів виховання.

Найефективніше ці завдання можуть бути розв'язані використанням у навчанні та вихованні сучасних педагогічних технологій, які ґрунтуються на засадах особистісно-орієнтованого підходу, що об'єктивно змінює позицію учнів і вчителів у спілкуванні, утворює не рольове, а особистісне спілкування, зумовлює потребу діалогу, дискусій, обміну думками, враженнями, моделювання життєвих ситуацій, стимулює розвиток критичного мислення.

Особистісно-орієнтована технологія це така технологія, у центрі якої є особистість дитини, її самобутність, самоцінність: суб'єктивний досвід кожного спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти.

Обов'язковою ознакою особистісно-зорієнтованої технології є сильний мотиваційний потенціал (авансування успіху, спонукання до самоаналізу, самооцінки, самопізнання; уведення змісту, що має особистісне значення для учнів тощо).

Особистісно-орієнтована позаурочна діяльність, сутнісними ознаками якої є здійснення навчально-виховного процесу на засадах індивідуалізації, створення умов для саморозвитку й самонавчання учнів, осмислене визначення ними своїх потенційних можливостей і життєвих цілей, вимагає глибокого

осмислення та розуміння педагогами необхідності побудови нової педагогічної системи на основі застосування принципів індивідуалізації та диференціації.

Сучасна українська школа орієнтована на світові тенденції, характерні для провідних педагогічних систем, – гуманізації, демократизації, варіативності й розвитку з урахуванням індивідуальних нахилів та природних здібностей учнів. Разом з тим необхідно відзначити, що поява великої кількості нових навчальних та виховних течій, технологій, методичних систем тощо ускладнює підготовку вчителя як до уроку, так і позаурочної роботи. Крім професійних вмінь та навичок, якими володіє сучасний учитель, потрібно вміти орієнтуватися у великому розмаїтті сучасних методик навчання.

Як зазначає відомий дослідник цієї проблеми Г. Терешук, насамперед слід відмовитися від усталеного за попередні десятиліття усередненого підходу до учнів, який часто призводив до нівелювання їхніх здібностей та обдарувань, спричиняв апатію до певних видів діяльності. Сьогодні школа повинна в центр своєї роботи поставити учня як неповторну особистість й індивідуума з власними духовними потребами, задатками та інтересами, можливостями та бажаннями. У цьому зв'язку очевидним є зростання значущості індивідуального й диференційованого підходу, особливо, в діяльності закладу позашкільної освіти.

Індивідуалізація навчання – це процес здійснення принципу індивідуального підходу до учнів. Індивідуальний підхід передбачає при виборі методів, засобів, темпу навчання якнайповніше врахування й розвиток індивідуальних відмінностей, здібностей учнів.

Загальновідомо, що рівень підготовки й розвитку здібностей у дітей різний. Тому майбутній учитель має усвідомити, що необхідною умовою індивідуального підходу є систематичне та всебічне вивчення вчителем кожного учня.

Індивідуалізація тісно пов'язала з диференціацією навчання.

Диференціація – це цілеспрямоване навчання груп учнів, які виділяються педагогом за схожими індивідуальними особливостями, здібностями.

Диференційований підхід займає проміжне становище між фронтальною роботою з усіма учнями та індивідуальною роботою з кожним учнем, полегшує й упорядковує діяльність педагога, «робить більш реальним індивідуальний та особистісний підходи.

Отже, індивідуалізація навчання є метою, а диференціація виступає засобом для досягнення цієї мети, тобто є засобом індивідуалізації.

Стосовно предметно-перетворювальної діяльності учнів, індивідуалізація підпорядкована насамперед загальним цілям: підготовка учнівської молоді до майбутньої трудової діяльності відповідно до нових суспільних цінностей, передусім свободи й вільного розвитку особистості, європейських стандартів в економіці та соціальній сфері; формування елементарної загальнопрофесійної компетентності й психологічної готовності до діяльності в умовах конкуренції робочої сили та безробіття; до безперервного індивідуального поповнення знань і самоосвіти, підвищення функціональної грамотності.

Виховні цілі полягають у вихованні особистісних загальнолюдських цінностей і почуттів; розвитку інтересів до різних видів праці, у професійному самовизначенні учнів з урахуванням "їхніх здібностей і потреб ринку праці; виховання трудового способу життя в поєднанні з реалізацією власних потреб і нахилів, готовності до інтенсивної і якісної праці в сфері виробництва і обслуговування.

Стосовно **дидактичних цілей**, на досягнення яких безпосередньо спрямована технологія індивідуалізації, то вони включають у себе вільний, але цілеспрямований розвиток навчальних можливостей і інтересів, підвищення навчальних досягнень всіх учнів; підвищення самостійності й активізації самодіяльності в навчанні та праці; розвиток творчих здібностей, формування готовності до участі як у виконавчій, так і пошуковій, проєктній діяльності; виявлення обдарованих дітей та створення умов для «вирощування» учнівської еліти, що у майбутньому складе резерв обдарованих абітурієнтів ВНЗ технічного профілю; виявлення позитивних властивостей і якостей, а також прихованих внутрішніх (потенційних) можливостей відстаючих у трудовому навчанні учнів,

створення умов для їх успішного просування в оволодінні навчальним матеріалом.

Усі ці групи цілей, на думку Г. Терещука, програмують основні кінцеві результати технології індивідуалізованої позаурочної художньо-трудової діяльності учнів. Її впровадження передбачає визначення конкретних індивідуальних рис учнів, що домінують у процесі художньо-трудової діяльності, і насамперед доцільно опиратись на психологічні закономірності прояву і розвитку здібностей, оскільки саме в здібностях відображаються ті індивідуально-психологічні відмінності учнів, від яких залежить успішність не тільки пізнавальної, а й майбутньої професійної діяльності.

Якщо вести мову про здібності, що розвиваються в процесі художньо-трудової діяльності, то маємо на увазі, що в цих здібностях проєктуються в адаптованому до певного шкільного віку підвиди спеціальних здібностей, зокрема: здібності до проєктно-технологічної діяльності, художньо-прикладної праці, роботи в сфері народних промислів.

Найвірніший шлях визначення здібностей – це виявлення динаміки успіхів учня в процесі художньо-трудової діяльності. Спостерігаючи за тим, як за допомогою вчителя він здобуває знання й уміння, як приймається по-різному ця допомога (одні, одержавши її, ледве плетуться, а інші йдуть «семимильними» кроками), можна зробити основні висновки про величину, силу і слабкість здібностей.

Таким чином, успіхи учнів у позаурочній художньо – трудовій діяльності, розвиток їх здібностей будуть особливо помітними, якщо учень проявлятиме зацікавленість, інтерес до неї. Інтерес – це, як відомо, вибіркоче, емоційно забарвлене ставлення до того чи іншого виду діяльності (об'єкту, предмету, результату праці). Найчастіше виникнення інтересу до тієї чи іншої справи, об'єкту діяльності, виду праці є відправною точкою, початком формування відповідних цьому виду праці здібностей. Інтерес підсилює активність учня і позитивно впливає на розвиток здібностей. В свою чергу, досягнення успіху, прояв здібності підсилює зацікавленість учня в роботі, стимулює розвиток інтересу.

Поняття «інтерес» і «здібності», як справедливо підкреслює Г. Терещук, у своєму розвитку тісно взаємодіють, будучи своєрідним каталізатором (стимулятором) один одного. У той же час, на практиці можливі випадки, коли об'єкти інтересу і здібностей не збігаються. Найчастіше це призводить до їх взаємного «згасання». Учень, маючи навіть сильно розвинутий інтерес, не підкріплений радістю успіху в діяльності, не може тривалий час зберігати цей інтерес, оскільки губляться внутрішні стимули діяльності. І навпаки, якщо вид праці, у якому є досягнення, не приносить морального задоволення, не впливає на емоційну сферу, – він рано чи пізно починає викликати в учня уповільнення активності, а значить і гальмування розвитку здібностей.

1. Відмова викладача від всеохоплюючого контролю за мисленням студентів, яке проявляється в оцінюванні об'єктів чи явищ, висловлюванні припущень, власне поведінці під час навчального процесу. Цей принцип передбачає перехід педагога до дискусійного, діалогічного стилю спілкування з учнем, коли учень стає автором якоїсь точки зору.

2. Створення вчителем таких навчальних ситуацій, за яких в учнів формування уміння здійснювати *вибір* з декількох можливих варіантів. Вказана умова є принциповою для сучасної методики трудового навчання.

3. Залучення всіх без винятку учнів до розв'язку поставленої проблеми. Немає потреби коментувати вказані вимоги, оскільки інтерактив відбувається лише тоді, коли відбувається полілог всіх учасників навчального процесу.

4. Організація навчального процесу на особистісному та розвиваючому підходах. Ще дві з половиною тисячі років тому Сократ визначив, що стосунки педагога з вихованцями не повинні зводитися до суб'єкт-об'єктних, це – суб'єкт-суб'єктні стосунки. Сутність особистісного підходу у навчанні полягає в тому, що учень – суб'єкт навчання – займає центральне місце у цьому процесі, вчитель же повинен забезпечити йому оптимальні умови для саморозвитку.

Саме такий підхід створює найбільш оптимальні умови для створення інтерактивного середовища закладу позашкільної освіти.

7.4. Характеристика технологій і методів інтерактивного навчання

Інтерактивне навчання – це навчання з добре організованим *зворотним зв'язком* суб'єктів і об'єктів навчання, з двостороннім обміном інформацією між ними.

Інтерактивними технологіями є також ті, у яких учень виступає у постійно суб'єктно-об'єктних відносинах навчальної системи, періодично стає її автономним активним елементом.

Інтерактивні технології засновані на прямій взаємодії учнів з навчальним оточенням. Навчальне оточення, чи навчальне середовище, є реальністю, в якій учні знаходять для себе галузь засвоюваного досвіду, причому не просто з метою підключення емпіричних спостережень, життєвих вражень у якості допоміжного матеріалу або ілюстративного доповнення.

Досвід учня – це центральний активатор навчального пізнання. У традиційному навчанні ведучий (учитель, тренер) грає роль «фільтра», що пропускає через себе навчальну інформацію, в інтерактивному – роль помічника в роботі, що активізує взаємоспрямовані потоки інформації.

У порівнянні з традиційними, в інтерактивних моделях навчання змінюється і взаємодія з педагогом: його активність поступається активності дітей, завдання педагога – створити умови для їх ініціативи. В інтерактивній технології діти виступають повноправними учасниками, їх досвід важливий не менше, ніж досвід дорослого, який не лише дає готові знання, а й спонукає вихованців до самостійного пошуку.

Педагог (ведучий, тренер) в інтерактивних технологіях виконує декілька основних ролей. У ролі інформатора-експерта педагог викладає текстовий матеріал, демонструє відеоряд, відповідає на питання учасників, відслідковує результати процесу і т. п.

У ролі організатора-**фасилітатора** він налагоджує взаємодію дітей з соціальним і фізичним оточенням (об'єднує у підгрупи, координує виконання завдань, підготовку міні-презентацій тощо). У ролі консультанта звертається до професійного досвіду дітей, допомагає шукати рішення уже поставлених задач, самостійно ставити нові і т. д.

Прийоми інтерактивного навчання акваріум, коло ідей, «мозковий штурм», метод «прес», «мікрофон», «ажурна пилка», ток-шоу, дискусія, навчання в командах досягнень, мета, план, командна підтримка індивідуального навчання, американська мозаїка, групові дослідження, тренінг

Для того щоб розглянути особливості використання інтерактивної методики у процесі позаурочної роботи учнів необхідно звернутись до класифікації методів інтерактивного навчання.

Їх розподіляють на чотири групи залежно від мети заняття та форм організації навчальної діяльності:

- Інтерактивні технології кооперативного навчання.
- Інтерактивні технології колективно-групового навчання.
- Технології ситуативного моделювання.
- Технології опрацювання дискусійних питань.

Аналіз інтерактивних технологій навчання стосовно їхнього використання у організації позашкільній діяльності дав змогу виділити дві основної групи, що можуть бути використані при відповідному навчально-методичному забезпеченні. До них ми відносимо:

- Інтерактивні методи, що є посильними для сприйняття учнями та їх активної участі і входять до технології колективно- групового навчання, серед них: «мікрофон», «незакінчені речення», «мозковий штурм» тощо.
- Інтерактивні методи, що є посильними для сприйняття учнями і входять до технології кооперативного навчання (робота в парах, ротаційні трійки, «карусель» тощо).

Залучати учнів до обговорення творчих проєктів, конструкцій виробів декоративно-прикладної творчості необхідно використовуючи найпростіші інтерактивні методи, такі як: «Мікрофон», «Коло ідей», робота в парах тощо. Питання для обговорення повинні мати багато варіантів правильних відповідей. Наприклад, застосовуючи такий метод проєктування як метод фокальних об'єктів, учням необхідно здійснити вибір такого (фокального) об'єкту. Для цього вчитель демонструє кращі учнівські роботи попередніх років, коротко

переказує конструктивні особливості кожного з них. Також пояснює, що деякі з цих виробів можуть бути вдосконалені, і наводить приклад народному з виробів. Після цього він звертається до учнів з практичним завданням – «Виконати вибір виробу для проєктування та виготовлення». Учні пропонують виконати це завдання за допомогою інтерактивного методу «Мікрофон». Учитель пояснює: «Суть цього методу полягає в тому, що кожен буде висловлювати власну думку коротко, по черзі. Але перед цим необхідно домовитись про певні правила поведінки у ході такої роботи». Тут, по можливості, коротко і ясно розкриваються правила використання даного методу:

- говорити має лише той учень, у кого символічний мікрофон;
- коли говорить одна людина, інші не мають права його перебивати;
- можна доповнити відповідь, якщо дійшла черга одержати мікрофон;
- після того як думку висловлено мікрофон необхідно передати своєму однокласнику, не чекаючи дозволу з боку вчителя;

Із метою активізації учнів на навчальних заняттях і розвитку їхнього творчого мислення необхідно практикувати постановку запитань самими учнями один одному. Запитання самих учнів навіть мають більшу ефективність, ніж запитання, які поставлені вчителем. По-перше, коли учень, готуючись до заняття, знав, що йому можуть бути поставлені запитання товаришами, його ставлення до вивчення теми змінювалося, бажання «показати» себе, на що здатний, примушувало працювати більш ретельно, самостійно, всебічно продумувати матеріал, що сприяло активізації мислення, підвищувало відповідальність, розвивало творчу самостійність. По-друге, при цьому в певній мірі здійснюється зворотний зв'язок з вивчення теми. Педагог може і ставить складні запитання, створює проблемні ситуації, проте запитання учнів бувають неочікуваними і цікавими, відображають і їхню поглиблену підготовку до занять, і незнання тих сторін, які вчителю здаються зрозумілими. По-третє, учень, який ставить запитання, вчиться формулювати свою думку, слухати, аналізувати відповідь, дещо побачити, вловити нерозкриті сторони, моменти. По-четверте, на занятті кожний учень не пасивний, а бере активну участь в

обговоренні проблем, що викликає інтерес у поглибленому вивченні проблеми.

Ефективним є використання і такої форми, як аналіз відповіді учнями у групі інтерактивним методом «Мікрофон». Схема аналізу пропонується вчителем на вступному занятті, дотримуючись якої, кожен учень.

Особистісно-орієнтована позашкільна діяльність, успішна самореалізація учнів неможлива без знання та врахування їхніх психолого-фізіологічних особливостей. Кожен віковий період має свої характерні риси, анатомо-фізіологічні й психічні ознаки. Природно, що за однакових умов виховання кожен учень по-своєму сприймає працю, бере в ній участь, виявляє свою активність, здібності та уміння

Ігрові технології

Гра поряд з працею і навчанням є одним із основних видів діяльності людини, дивний феномен нашого існування.

За визначенням гра – це вид діяльності в умовах ситуації, направленої на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, в якій формується і вдосконалюється самоуправління поведінкою.

У сучасній освіті гру як метод навчання і виховання використовують для активізації та інтенсифікації навчально-виховного процесу.

На відміну від гри взагалі, педагогічна гра характеризується чітко визначеною метою навчання і відповідним педагогічним результатом, характеризується навчально-пізнавальною спрямованістю.

Ігрова форма заняття створюється з допомогою ігрових прийомів і ситуацій, які виступають як засоби пробудження, стимулювання учнів до навчальної діяльності.

Реалізація ігрових прийомів і ситуацій проходить за такими основними напрямками: дидактична мета ставиться перед учнями у формі ігрової задачі; навчальна діяльність підкорюється правилам гри; навчальний матеріал використовується як її засіб, який перетворює дидактичну задачу в ігрову;

успішне виконання дидактичного завдання пов'язується з ігровим результатом.

Не так давно в освіті з'явилося поняття «**едьютейнмент**». Вчені дають різні трактовки цього поняття.

Зупинимось на твердженні Мікелі Еддіс, професора університету Бокконі (Італія), – «едьютейнмент» – це специфічна діяльність, заснована на одночасному навчанні і задоволенні власної цікавості». Таким чином, едьютейнмент – це новий термін, який об'єднує два слова: education + entertainment (навчання + розвага). До речі, це слово з'явилося ще в 1948 році в студії Уолта Діснея для позначення формату захопливого документального серіалу. Але сьогодні едьютейнмент – це освіта в розважальному форматі, навчайся розважаючись, розважайся у процесі навчання. Ця нова освітня технологія поєднує в собі розважальні прийоми, методи інтерактивного й активного навчання, мотивацію до пізнання та взаємодії.

Основна мета едьютейнмента – підвищити мотивацію до навчання, зробити процес засвоєння знань більш захоплюючим, різноманітним, доступним. Психологи стверджують, що в ігровій формі інформація легше засвоюється і запам'ятовується. Навчання стає грою, виграти в якій означає чогось навчитися. Будь-яка перемога приносить задоволення, а коли виграш – це знання, то ще й користь.

Якщо едьютейнмент як розвага в освітньому форматі є спробою надати дозвіллю дитини осмислений, раціональний, корисний характер, то едьютейнмент як освіта у розважальній формі – це спроба уникнути нудьги в процесі навчання через емоціоналізацію освітнього процесу, привнесення емоцій в освітні практики з метою притягнення та утримання інтересу тих, хто навчається, та посилення сприйняття та запам'ятовування навчального матеріалу. Емоційно насичений матеріал краще привертає увагу та засвоюється.

Серед способів використання технології Edutainment в освітньому процесі закладу позашкільної освіти можна виділити такі:

1. *Інтерактивні ігри та програми:*

- створення освітніх ігор, які дають можливість здобувачам освіти опанувати новий навчальний матеріал, вирішувати поставлені навчальні завдання та успішно взаємодіяти з іншими учасниками освітнього процесу;

- використання онлайн-платформ і додатків, які надають освітній контенту формі гри.

2. *Віртуальна реальність (VR) та доповнена реальність (AR):*

- використання VR або AR для створення імерсивних навчальних експериментів / імерсивні технології (від англ. immersive – занурювати) – технології повного або часткового занурення у віртуальний світ або різні види змішання реальної та віртуальної реальності;/- вивчення історії, науки чи мистецтва через віртуальні екскурсії або інтерактивні AR додатки.

3. *Мультимедійні презентації та відеозаняття:*

- створення цікавих і змістовних відеозанять, що пояснюють складні теми;
- використання анімації та графіки для візуалізації інформації.

4. *Педагогічні ігри на основі конкуренції:*

- організація конкурсів і змагань між здобувачами освіти для стимулювання навчання;

- використання платформ для гри з рейтинговою системою та нагородами за досягнення.

5. *Подкастинг і відеоблогінг:*

- створення освітніх подкастів та відеоконтенту для розширення знань здобувачів освіти /подкаст – (англ. podcast – скоріше від англ. iPod + англ. broadcast) – цифровий медіа-файл або низка таких файлів, які розповсюджуються Інтернетом для відтворення на портативних медіапрогравачах чи персональних комп'ютерах; тобто, мовлення у форматі mp3/;

- залучення здобувачів освіти до створення власного контенту для обміну інформацією або творчими здобутками з іншими. 6. *Інтерактивні лекції та вебінари:* – проведення віртуальних лекцій та вебінарів з використанням інтерактивних елементів, таких як онлайн-голосування або чати.

- онлайн-платформи для самонавчання:

- Coursera – надає доступ до курсів від провідних університетів та організацій з усього світу; курси охоплюють широкий спектр тем – від науки до мистецтва;

- edX – платформа, заснована на співпраці MIT та Harvard, яка пропонує безкоштовний доступ до великої кількості курсів у різних галузях;
- Udacity – спеціалізована платформа, яка фокусується на курсах із технічних і комп'ютерних наук, штучного інтелекту та інших схожих областей;
- Khan Academy – безкоштовна платформа, спрямована на освіту для учнів шкіл, але також містить велику кількість матеріалів для самонавчання для всіх вікових груп;
- LinkedIn Learning – надає доступ до великого обсягу курсів у різних областях, таких як бізнес, технології, творчість;
- Skillshare – платформа для навчання творчих навичок, таких як дизайн, малювання, фотографії тощо;
- Codecademy – фокусується на навчанні програмування та веброзроблення через інтерактивні вправи та проєкти;
- Udemy – платформа, де викладачі можуть самостійно розробляти та пропонувати курси з різних тем;
- Google IT Support Professional Certificate – Google пропонує сертифікат бажаним вивчати основи технічної підтримки.

Застосування технології Edutainment допомагає створювати стимулююче середовище для навчання, підвищує зацікавленість здобувачів освіти та сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Такий підхід може бути особливо ефективним у закладах позашкільної освіти, де головною метою є неформальне та творче навчання.

Розробка інтерактивних занять

Розробка інтерактивних занять є ключовим етапом у створенні ефективного позашкільного навчання. Для досягнення цієї мети педагогам та батькам рекомендується враховувати наступні аспекти:

Пристосування до рівня вихованців: врахування рівня сформованих навичок здобувачів позашкільної освіти при плануванні інтерактивних завдань, забезпечує адаптацію матеріалу до потреб кожного вихованця;

Використання різноманітних форматів: забезпечення різноманітності інтерактивних форматів, таких як групові вправи, ігри, дискусії та інші, щоб задіяти різні типи навчання та вподобання вихованців;

Засновані на реальних ситуаціях завдання: створення завдань, що відображають реальні мовні ситуації, що сприяє практичному використанню здобутих навичок у реальному житті;

Використання інтерактивних технологій: залучення інтерактивних онлайн-ресурсів, мобільних додатків та ігрових елементів для створення захоплюючих та ефективних занять;

Сприяння спільноті: організація спільних подій та взаємодія між вихованцями для підтримки групової взаємодії та обміну досвідом;

Залучення реальних матеріалів: аудіо- та відеоматеріалів для створення реалістичних ситуацій та розширення освітнього та життєвого досвіду вихованців.

Впровадження інтерактивних методів

у освітньо-виховний процес закладу позашкільної освіти

Впровадження інтерактивних методів у роботу закладу освіти є важливим етапом для покращення ефективності та якості освітнього процесу.

Для успішної реалізації цього процесу слід враховувати конкретні аспекти:

Аналіз групової динаміки: перед впровадженням інтерактивних методів важливо вивчити характеристики групи вихованців, їхні індивідуальні потреби та рівень підготовки. Це дозволяє педагогу адаптувати методи до конкретної групи;

Створення плану занять: розробка плану занять, який враховує послідовність інтерактивних методів, визначення часових рамок та очікуваних результатів;

Визначення конкретної мети: ясне визначення мети кожного інтерактивного завдання. Це допомагає вихованцям розуміти, чому вони займаються певною діяльністю та як вона пов'язана із загальною метою вивчення мови;

Використання різних форматів інтеракції: варіювання між груповими та індивідуальними вправами, дискусіями, рольовими іграми та іншими форматами. Це забезпечить різнобічність та враховування різних стилів навчання;

Використання технологій: залучення інтерактивних технологій та онлайн-ресурсів для підтримки та розширення інтерактивного вивчення. Віртуальні платформи, мобільні додатки та інші засоби дозволяють робити заняття більш захоплюючими та ефективними;

Залучення вихованців до планування: залучення здобувачів позашкільної освіти до обговорення та планування інтерактивних занять, що може сприяти більшій активності та зацікавленості;

Оцінка та ретроспекція: проведення систематичних оцінок та регулярної ретроспекції для визначення ефективності інтерактивних методів та внесення відповідних змін.

Впровадження інтерактивних методів у навчальний процес вимагає систематичності та гнучкості, але водночас воно створює сприятливі умови для активного та ефективного навчання мов.

Взаємодія з онлайн-ресурсами та використання їх у навчанні

Взаємодія з онлайн-ресурсами стає необхідною частиною сучасного освітнього процесу. Використання цих ресурсів може бути ефективним, якщо дотримуватися конкретних стратегій:

Вибір високоякісних ресурсів: обирайте онлайн-ресурси, які відповідають конкретним цілям та потребам вихованців. Важливо враховувати рівень складності, наявність інтерактивних елементів та можливість отримання зворотного зв'язку.

Персоналізація навчання: використовуйте онлайн-ресурси для створення індивідуалізованих навчальних маршрутів. Деякі платформи надають можливість адаптації матеріалів до рівня знань та потреб кожного здобувача позашкільної освіти.

Стимулювання самостійності: використання онлайн-ресурсів може сприяти розвитку самостійності вихованців. Вони можуть вивчати мову власним темпом, вибирати теми, які їх цікавлять, і виконувати завдання в зручний для них час.

Взаємодія та обмін досвідом: залучайте вихованців до взаємодії через онлайн-форуми, чати чи спільні проєкти. Це стимулює обмін досвідом та взаємопідтримку, що може поліпшити комунікативні навички та творче міжособистісне спілкування.

Використання ігор та інтерактивних вправ: включення ігор та інтерактивних вправ зробить навчання більш захоплюючим.

Оцінка та зворотний зв'язок: використовуйте функції онлайн-ресурсів для оцінки та надання зворотного зв'язку. Це допомагає педагогу відстежувати прогрес вихованців та надавати індивідуалізовані рекомендації.

Перспективи розвитку інтерактивних методів у позашкільному навчанні

1. Розширення використання віртуальної реальності (VR) та розширеної реальності (AR): з вдосконаленням технологій VR та AR, перспективи для позашкільного навчання мов стають захоплюючішими. Вихованці можуть взаємодіяти з віртуальними середовищами, сприяючи ефективнішому вивченню та поглибленню комунікативних навичок.

2. Розвиток інтеграції інтерактивних технологій в програми вивчення: очікується, що інтерактивні технології будуть все більше інтегровані в стандартні програми вивчення мов, розширюючи можливості навчання та надаючи більше інструментів для підтримки вихованців у розвитку креативних навичок.

3. Розвиток персоналізованих навчальних підходів: за допомогою інтерактивних методів, таких як індивідуалізовані завдання та онлайн-платформи з адаптацією, можна розвивати персоналізовані підходи до навчання в різних видах позашкільної освіти і виховання. Це дозволить враховувати індивідуальні потреби та темпи навчання кожного вихованця.

4. Збільшення доступу до освіти: розвиток інтерактивних методів у позашкільному навчанні мов може призвести до збільшення доступу до якісної мовної освіти для широкого кола здобувачів позашкільної освіти. Онлайн-ресурси та мобільні додатки роблять можливим вивчення і спілкування навіть для тих, хто знаходиться в областях з обмеженим доступом до освіти.

5. Розвиток інтерактивних відкритих освітніх ресурсів: зростання обсягу інтерактивних відкритих освітніх ресурсів сприятиме вільному обміну знань та розширенню можливостей навчання без обмежень доступу.

6. Поєднання традиційних та інтерактивних методів: очікується, що найбільш ефективний підхід буде поєднання традиційних та інтерактивних методів. Це дозволить створити збалансовану систему, яка враховує різноманітність стилів навчання та потреб вихованців.

7. Зростання ролі педагога як наставника: з інтеграцією інтерактивних технологій педагоги перейматимуть роль наставників, які сприяють самостійному вивченню, стимулюють та оцінюють прогрес вихованців, роблячи навчання більш індивідуалізованим.

Перспективи розвитку інтерактивних методів у позашкільному навчанні передбачають розвиток нових можливостей для покращення ефективності та доступності позашкільної освіти.

Запитання і завдання для самоконтролю знань

1. Охарактеризувати особливості освітнього середовища закладу позашкільної освіти.

2. Визначити основні підходи до формування освітньо-виховної моделі закладу позашкільної освіти.

3. Обґрунтувати своє розуміння сутності і змісту особистісно-орієнтованого підходу.

4. Довести необхідність використання методів і технологій інтерактивного навчання в реалізації особистісно-орієнтованого підходу у позашкільному освітньо-виховному середовищі.

Розділ 8.

Організація інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти

Ключові поняття і терміни: інтеграція, інтегрована форма навчання, інклюзія, інклюзивний освітній простір, діти з особливими освітніми потребами.

8.1. Особливості впровадження інклюзії в закладах позашкільної освіти

Україною ратифіковано основні міжнародні документи у сфері забезпечення прав дітей та прав людей з інвалідністю, згідно зі світовими стандартами освіти, соціального захисту та охорони здоров'я. Стаття 24 Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, визначає обов'язок держави щодо реалізації інклюзивної моделі освіти.

Інклюзивна модель освіти передбачає отримання освіти учнями або студентами з інвалідністю та учнями або студентами з особливими освітніми потребами, в умовах коли вони навчаються в загальному освітньому середовищі за місцем свого проживання.

Це є альтернативою інтернатній системі, за якою вони утримуються та навчаються окремо від інших дітей, або домашньому та індивідуальному навчанню.

У вирішенні завдань щодо створення сприятливих соціокультурних і соціально-педагогічних умов для соціальної інтеграції дітей та молоді з ООП беруть участь різні ланки, зокрема, й позашкільна освіта. Завдяки власним специфічним характеристикам вона є не лише ефективним інститутом соціалізації дітей та молоді, що володіє потужним соціально-педагогічним потенціалом, а й однією з найбільш мобільних ланок у загальній системі України.

В Україні позашкільна освіта орієнтована на створення освітніх можливостей для морального, фізичного культурного розвитку та соціального становлення усіх дітей ґрунтується на наступних принципах

Основні принципи позашкільної освіти

- доступності позашкільної освіти громадянам України;
- добровільності вибору типів позашкільних навчальних закладів, форм позашкільного навчання й видів діяльності;
- правового і соціального захисту учнів у їх прагненні до вільного, різнобічного розвитку особистості.

Законом України «Про позашкільну освіту» серед її напрямів визначено соціально-реабілітаційний, який забезпечує соціальне становлення та розвиток інтересів, здібностей і потреб у самореалізації учнів, їх підготовку до активної професійної та громадської діяльності, організацію їхнього змістовного дозвілля та відпочинку. У такому контексті можна говорити про залучення дітей та молоді з ООП, а також інших вразливих категорій дітей, які потребують соціальної реабілітації та соціально-педагогічної підтримки.

В контексті теми лекції необхідно чітко визначитись з поняттями «інтеграція» та «інклюзія» в освітньому просторі.

Поняття «інтеграція» увійшло в мовленевний обіг на європейському континенті у 60-х роках минулого століття. Воно почало застосовуватися стосовно осіб з обмеженими можливостями (термінологія того часу) і характеризувало процес їх входження в соціальний простір за умови досягнення ними певного рівня розвитку. В основу сприйняття терміну було покладено концепцію нормалізації умов соціального життя для людей з інвалідністю відповідно до міжнародних правових актів.

У науковій літературі термін «інтеграція» у широкому розумінні визначають як надання людині з ООП прав і можливостей брати участь у всіх видах соціального життя разом з іншими членами суспільства.

Інтеграція – це поєднання складових частин соціуму в єдину соціальну цілісність як систему:

- 1) процес поєднання різних за якістю соціальних елементів у функціональний єдиний організм, цілісне утворення,
- 2) процес входження до певної системи, яка утворилась,
- 3) характеристика співпадіння цілей різних соціальних груп, індивідів.

Інтегрована форма навчання у освітньому закладі передбачає спільне навчання дітей з ООП з іншими дітьми. Така форма навчання визнає за людьми з інвалідністю рівні права на отримання освіти і потребує реалізації політики рівних можливостей. Такі інтегровані групи визначаються як мікро модель соціального середовища.

Згодом, поняття «інтеграція» було доповнено терміном «інклюзія», а деяких англomовних країнах (США, Канада, Великобританія) він і зовсім замінив термін «інтеграція». Це відбулося тому, що точніше відображав сучасний погляд на освіту та на місце людини в суспільстві.

Інклюзія – це особлива система навчання, яка передбачає індивідуальний підхід до учнів (студентів) усіх нозологій відповідно до їх освітніх потреб. Інклюзія вимагає змін на всіх рівнях освіти і насамперед – формування безбар'єрного освітнього середовища.

У процесі впровадження інклюзивного навчання можуть виникнути не лише труднощі організації так званого безбар'єрного середовища (пандуси, дизайн одноповерхового навчального закладу, введення в штат сурдоперекладачів, асистентів педагога, переобладнання місць загального користування), але й труднощі соціального характеру. Останні полягають в поширених стереотипах, уявленнях про готовність чи відмову педагогів, інших вихованців та їх батьків прийняти інклюзію.

Інклюзивний освітній простір – це система соціальних зв'язків учасників навчально-виховного процесу з динамічним формуванням інклюзивної компетентності в процесі конструктивної співпраці.

У нормативних документах України і наукових джерелах описано й реалізовано варіанти організації інклюзивного навчання дітей та молоді з ООП.

Варіанти організації навчання дітей та молоді з ООП в закладі позашкільної освіти

- *повна інтеграція* – спільне навчання як рівноцінних зі здоровими однолітками

- **комбінована форма інтеграції** – діти і молодь з близькими до норми рівнем психофізичного та мовленнєвого розвитку навчаються разом зі здоровими однолітками, у процесі навчання одержують допомогу дефектолога

- **часткова інтеграція** – діти і молодь з ООП, які не спроможні нарівні із здоровими однолітками оволодіти освітньою програмою закладу, навчаються окремо і відвідують лише окремі спільні освітні та дозвіллеві заходи

- **тимчасова інтеграція** – періодичне об'єднання зі здоровими для проведення спільних заходів

Форми інтеграції залежать від рівня розвитку людини:

Повна і комбінована форми є прийнятними для дітей з високим чи незначно зниженим рівнем психофізіологічного і мовленнєвого розвитку, часткова і тимчасова інтеграція використовується для осіб з низьким рівнем розвитку.

Цінності інклюзивної освіти

1. Цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень.
2. Кожна людина здатна відчувати і думати.
3. Кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутою.
4. Справжня освіта може здійснюватися тільки в контексті реальних взаємовідносин.
5. Всі люди потребують підтримки і приязні ровесників.
6. Для всіх осіб, які навчаються, досягнення прогресу скоріше може бути в тому, що вони **можуть** робити, ніж в тому, що **не можуть**.
7. Різноманітність посилює всі сторони життя людини.

Переваги інклюзивного навчання:

1. Усуваються бар'єри в системі освіти та системі підтримки дітей з особливими потребами.
2. Батьки залучені до процесу навчання.
3. Діти з особливими освітніми потребами отримують можливість для нормальної соціалізації, розвитку своїх сильних сторін і талантів та подальшої інтеграції в суспільство, вступ до професійних та вищих навчальних закладів.

4. У дітей з особливими освітніми потребами формуються соціальні компетенції для налагодження дружніх стосунків з ровесниками у школі та поза її межами; моделюються належні способи взаємодії з колективом.

5. Створюється атмосфера спокійного прийняття відмінностей інших людей. Реалізація права дітей з особливими освітніми потребами рівного доступу до якісної освіти вимагає забезпечення безбар'єрного доступу до закладів освіти та організації безпечного інклюзивного освітнього середовища.

Створення сприятливих умов для здобуття додаткової освіти й соціалізації дітей та молоді з особливими освітніми потребами доцільно розглядати як один із **актуальних напрямків реалізації соціально-педагогічного потенціалу закладів позашкільної освіти.**

Отже, **реалізація інклюзивної освіти** в закладах позашкільної освіти передбачає створення умов для задоволення освітніх потреб дітей та молоді з ООП, та інтеграції їх в суспільство.

Мета інклюзивної освіти:

- організація освітнього процесу, який би задовольняв освітні потреби всіх дітей
- розробка системи надання спеціальних освітніх і фахових послуг для дітей з особливими освітніми потребами
- створення позитивного клімату в освітньому середовищі.

Інклюзивна освіта повинна бути динамічним процесом, постійно розвиватися й вдосконалюватися, враховувати напрацювання освітніх методик і систем. Водночас, вона базується на певних принципах.

Принципи інклюзивної освіти

1. Система повинна адаптуватися до потреб дитини, а не дитина повинна пристосовуватися до її наявних можливостей.
2. Індивідуальні освітні потреби кожної дитини без винятку повинні бути реалізовані на рівні з іншими однолітками

3. Над забезпеченням освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами активно співпрацюють не тільки педагоги та експерти, а також учні і батьки.

Завдяки інклюзивній освіті діти з інвалідністю не лише отримують рівний доступ до освіти разом зі своїми однолітками, а й отримують нові знання та вміння відповідно до своїх інтересів та здібностей.

Основні завдання інклюзивної освіти

- здобуття дітьми з ООП освіти відповідного рівня в середовищі однолітків,
- забезпечення різнобічного розвитку дітей, реалізація їхніх здібностей,
- створення **навчально-реабілітаційного середовища** для задоволення освітніх потреб учнів з особливостями психофізіологічного розвитку,
- створення позитивного мікроклімату в закладі, формування активного міжособистісного спілкування дітей,
- забезпечення диференційованого психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП,
- надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з ООП, залучення батьків до розробки індивідуальних планів і програм навчання.

8.2. Організація навчання дітей з ООП в закладі позашкільної освіти

Для залучення дітей з ООП до творчого процесу закладів позашкільної освіти необхідно змінити сам розклад життя цих дітей, їхнє ставлення до себе й навіть змінити відношення батьків до організації життя їх дитини.

Передумови успішного процесу інтеграції

в колектив закладу позашкільної освіти

- Підібрати заняття для кожної дитини відповідно до її особливих нахилів, здібностей і потенційного розвитку.
- Визначити спосіб отримання додаткової освіти:
 - відвідування гурткових занять на базі позашкільного закладу

- індивідуальна робота в групі з 2-3 дітьми
- проведення занять удома (для дітей з особливо важким станом здоров'я)
- відвідування занять навчальних гуртків під час перебування в навчально-реабілітаційному центрі

- Розширення кола спілкування дитини і підвищення якості її соціальної адаптації.

Організація інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти

Діти з особливими освітніми потребами (ООП) мають право на якісну позашкільну освіту. Позашкільна освіта має забезпечити розвиток їхніх здібностей та обдарувань із урахуванням індивідуальних потреб та інтересів, зокрема у соціалізації, професійному визначенні та інтеграції в суспільство.

Необхідні документи для забезпечення навчання дітей з ООП.

- Заява батьків або осіб, що їх замінюють
- Ксерокопія посвідчення про інвалідність (довідки з лікувального закладу про потребу організації індивідуального навчання)
- Наказ директора про організацію навчання дітей з інвалідністю

Освітній процес із дітьми з ООП організовують відповідно до робочого навчального плану, складеного на основі Типових навчальних планів для організації навчально-виховного процесу в ЗПО.

Індивідуальні навчальні програми з позашкільної освіти з соціально-реабілітаційного напрямку розробляють для однієї дитини або групи терміном на 1 рік. Двічі на рік їх переглядають з метою коригування. Зокрема, коли в дитини виникають труднощі з її засвоєнні, або навпаки – виникає необхідність перейти до наступного рівня складності виконання завдань. Індивідуальні навчальну програму для дітей з ООП також розробляють на основі Типових навчальних програм позашкільної освіти. Навчальна програма визначає зміст, систему занять, знань, умінь і навичок, які мають опанувати діти.

Розклад навчальних занять узгоджують з батьками і подають на затвердження керівнику установи.

У разі звернення особи з ООП або батьків дитини з ООП до закладу позашкільної освіти, інклюзивний клас або група утворюється в обов'язковому порядку.

Для утворення такої групи / класу необхідно надати:

1. Заяву повнолітньої особи чи одного з батьків (законного представника) дитини про зарахування до закладу позашкільної освіти, в якій зазначено необхідність утворення інклюзивної групи / класу.

2. Копії висновку інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини чи індивідуальної програми реабілітації повнолітньої особи з інвалідністю, що завіряються власноруч.

Керівник закладу позашкільної освіти не має права відмовити в зарахуванні дитини з ООП, окрім як за наявності протипоказань для занять у спортивних, спортивно-технічних, туристських і хореографічних об'єднань. Для навчання за переліченими напрямками особи, в зокрема, і особи з ООП, мають надати медичну довідку про відсутність протипоказань.

Рекомендації щодо організації освітнього процесу для осіб з ООП у закладі позашкільної освіти

Для осіб з ООП в інклюзивних групах/класах закладів позашкільної освіти розробляється індивідуальна програма розвитку (ІПР):

Для дитини з ООП педагогічні працівники складають ІПР відповідно до потреб, зазначених у висновку інклюзивно-ресурсного центру за участі принаймні одного з батьків (законних представників) дитини. Перелік цих працівників затверджується наказом керівника закладу освіти;

Для повнолітньої особи з ООП педагогічні працівники складають ІПР відповідно до потреб, зазначених в індивідуальній програмі реабілітації особи з інвалідністю та погоджується з нею.

Педагогічні працівники повинні індивідуально адаптувати освітній процес у такий спосіб, аби кожна дитина могла розвиватися відповідно до своїх можливостей.

Гранична кількість осіб із ООП в інклюзивній групі/класі не встановлена. Оптимальну кількість дітей з ООП в групі/класі визначає керівник закладу з урахуванням індивідуальних особливостей цих дітей, специфіки освітньої програми, необхідного матеріально-технічного забезпечення, можливості забезпечити безпечне освітнє середовище і можливості педагогічного працівника якісно організувати навчання за обраною наповнюваністю.

Посада асистента педагогічного працівника в закладах позашкільної освіти не передбачена. Соціальні потреби дитини з ООП допомагає задовольняти асистент дитини – соціальний робітник, один із батьків або особа, уповноважена ними.

Законом України «Про позашкільну освіту» серед напрямів позашкільної освіти визначено соціально-реабілітаційний напрям, який забезпечує соціальне становлення та розвиток інтересів, здібностей, потреб у самореалізації учнів, підготовку їх до активної професійної та громадської діяльності, організацію їхнього змістовного дозвілля та відпочинку. У такому контексті можливо говорити про залучення дітей та молоді з особливими потребами, а також інші категорії дітей, які потребують соціальної реабілітації та соціально-педагогічної підтримки.

Створення сприятливих умов для здобуття додаткової освіти і соціалізації дітей та молоді з особливими потребами доцільно розглядати як один із актуальних напрямів реалізації соціально – педагогічного потенціалу позашкільних навчальних закладів; можливо визначити умовні **моделі** залучення дітей та молоді з особливими потребами до позашкільної освіти.

Перша модель. Реалізація соціально-педагогічних задач у процесі освітньої діяльності гуртків (творчих об'єднань) соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти (створення і реалізація в закладі відповідних навчальних програм, проєктів тощо). Відповідну програму розраховано на учнів з інвалідністю, які потребують соціально-реабілітаційної допомоги; передбачено інтеграцію учнівської молоді з особливими потребами в звичайні гуртки позашкільного закладу, таким чином, в основі програми покладено принципи

інклюзивного навчання. Комплексна програма може складатися з окремих блоків навчальних програм, які можливо компанувати залежно від типу позашкільного закладу та його концепції, наприклад:

Друга модель. Співробітництво позашкільного навчального закладу з установами для дітей з особливими потребами: спеціальними навчальними закладами (дошкільні, загальноосвітні заклади, навчально-виховні комплекси), оздоровчими центрами, молодіжними центрами реабілітації інвалідів тощо) щодо реалізації спільних проєктів, соціально-реабілітаційних програм, проведення різних заходів для дітей з психофізичними порушеннями. За такої моделі організаторами/учасниками зазначених заходів можуть виступати педагогічні працівники (керівники гуртків, соціальні педагоги, психологи, педагогічно-організатори), учні позашкільного навчального закладу (гуртківці, учасники органів учнівського самоврядування, волонтери тощо).

Третя модель. Організація позашкільного навчального закладу (реабілітаційний центр, клуб тощо), діяльність якого має на меті соціальну реабілітацію дітей з особливими потребами. У такому контексті необхідно зазначити про те, що поліваріативність, відсутність чіткої регламентації у сфері позашкільної освіти створюють підстави для вирішення соціально-педагогічних задач у межах зазначеної моделі. Наприклад, за активної участі соціальних педагогів, педагогів додаткової освіти в було відкрито реабілітаційний центр позашкільної освіти «Творчість», у якому навчання дітей з інвалідністю у системі додаткової освіти проводиться у колективі здорових вихованців.

Правила роботи з дітьми з особливими освітніми потребами

- Позитивно ставитися й підтримувати дитину.
- Оцінювати зусилля, а не результат виконаної роботи.
- Користуватися чіткими вказівками, раціонально використовувати час, відведений на заняття.
- Вчити контролювати власні дії.

Види підходів до навчання дітей з особливими освітніми потребами.

У рамках інклюзивного навчального процесу педагог реалізує власну методику навчання в поєднанні **різних підходів** до навчання дітей з особливими освітніми потребами, зокрема системного, командного, соціального, кондуктивного, індивідуального.

Системний підхід – враховує взаємонаступність і взаємозалежність: – інклюзивний дитячий садок – інклюзивний заклад середньої освіти – інклюзивні заклади позашкільної освіти – інклюзивний заклад вищої освіти – інклюзивна життєдіяльність.

Командний підхід – залучення до участі у навчанні вихованців з ООП фахівців різного профілю: адміністрація школи, педагоги різних освітніх напрямків, волонтери, соціальний педагог, фахівці ІРЦ, батьки.

Соціальний підхід – включає адаптацію освітнього середовища до медичних рекомендацій щодо особливостей стану здоров'я та покращення якості життя дитини з особливими освітніми потребами.

Кондуктивний підхід – передбачає врахування рівня впливу позитивних і негативних якостей членів сім'ї на дитину з особливими можливостями здоров'я.

Індивідуальний підхід до навчання обумовлюється особистісними та професійними якостями педагога позашкільця, його творчості та бажанням упроваджувати інноваційні технології навчання.

Оскільки інклюзивне навчання – це інноваційна форма організації навчально-виховного процесу, вона потребує реалізації особистісно-орієнтованої методики, яка ґрунтується на індивідуальному підході.

Методика навчання дітей з особливими освітніми потребами повинна включати **комплекс методів:**

- 1) загальні методи навчання;
- 2) інноваційні методи навчання;
- 3) спеціальні методи.

Для навчання дітей з особливими освітніми потребами використовуються звичайні методи навчання, але враховуючи психофізичні можливості таких

учнів. Саме за допомогою **методів виховання** у педагога є можливість коригувати поведінку та розвиток дітей, формувати необхідні якості особистості, ціннісні орієнтації, збагачуючи при цьому досвід діяльності, спілкування та відносин.

Метод інклюзивного виховання – спосіб діяльності педагогів і вихованців з метою досягнення поставленої корекційно-виховної мети.

У соціально-педагогічній діяльності педагогів позашкільних закладів актуальними методами інклюзивного виховання є методи, котрі умовно можна класифікувати на:

- **Методи формування свідомості:** бесіда, диспут, лекція, приклад, пояснення, переконання.

- **Метод організації діяльності та формування суспільної поведінки особистості:** вправи, привчання, виховні ситуації, приклад

- **Методи мотивації та стимулювання:** заохочення, участь і перемога у конкурсах, фестивалях, змаганнях та інше.

- **Метод самовиховання:** самопізнання, самооцінювання, саморегуляція.

- **Методи соціально-психологічної допомоги:** психологічне консультування, аутотренінг, стимуляційні ігри.

- **Спеціальні методи:** патронат, супровід, тренінг, медитація.

- **Спеціальні методи педагогічної корекції :** запропоновані І. Подласим, які варто використовувати для цілеспрямованого виправлення поведінки або інших порушень, викликаних спільною причиною. До спеціальних методів корекційної роботи належать: суб'єктивно-прагматичний метод, метод "вибуху", метод природних наслідків і трудовий метод.

Суб'єктивно-прагматичний метод стимулювання діяльності та поведінки вихованців ґрунтується на створенні умов, коли бути невихованим, неосвіченим, порушувати дисципліну і громадський порядок стає не вигідно, економічно обтяжливо.

Основні принципи організації психолого-педагогічного супроводу дітей в систему інклюзивної освіти: пріоритет інтересів та потреб дітей та учнів; рекомендаційний характер; безперервність супроводу; мультидисциплінарний.

8.3. Форми організації процесу інклюзивного виховання в позашкільній освіті

Спосіб доцільної організації колективної та індивідуальної діяльності вихованця через виховний захід чи виховну справу.

Їх класифікація здійснюється за різними ознаками: кількістю учнів, напрямками діяльності, характером змісту, структурою.

Традиційну класифікацію форм організації виховання складають масові, групові, мікрогрупові та індивідуальні форми.

Виховання дитини з особливими освітніми потребами, а відтак і його соціалізація, відбувається через діяльність.

У залежності від діяльності, яка є головною на певній стадії виховання в позашкільній освіті, умовно класифікують наступні **форми організації інклюзивного виховання:**

- **Пізнавальна діяльність.** Діти з особливими можливостями долучаються до участі у різних масових заходах: участь в конкурсах, концертах, конференціях, різних акціях

- **Спортивна діяльність.** Відвідування гуртків і секцій, у яких діти з обмеженнями життєдіяльності можуть розвивати свої спортивні здібності. Велику роль у вихованні відіграє позитивний приклад. Прикладом стійкості і мужності є герої Олімпіад та, особливо, учасники і переможці Паралімпійських ігор.

- **Художня діяльність.** Гуртки образотворчого мистецтва і прикладної творчості доступні усім дітям, включених в інклюзивний освітній процес. До прикладу:

- **Образотворче мистецтво.** Малюнок відображає думки, почуття, внутрішній світ дитини, у ньому зображується важкі життєві ситуації, проблеми особистісних стосунків. Засоби мистецтва сприяють подоланню внутрішніх бар'єрів, зміні себе, стресів, страхів та інших психологічних проблем. Процес малювання впливає на розвиток дрібної моторики рук і пальців, руховій

координації ока. При допомозі малювання дитини сприймає колір, форму, величину, положення предмету у просторі;

- **Прикладне мистецтво.** Метою цього мистецтва є створення витворів шляхом використання різних технік. Такі заняття зменшують рівень тривожності, допомагають забути біль і горе, підвищують самооцінку, сприяють налагодженню дружніх відносин, взаємодопомоги в колективі. При цьому зникає почуття ізольованості, налагоджується спілкування. Ефект посилюється, якщо дитина бере участь у виставках і отримує нагороди за участь або перемоги в різноманітних конкурсах.

- **Вокальне і танцювальне мистецтво.** Виступи, концерти, відео і фотосесії дають великий позитивний повшток для розвитку дитини. Для її самоорганізації і самовдосконалення. А також для розвитку фізичних і розумових здібностей.

- **Театральне мистецтво.** Костюмовані театральні постановки, навчальні навички: повторення, переказ, відгадування загадок, засвоєння техніки говоріння, заучування напам'ять – дуже потрібні, як пересічним читачам, так і дітям з особливими освітніми потребами. Вони допомагають виховувати увагу, доброту до людей, вчать відповідальності і взаємодопомозі

Реалізація соціально-педагогічних задач у процесі освітньої діяльності гуртків (творчих об'єднань) соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти з обов'язковим створенням і реалізацією в закладі відповідних навчальних програм, проєктів тощо.

Такі програми повинні бути розраховані на учнів з інвалідністю, які потребують соціально-реабілітаційної допомоги; передбачити інтеграцію учнівської молоді з особливими потребами в звичайні гуртки позашкільного закладу, таким чином, в основу програми потрібно покласти принципи інклюзивного навчання.

Комплексна програма складається з окремих блоків навчальних програм, які можливо компонувати залежно від типу позашкільного закладу та його концепції, зокрема:

I. Оздоровчо-профілактичний блок: «Оздоровча гімнастика»; «Оздоровча хореографія»; «Танці на візках».

II. Мистецький блок: «Малювання та ліплення»; «Художня вишивка»; «Оздоровлення музикою»; «Мистецькі бесіди»; «Чарівна скринька» (декоративно-ужиткове мистецтво); «Комп'ютерна графіка» (програмування для дітей з порушеннями інтелекту; порушеннями опорнорухового апарату (ДЦП); порушеннями зору), «Оригамі» (для дітей з різноманітними особливими освітніми проблемами).

III. Соціально-реабілітаційний блок: «Саморозвиток та взаємодопомога»; «Зроби сам» (профорієнтація); «Активна реабілітація дітей з інвалідністю, що пересуваються на візках».

Гуртківці можуть випробувати себе в різних видах діяльності та обрати для себе напрям, який їм найбільш цікавий.

Найширше залучення дітей з особливими освітніми потребами до соціальної адаптації можливо зосередити на «Мистецькому блоку», а саме на організації занять з оригамі.

Зв'язок мистецтва і терапії, мистецтва та психології відомий давно і добре описаний в різній медичній та педагогічній літературі. Сьогодні багато уваги приділяється арттерапії, її методики застосовуються психологами, психотерапевтами та психіатрами. Різні види мистецтва надають неоціненну допомогу у діагностиці психічних відхилень у людини, в терапії різних форм захворювань, в психологічній реабілітації хворих.

Такий вид мистецтва, як оригамі існує вже більше п'ятнадцяти століть. Він добре вивчений художниками, педагогами і математиками. У всіх країнах світу оригамі займаються як діти, так і дорослі. Його викладають у дитячих садках, школах, позашкільних навчальних закладах.

Оригамі це не тільки спосіб проведення дозвілля, а й засіб вирішення багатьох педагогічних завдань, зокрема розвитку дрібної моторики. Удосконалюючи і координуючи рухи пальців, оригамі впливає на загальний інтелектуальний розвиток дитини. На думку В.О. Сухомлинського, витоки

творчих здібностей і обдарувань дітей на кінчиках їх пальців. Від пальців, умовно кажучи, йдуть найтонші струмочки, які забезпечують джерело творчої думки. Інакше кажучи: що більше майстерності у дитячій долоньці, тим розумніша дитина». Оригамі в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами є способом творчого розвитку. І цьому сприяють декілька з якостей цього виду мистецтва, властиві тільки йому.

По-перше – це абсолютна доступність оригамі дитині будь-якого віку, будь-якого ступеня підготовки і будь-якої можливості пересування.

По-друге – оригамі не вимагає ніяких спеціальних пристроїв, устаткування. Заняття можуть проходити будь-де.

По-третє – для творчості застосовується будь-який папір, навіть той, що є макулатурою.

Заняття оригамі можуть проводитися у будь-якій формі:

- індивідуальні або групові,
- гра або лекція,
- вивчення техніки та методики роботи,
- вікторини та конкурси з елементами фокусів.

Вибираючи будь-яку форму роботи, комбінуючи, педагог домагається вирішення самих різних виховних і терапевтичних завдань.

Діти з особливими освітніми потребами, позбавлені звичного спілкування, часом замикаються в собі. І спроби вивести їх з цієї ізоляції викликають негативну реакцію. Заняття з використанням техніки оригамі здатні вивести дитину з депресії. Вони допомагають дитині отримати задоволення від можливості самовираження у творчій роботі. А практично миттєвий результат творчого пошуку сприяє розвитку інтересу дитини до занять такого роду. Отож, створення спілкування, в основі якого творча і продуктивна робота дитини з ООП із застосуванням техніки оригамі призводить до того, що навіть самі замкнуті діти повністю розкриваються.

Особливе місце заняття оригамі займають в роботі з дітьми з обмеженими можливостями пересування. Розвиток тонкої моторики впливає на розумовий і емоційний розвиток дитини. Врахування таких особливостей техніки оригамі дозволяє педагогам позашкільля ефективно її використовувати в роботі з дітьми, з діагнозом ДЦП.

Заняття з дітьми з особливими освітніми потребами у багатьох закладах позашкільної освіти України, наприклад, КЗ КОР «Центр творчості дітей та юнацтва Київщини», який успішно реалізує соціальний проєкт «Кроки до успіху», доводять ефективність використання цієї техніки для отримання значних позитивних зрушень у розвитку дитини з ООП. У рамках цього закладу позашкільної освіти здобувають понад 150 дітей з особливими потребами. Рівень їхнього інтелекту підвищується, поведінка нормалізується.

8.4. Ефективність співпраці педагогів та батьків

Основним елементом інклюзивного навчання є залучення батьків до навчально-виховного процесу, участі у розробці індивідуального плану розвитку. Це дає їм змогу відчувати, що вони не самотні, що вони є членами команди, яка підтримує їхню дитину й допоможе у подоланні труднощів. Налагодження партнерських стосунків з батьками, врахування культурних традицій, інтересів родин дає можливість подолати стереотипи у роботі з сім'єю, яка має дитину з особливими освітніми потребами. Лише за умови, що батьки, педагоги й інші фахівці працюють разом, можна сподіватися на успіх у складній справі – адаптації до звичайного життя дитини з особливими потребами. Самореалізація батьків – у самореалізації дитини. Саме тому завдання педагога позашкільля полягає у допомозі самореалізації батьків через розвиток рефлексії особливостей виховання і навчання дитини у процесі спілкування з нею. Важливим є позитивне прийняття дитини, корпорація у вирішенні проблем.

Для успішної реалізації інклюзивного навчання надзвичайно важлива ефективна співпраця педагогів і родин дітей з особливими освітніми потребами.

Існує три фактори, які допомагають школі залучати батьків до активної участі в ухваленні всіх рішень, що стосуються дитини:

- сприятлива атмосфера, коли педагогічний колектив дружньо налаштований і допомагає в усьому;
- постійне двостороннє спілкування між родиною дітей і школою;
- сприйняття батьків як колег.

Принципи практики, орієнтованої на сім'ю

1. Сім'ю необхідно вважати основним одержувачем послуг. Надаючи освітні послуги, треба враховувати потреби всіх членів родини, які займаються освітою дитини і доглядом за нею. Необхідно підтримувати й шанувати рішення, які приймаються родиною.

2. Другий принцип визнає важливість родини і пропонує фахівцям розглядати її членів як найважливіших учасників освітньої команди. Діапазон такої співпраці може бути досить широким: від індивідуальної роботи з учителями для вирішення конкретних проблем – до участі в батьківських радах, які, працюють спільно з педагогічним персоналом, допомагають приймати рішення щодо навчальної програми закладу.

3. Необхідно зважати на культурні особливості кожної сім'ї, забезпечувати доступ до офіційних суспільних послуг (медичних, соціальних і суспільних: бібліотеки, місця для відпочинку тощо).

4. Налагодження ефективних стосунків повага, некритичне ставлення і співчуття.

Некритичне ставлення

Педагоги мають позитивно та відкрито ставитися до батьків дітей, незалежно від їхніх людських якостей. Коли вчитель не дає оцінок, не критикує, а делікатно, без будь-якого тиску заохочує родини до прийняття власних рішень, імовірність позитивного результату висока. Якщо ж учитель не схвалює дії батьків стосовно дитини, це може викликати відчуженість і опір з їхнього боку.

Співчуття

Педагоги повинні враховувати сімейні обставини, співчувати родинам і відповідним чином демонструвати це під час спілкування. Спостерігаючи за реакцією батьків, учитель може визначити, чи достатньо ефективно він демонструє своє співчуття. Ті сім'ї, які щиро діляться з ним особистим, напевно відчують співчуття з його боку. Учні ж сімей, які не схильні ділитися своїми турботами, ймовірно, цього не помічають.

Комунікативні вміння

Отже, з викладеного вище зрозуміло, які якості потрібні для налагодження партнерських стосунків з родинами. Наступним кроком є відповідний розвиток комунікативних умінь та навичок учителів.

Для цього можна використовувати такі прийоми:

- застосовувати активне слухання
- ставити запитання.
- реагувати на почуте та з'ясовувати незрозуміле.
- підходити до проблем з різних боків.

Батьки, по суті, безпорадні перед дитячою хворобою, соціально, педагогічно і психічно не підготовлені до діяльності в тій ситуації, у якій опинилися, і потребують соціально-психологічної підтримки, спеціальних педагогічних знань.

Згідно з законом України «Про освіту», особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту, є особою з особливими освітніми потребами. А головне завдання вчителя – організація комфортних умов навчання для кожного вихованця. Досвід спілкування з батьками мають усі педагоги позашкільця, зрештою, це вже звичний процес. А от досвід розмов з родиною дитини з особливими освітніми потребами є не у всіх. Часто виникають труднощі у спілкуванні з батьками через неприйняття ними проблеми, а в більшості випадків – через зневіру у власні сили.

Проаналізуємо різні ситуації та знайдемо варіанти їх розв'язання:

Ситуація з учнем з ООП	Взаємодія з дитиною	Співпраця з батьками
Емоційно прив'язані до батьків, а батьки – до учнів.	Створити емоційно безпечне освітнє середовище, за потреби нагадувати, коли саме відбудеться зустріч з батьками.	Давати відповіді на всі запитання про освітній процес.
Не розуміє певний шкільний матеріал.	Підібрати потрібні форму та метод роботи з вихованцем. Кожного разу ці методи та формати будуть нові, адже те, що спрацювало вчора, може не спрацювати сьогодні.	Вчити опрацьовувати інформацію в ігровій формі, з використанням простих, зрозумілих дітям слів Також вчити наводити приклади з реального життя, створювати певні ситуації та через них опановувати матеріал.
Поганий настрій, що є причиною відмови виконувати певні завдання.	Сказати учню/учениці, що ви розумієте цей стан, що мати поганий настрій – це нормально, а не хотіти працювати – це не означає Запропонуйте дитині самостійно, у вільному темпі, виконати завдання, стати лідером у груповій роботі, або дайте подихати 5 хвилин свіжим повітрям під наглядом батьків або осіб, що їх замінюють. Не сваріть, не засуджуйте і не порівнюйте з іншими!	Намагатись пояснити дорослим, що вони також мають використовувати фрази емоційної підтримки: «Я бачу, що тобі зараз погано, що ти сумуєш, засмучений. Мені також боляче бачити тебе таким. Розділімо цей біль разом. Розкажи, що тебе так засмутило? Що обурило?».

Ситуація з учнем з ООП	Взаємодія з дитиною	Співпраця з батьками
Не встановлює причинно-наслідкові зв'язки	Якщо ситуація стосується певного завдання в роботі гуртка або індивідуальних занять мистецького напрямку, допоможіть дитині зрозуміти матеріал у зв'язку з іншими темами чи завданням. Такий аналіз сприятиме швидшому структуруванню отриманих прийомів виконання завдання та допоможе вихованцю зрозуміти, де він знаходиться у цей момент і до чого має прагнути.	Наголошувати батькам на необхідності пояснювати всі свої дії, зв'язок між подіями та ситуаціями: що відбувалось і який був результат. Також необхідно акцентувати на ситуаціях, які відбуваються саме у цей момент. Такі прості вправи допоможуть дитині швидше адаптуватись та встановити причинно-наслідкові зв'язки.
Страхи, панічні атаки, напади смутку.	Дати час побути на самоті. Заспокоїти дитину. Запитати, що стало причиною подібної поведінки. Чесно прокоментувати й пояснити, що дитині у закладі освіти нічого не загрожує.	Донести до батьків інформацію, що з дитиною потрібно бути відвертими, пояснювати все так, як є, не страхати, але й не уникати розмов про те, що викликає у дитини відчуття страху. Також не варто уникати відповідей на незручні запитання: з дитиною необхідно розмовляти, як з дорослою людиною – спокійно та виважено.

Ситуація з учнем з ООП	Взаємодія з дитиною	Співпраця з батьками
Потреба в усамітненні	<p>Дати можливість побути на самоті у у навчальному приміщенні, або залучити помічника (щоб допоміг усамітнитись у межах закладу освіти або вийти на подвір'я та проконтролював безпечність процесу).</p> <p>Не думайте, що дитина просидить на самоті цілий день – через 10-15 хвилин вона повернеться до занять та інших дітей.</p>	Періодично необхідно нагадувати, що після навчальних занять батькам бажано не залишати дитину саму вдома. У неї ще не сформована відповідальність, а увага може спрямовуватись на якусь забавку, що загрожує втратою контролю на

Таким чином, урахування та реалізація нормативно-правового, науково-методичного забезпечення змісту навчально-виховного процесу, використання сучасних підходів до навчання дітей зазначеної категорії, що включають цілеспрямовану діяльність педагогів та батьків учнів, співпрацю з командою фахівців, забезпечують ефективність навчання дітей і створюють підґрунтя для успішного навчально-корекційного результату.

Запитання і завдання для самоконтролю знань

1. Визначте особливості впровадження інклюзії в закладах позашкільної освіти.
2. Обґрунтуйте основні засади організації навчання дітей з ООП в закладі позашкільної освіти.
3. Проаналізуйте форми організації процесу інклюзивного виховання в позашкільній освіті, наведіть приклади використання.
4. Охарактеризуйте основні умови ефективності співпраці педагогів та батьків.

Розділ 9.

Психолого-педагогічні умови роботи з обдарованими дітьми в закладі позашкільної освіти

Ключові терміни і поняття: творчість, обдарованість, обдарована дитина, психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини в закладі позашкільної освіти.

9.1. Загальна характеристика обдарованості

Виявлення і підтримка найбільш здібних і обдарованих дітей в закладах позашкільної освіти пов'язані із реалізацією на практиці особистісно-орієнтованих позицій учасників освітнього процесу.

Проектування нового змісту навчання спрямоване на осмислення і розвиток реальної практики диференційованого підходу до розвитку обдарованості учня. Він передбачає розробку і введення до навчального процесу індивідуальних програм і планів, розвиток практики психолого-педагогічного і тьюторського супроводу, вирішення проблем особистісного розвитку здібної дитини засобами навчання, ефективної взаємодії педагога з учнем і його батьками. Така робота може бути ефективною лише за умов співпраці всіх суб'єктів освітнього процесу – обдарована дитина, однолітки, батьки, педагоги, психологи, тьютори, адміністрація.

Особливостями розвитку обдарованої дитини у контексті особистісно-орієнтованого підходу до навчання виступають не лише розвиток інтелектуальних здібностей, але і розвиток особистісних, комунікативних, регуляторних універсальних навчальних дій, що проявляються у становленні соціального інтелекту, творчих здібностей, цілепокладанні й рефлексії, умінні вести за собою (лідерства), брати на себе відповідальність.

Обдарованість психологи трактують, як вияв природних можливостей організму людини, що значно перевищують середній рівень.

Вітчизняними психологами розроблено класифікацію дитячої обдарованості, яка містить **чотири основні види:**

- загальна обдарованість (торкається психічного життя дитини);
- спеціальна обдарованість (проявляється в якій-небудь сфері діяльності: музичній, фізичній тощо);
- актуальна чи неприхована обдарованість (показники успішності, яка є в наявності);
- потенційна чи прихована (показники можливої реалізації здібностей при дотриманні певних умов).

У результаті досліджень науковцями виділено такі характерні **особливості обдарованих дітей:**

- мають добру пам'ять, добре розвинуте абстрактне мислення;
- як правило, дуже активні й завжди чимось зайняті. Можуть працювати більше за інших;
- ставлять багато запитань і зацікавлені в позитивних відповідях на них;
- ставлять високі вимоги до себе, боляче сприймають суспільну несправедливість, у них гостро розвинуте почуття справедливості;
- наполегливі в досягненні результату в галузі, яка їх цікавить; для них характерний творчий пошук;
- хочуть навчатися і досягають у навчанні успіхів, що дає їм задоволення;
- завдяки численним умінням (класифікувати, категоризувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, планувати і прогнозувати, робити висновки) здатні краще за інших займатися самостійною діяльністю, особливо в галузі літератури, математики, проведенні дослідів, фенологічних спостережень;
- уміють фантазувати, критично оцінювати навколишню дійсність і прагнуть зрозуміти, проникнути у суть речей і явищ;
- виявляють інтерес до читання, мають великий словниковий запас;
- із задоволенням виконують складні й довготривалі завдання;
- завдяки частому звертанню до засобів масової інформації вміють швидко виділяти найбільш значущі відомості, самостійно знайти важливі джерела інформації;

- порівняно зі своїми ровесниками краще вміють розкривати взаємозв'язки між явищами і сутністю, індуктивно і дедуктивно мислити, здійснювати логічні операції;

- чимало з них ставлять перед собою складні завдання, виконання яких потребує багато часу;

- їм притаманне почуття гумору, життєрадісність;

- порівняно з їхніми однолітками у них перебільшене почуття страху, емоційна залежність, емоційна незбалансованість.

Визначають в основному **декілька аспектів обдарованості:**

- вроджена, або ще як її називають – «актуальна»;

- набута – «потенційна»;

- загальна як «універсальна здібність» (здібність до усього);

- спеціальна.

Вроджена («актуальна») обдарованість – це особливий стан індивіда, який характеризується насамперед активністю, швидкістю сприймання і переробкою інформації, пошуковою поведінкою водночас із сильною індивідуалізацією (спеціалізацією) цих процесів, бо здібні інакше відображають світ, його логіку та ін. Спеціалісти до цього аспекту обдарованості включають й природні здібності.

Набутою («потенційною») називається така обдарованість, у якій діти не проявили себе у певній галузі науки в дитинстві, але досягли високих результатів у дорослому віці.

Більшість дослідників впевнені в тому, що обдарованість – інтегральна (сумарна, загальна) особистісна властивість. Інакше кажучи, якщо людина обдарована, то вона здібна досягати успіхів у багатьох галузях. Ця обдарованість називається загальною.

Спеціальна обдарованість – це обдарованість в одній сфері діяльності, яка завжди притаманна якомусь типу обдарованості (математична, літературна, спортивна тощо).

В науковій літературі виділяється **три категорії обдарованих дітей:**

- учні з ранньою розумовою реалізацією;
- учні з прискореним розумовим розвитком;
- учні з окремими ознаками нестандартних здібностей.

Учні з ранньою розумовою реалізацією – це учні, у яких за звичайного рівня інтелекту спостерігається особливе «тяжіння», цікавість до якогось окремого навчального предмета (до якоїсь галузі науки чи техніки). Такий учень (часто починаючи з середніх класів) захоплюється математикою, фізикою, біологією чи мовою, літературою, історією, значно випереджаючи ровесників легкістю засвоєння специфіки матеріалу. Заняття з інших предметів можуть його обтяжувати.

Учні з прискореним розумовим розвитком – це учні, які за однакових умов різко виділяються високим рівнем інтелекту, особливо вони бувають помітні в молодших класах.

За даними психологів, прискорений розвиток інтелекту завжди пов'язаний з великою розумовою активністю та пізнавальною потребою.

Учні з окремими ознаками нестандартних здібностей не виділяються розумовими особливостями, не випереджають ровесників у загальному розвитку інтелекту та не виявляють яскравих успіхів з того чи іншого навчального предмету, але вирізняються особливими якостями окремих психологічних процесів (надзвичайна пам'ять на які-небудь об'єкти, багатство уяви або здатність до спостереження).

У літературі дослідники даного напрямку виділяють ще четверту категорію, академічну обдарованість.

Таким чином, обдарованими дітьми є:

- діти з високими показниками інтелекту (визначені за спеціальними тестами інтелекту);
- діти з високим рівнем творчих здібностей;
- діти, які досягли успіхів в конкретній діяльності (юні музики, математики, художники, шахісти, літератори тощо) – ще їх називають талановитими;
- діти, які навчаються на «відмінно» у школі – академічна обдарованість.

Обдарованість виступає як багатофакторна модель. Найвищі досягнення – це продукт обдарованості, особистісних характеристик й соціального оточення.

Розрізняють такі види обдарованості дітей:

- художня обдарованість. Важливе місце в розумінні ролі художньої обдарованості займає емоційна сфера. В свою чергу художні здібності поділяються на обдарованість в галузі акторської майстерності, літератури, музики, мистецтва, скульптури тощо;

- творча (креативна) обдарованість. Деякі фахівці вважають, що творчість, креативність є невід’ємним елементом усіх видів обдарованості, які не можуть існувати окремо від творчої складової. Інші- стверджують, що існує всього один тип обдарованості – творча: якщо немає творчості, немає сенсу говорити про обдарованість. Частина дослідників наполягають на існуванні творчої обдарованості як окремого, самостійного виду. Існує, наприклад, точка зору, що обдарованість породжується або здатністю продукувати нові ідеї, знаходити їх, або ж здатністю блискуче виконувати, використовувати те, що вже винайдено.

Існує п’ять ознак творчої обдарованості:

1) оригінальність – це незвичне і нестандартне вирішення будь-яких проблем;

2) здатність знаходити ідеї в нових і складних ситуаціях – це нестандартне бачення предмета, використання його функцій у якійсь новій ситуації. Багато винаходів було зроблено саме завдяки цій особливості творчості;

3) образна гнучкість – здатність змінити форму об’єкта так, щоб побачити нові його можливості;

4) семантична (словесна) гнучкість мислення виявляється в дитячому віці у формі підвищеної чутливості до мовлення. Дитина ставиться до нових форм слова і висловлювань як до живих об’єктів;

5) спеціальна творча спрямованість – спрямована в певну специфічну галузь науки, мистецтва, техніки тощо. Спеціально творчо обдарована людина наче ізолює себе від інших видів діяльності, концентруючи свою увагу і зосереджуючи у певному напрямі свої інтереси.

Соціальна обдарованість – це виняткова здатність вибудовувати довготривалі, конструктивні взаємовідносини з іншими людьми. Структурні елементи соціальної обдарованості: соціальна перцепція, просоціальна поведінка, моральні судження, організаторські навички тощо. Справжній лідер – явище рідкісне, дар. Лідер, по суті, завжди творча особистість. Загальні риси лідерської обдарованості: інтелект вище середнього; вміння приймати рішення; здатність мати справу з абстрактними речами, з плануванням майбутнього, з часовими обмеженнями; гнучкість; здатність пристосовуватися; почуття відповідальності; впевненість в собі; наполегливість; ентузіазм; вміння чітко висловлювати думки.

Існують чисельні стандартизовані методи оцінки рівня та особливостей розвитку: шкали соціальної компетенції, шкали соціальної зрілості, тести на лідерство, соціометрія тощо; інтелектуальна та академічна обдарованість.

До середини ХХ століття обдарованість визначали виключно за спеціальними тестами інтелекту. Загальні риси інтелектуальної обдарованості:

- гострота мислення.
- спостережливість.
- виключна пам'ять
- виражена і різнобічна допитливість.
- довготривалі заняття однією справою.
- легкість у навчанні, вміння добре викладати свої думки.
- демонстрація здібностей до практичного здобуття знань.
- виняткові здібності до розв'язування задач.

В лексичі педагогів і психологів існує поняття «здатність до навчання». Вони давно помітили таку особливість: дитина може бути і творчою і розумною особистістю, але навчається важко. Природно, що до такої характеристики учня придивляються перш за все вчителі, саме вони стверджують, що обдаровані діти – «це діти, які добре навчаються».

Слід відмітити, що успішність в навчанні притаманна далеко не всім, і дійсно обдарована особистість більш здатна до засвоєння нового досвіду. Реальні успіхи в навчанні, визначені шкільними оцінками, не завжди адекватно характеризують цю здібність.

Обдаровані діти виявляють цікавість до діяльності, що вимагає тонкої і точної моторики, володіють гарною зорово-моторною координацією, люблять рух (біг, стрибки, лазіння), мають широкий діапазон рухів (від повільних до швидких, від плавних до різких), прекрасно втримують рівновагу під час виконання рухових вправ (на колоді, трампліні), прекрасно володіють тілом під час маневрування (стартуючи, зупиняючись, цілеспрямовано змінюючи напрямок і т.п.), для свого віку володіють винятковою фізичною силою, демонструють гарний рівень розвитку основних рухових навичок. Стандартизовані тести на визначення рівня перцептивно-рухового розвитку дозволяють оцінювати різноманітні периметри моторного розвитку: темп, ритм, координацію рухів, швидкість реакції.

Названі вище види обдарованості проявляються по-різному й зустрічають специфічні бар'єри на шляху свого розвитку залежно від індивідуальних особливостей та зовнішнього оточення дитини.

9.2. Особливості педагогічного супроводу обдарованої дитини в умовах закладу позашкільної освіти

Пріоритетом розвитку практики освіти і виховання обдарованої дитини можна назвати її перехід на принципи випереджального супроводу. Для здібного учня – це робота на випередження, вибудовування орієнтирів розвитку, побудова практики усвідомленого вибору, досягнення цілей особистісного зростання, процеси соціалізації. Одним із напрямів цієї роботи є педагогічний супровід – система підтримки та допомоги обдарованій дитині у освітньому процесі.

Педагогічний супровід сьогодні є не просто сукупністю різноманітних методів корекційно-розвивальної роботи з дітьми, а виступає комплексною технологією, особливою культурою психологічної та педагогічної підтримки і допомоги дитині у вирішенні завдань її розвитку, навчання, виховання, соціалізації.

Загальною *метою* педагогічного супроводу дитини в освітньому процесі закладу позашкільної освіти є забезпечення нормального розвитку дитини.

За такого підходу **завдання** психолого-педагогічного супроводу полягають:

- у попередженні виникнення проблем розвитку дитини;
- допомозі (сприянні) дитині у вирішенні актуальних завдань розвитку, навчання, соціалізації (порушення емоційно-вольової сфери, проблеми взаємин з однолітками, учителями, батьками);
- психологічному забезпеченні освітніх програм;
- розвитку психолого-педагогічної компетентності (психологічної культури) учнів, батьків, педагогів.

До завдань, які необхідно вирішувати у супроводі обдарованих дітей, необхідно віднести й розробку індивідуальних освітніх маршрутів; формування адекватної самооцінки; охорону і зміцнення фізичного і психічного здоров'я; профілактику неврозів; попередження ізоляції обдарованих дітей у групі однолітків; розвиток психолого-педагогічної компетентності педагогів і батьків обдарованих дітей.

Психолого-педагогічний супровід передбачає:

- інтелектуальний, соціальний і духовний розвиток особистості дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей, стану здоров'я, потреб суспільства;
- оптимальну реалізацію цілісного розвивального впливу навчання, виховання та освіти на особистість учня;
- максимальну мобілізацію психічних ресурсів особистості, спрямовану на інтенсивний саморозвиток, що водночас забезпечуватиме і повну самореалізацію, творчу налаштованість.

Супровід дітей з ознаками обдарованості може будуватися за схемою: педагогічна і психологічна діагностика – створення банку даних – аналіз інформації – підтримка, розвиток і корекція труднощів.

У найзагальнішому вигляді система супроводу охоплює такі **основні напрями** роботи закладу освіти:

- Поглиблена психолого-педагогічна діагностика ступеня та якісного показника обдарованості дитини.

- Створення і постійне оновлення банку даних обдарованих дітей.
- Організація адекватного навчання.
- Індивідуальне і групове консультування для педагогів, батьків і учнів.
- Менторство (наставництво) – індивідуальне систематичне керівництво досвідченого фахівця розвитком обдарованого учня, встановлення тісного особистого контакту між ними.
- Організація і проведення конкурсів, оглядів і інтелектуальних марафонів для обдарованих школярів.
- Психолого-педагогічна підготовка учнів до міських, регіональних і республіканських олімпіад, конкурсів і оглядів.
- Сприяння в реалізації школярами своїх потенційних можливостей і спеціальних здібностей через різноманітні форми позашкільної роботи (гуртки, секції, студії, Мала академія наук та ін.).
- Залучення дітей до роботи в органах учнівського самоврядування, до участі в організації й проведенні шкільних заходів.

Діяльність педагогічного колективу в роботі з обдарованими і здібними дітьми повинна спиратися на такі **принципи**:

- індивідуалізації і диференціації навчання;
- максимальної різноманітності наданих можливостей для розвитку особистості;
- створення умов для спільної роботи учнів за мінімальної участі учителя;
- свободи вибору учнями освітніх послуг, допомоги, наставництва

Педагог позашкільця, працюючи з дитиною, має можливість постійно спостерігати за проявами її індивідуальності у повсякденному навчальному процесі, а тому повинен професійно реагувати і впливати на цей розвиток. Інакше обдарованість може "згасати", якщо для неї не створюються відповідні не стільки психологічні, скільки педагогічні умови

Педагогічна частина психолого-педагогічного супроводу обдарованості орієнтується на розробку спеціальних програм навчання обдарованих дітей, що

сприяє в майбутньому соціальній реалізації творчої особистості. Кожна програма має володіти можливостями для створення творчих проблемних ситуацій, які спонукають учнів до творчого пошуку, або інших форм створення творчого продукту. Спеціальні програми, навчальні матеріали і інноваційні методи навчання складають головні передумови для забезпечення розвитку талановитих, здібних і обдарованих дітей.

Кожна обдарована (талановита) дитина є індивідуальністю та потребує особливого підходу по відношенню до неї. Створення умов для виявлення обдарувань дитини виступає в якості основного завдання психологічної служби та педагогічних працівників загальноосвітнього навчального закладу.

Обдарована дитина потребує допомоги не лише в стимулюванні індивідуальної обдарованості, але й підтримки в залежності **від етапу вікового розвитку**. Тому пропонуємо модель відстеження природних можливостей дитини і психолого-педагогічної допомоги в становленні та розвитку дитячої обдарованості на кожному етапі вікового розвитку в період навчання в закладі позашкільної освіти.

Індивідуальність молодшого школяра визначається особливою спрямованістю його інтересів та активним відношенням до оточуючої дійсності. Однак, не кожний вияв активності дитини корелює з творчістю чи обдарованістю. Незважаючи на те, що рівень прояву здібностей молодших школярів може коливатися в різних сферах життєдіяльності, чільне місце у процесі розвитку обдарованості відводиться здатності дитини правильно розуміти та адекватно оцінювати власні здібності та можливості.

Тому педагоги, які навчають та виховують дітей молодшого шкільного віку, повинні знати, як себе поведуть обдаровані діти в цьому віці. Така дитина може бути самосійною та незалежною у діяльності, демонструвати наполегливість у досягненні поставленої мети, відзначатися тонкою спостережливістю та зосередженістю у процесі виконання завдань. З іншої сторони, така дитина є надто чутливою щодо ставлення до неї оточення; вона болюче реагує на соціальну несправедливість та є ранимою у ситуаціях, за яких вона не змогла

реалізувати сподівання значущих для неї людей (батьків, вчителів).

Ігнорування думки молодшого школяра, примус і нав'язування іншої стратегії виконання завдань блокують його прояви справжніх природних можливостей. Занадто рання спеціалізація збіднюють та ускладнюють подальше життя обдарованої дитини у цьому віці. Тому обдарована дитина на даному етапі вікового зростання потребує гармонійного розвитку, актуалізації не лише розумових, але й тілесних і душевних сил та можливостей.

Критеріями для виявлення ознак обдарованості у дітей молодшого шкільного віку можуть бути наступні, а саме: продуктивна та розвинута оперативна пам'ять, логічне мислення, словесно-логічне запам'ятовування, багата та яскрава уява; тонка моторна координація; володіння основними компонентами уміння вчитися та установка на творче виконання завдань; велика допитливість, володіння мистецтвом мовною комунікацією; наполегливість у власних діях, досягнення успіхів у різноманітних починаннях; самовпевненість, егоцентризм, болюча реакція на несправедливість, важкість у стримуванні емоцій та почуттів; прагнення до спілкування зі старшокласниками та дорослими людьми.

Відтак, діагностика обдарованих молодших школярів передбачає вирішення наступних завдань:

- відстеження довільності пізнавальних процесів;
- відстеження комунікативного потенціалу та соціально-когнітивних здібностей;
- дослідження рівня розвитку навичок інтелектуальної діяльності та розумових здібностей;
- дослідження позитивної навчальної мотивації, адекватної самооцінки та почуття компетентності;
- відстеження спеціальних здібностей молодших школярів у конкретних видах діяльності.

Вирішення проблем, пов'язаних з низьким рівнем прояву даних характеристик можливе шляхом:

1) забезпечення оптимального соціально-адаптивного стилю міжособистісної взаємодії молодшого школяра з вчителем та ровесниками через належно організоване дорослим педагогічне середовище;

2) організації умов освітнього середовища, адекватним потребам і когнітивним можливостям молодшого шкільного віку;

3) стимулювання різних видів активності обдарованої дитини та її мотивування до самостійних і творчих дій;

4) навчання дитини з урахуванням зони актуального та найближчого розвитку;

5) сприяння прояву потенційних можливостей та здібностей дитини в різних сферах діяльності.

Симулювання дитячої обдарованості обумовлюється не лише творчістю педагогів та взаєморозумінням у колі однолітків, але й вимагає неабиякої уваги від батьківської аудиторії. Тому такою важливою є робота з батьками. Саме тому, важливою частиною супроводу дитини в ЗПО є робота з батьками. Саме переконання їх в необхідності створити належні умови, за яких здібності дитини змогли себе виявляти, є важливою частиною психолого-педагогічного супроводу обдарованої дитини молодшого шкільного віку. Це, зокрема:

- створити затишну і безпечну психологічну базу для пошуків дитини;
- підтримувати її схильність до творчості, виявляти співчуття до невдач, уникати несхвальних оцінок;
- бути терпимим до дивних ідей дитини, поважати її допитливість;
- створити свободу простору задля занять своїми справами, уникати надлишку опіки;
- допомагати дитині у формуванні її системи цінностей, поважати її ідеї;
- сприяти задоволенню основних людських потреб (любові, безпеки, поваги до себе);
- підтримувати словесно, ставитися з теплом;
- підтримувати необхідну дитині атмосферу творчості.

В загальному, психологічним критерієм переходу дитини до старшого підліткового віку внутрішньої позиції, зміна ставлення до майбутнього.

Професійне самовизначення як центр соціальної ситуації розвитку формує своєрідну внутрішню позицію старшокласника, яка пов'язана зі зміною ставлення до майбутнього. Зверненість у майбутнє, побудова життєвих планів і перспектив – афективний центр його життя.

Проблема професійного самовизначення обдарованих дітей багато в чому визначається саме тими якостями особистості, які і складають поняття «обдарованості». З одного боку обдарованість (інтелектуальна, творча) дають такій дитині явну перевагу перед однолітками у багатьох видах професійної діяльності, що, в більшості випадків, усвідомлює і сам обдарований старшокласник. Це усвідомлення надає йому впевненості у власних силах, в тому числі і в перспективі, у нього значно менший страх перед майбутнім. З іншого боку, розуміння того, що він може досягти успіху у різних видах діяльності значно ускладнює саму проблему вибору через більшу кількість можливих варіантів.

Відповідно, під професійним самовизначенням обдарованої молоді людини розуміється самостійний вибір професії, здійснений через аналіз власних внутрішніх можливостей, в тому й числі й своїх інтересів та здібностей, а також співвіднесення їх з вимогами обраної професії. Сенса профорієнтаційної роботи полягає в поступовому формуванні внутрішньої готовності обдарованого старшокласника до свідомого й самостійного вибору професії, яка відповідає індивідуальним особливостям учня, а також співвідноситься з вимогами ринку праці.

Тому, виникає необхідність вибудовувати такі форми роботи з обдарованими дітьми, які будуть:

- повною мірою враховувати їх особливості, сприяючи ефективному вирішенню специфічних проблем обдарованих дітей;
- забезпечувати необхідні умови для особистісного розвитку, зміцнення та збереження психічного здоров'я дітей;
- допомагати обдарованим дітям в професійному і особистісному самовизначенні, адаптації їх до життя в суспільстві і максимально продуктивної самореалізації в соціумі.

У вирішенні цього завдання треба враховувати **наступні психолого-педагогічні аспекти, а саме:**

- створення сприятливих умов для виявлення, розвитку і підтримки обдарованих дітей в інтересах особистості, суспільства, держави;
- розширення можливостей для участі обдарованих і здібних школярів у міжнародних конференціях, творчих конкурсах, виставках, олімпіадах, які сприяють пошуку себе та конкретизації своїх можливостей і обдарувань;
- застосування методичного пошуку і творчості педагогів у роботі з обдарованими учнями, які б забезпечували їх особистісну, соціальну самореалізацію і професійну орієнтацію;
- втілення нових освітніх технологій задля задоволення запитів обдарованих учнів, реалізації їх особистісного зростання;
- оптимізація методів роботи з обдарованими дітьми (та їх сім'ями) по наданню психолого-педагогічної допомоги в професійній орієнтації і професійному самовизначенні.

Виходячи з аналізу психолого-педагогічних джерел стосовно проблем обдарованих старшокласників, вважаємо за необхідне запропонувати модель психолого-педагогічного супроводу обдарованих школярів на етапі професійного самовизначення. Допомога обдарованим дітям на даному етапі вікового розвитку повинна включати постановку діагностичних завдань, і, розробка на цій основі корекційних програм щодо розв'язання внутрішніх суперечностей обдарованого старшокласника та актуалізації його внутрішніх можливостей задля самостійного вибору професії.

Діагностика обдарованих старшокласників має на меті вирішення наступних завдань:

- відстеження психологічних механізмів становлення обдарованої особистості у старшому шкільному віці;
- відстеження рівня розумового розвитку обдарованого старшокласника;
- дослідження динаміки розвитку спеціальних здібностей обдарованого старшокласника у різних видах діяльності;

- дослідження впливу соціокультурних факторів на динаміку інтелектуального розвитку обдарованого учня у старшому шкільному віці;
- вивчення особистісно-мотиваційної сфери обдарованого старшокласника;
- вивчення потреби обдарованого старшокласника у самоактуалізації.

Вирішення проблем, пов'язаних з низьким рівнем розвитку вище згаданих характеристик у обдарованих старшокласників, можливе шляхом:

1) забезпечення сприятливих умов для повного розкриття всіх сфер психіки та здібностей, а також повноцінної реалізації інтелектуального та творчого потенціалу особистості обдарованого старшокласника;

2) організації гуманізованого освітнього середовища розвивального або творчого типу, спрямованого на оптимальне збагачення перцептивної, емоційної та духовно – моральної сфер обдарованого школяра;

3) забезпечення творчої атмосфери у класному середовищі та суб'єкт-суб'єктної взаємодії між вчителем та учнем.

На етапі реалізації плану рішення проблем обдарованих старшокласників психологічна допомога може включати застосування **комплексу тренінгових технологій**, спрямованих на:

1) розвиток здатності обдарованого старшокласника бути активним суб'єктом власного розвитку;

2) формування рефлексивного відношення до самого себе;

3) розвиток здатності свідомо регулювати власні пізнавальні дії та емоційні стани;

4) розвиток вміння проявляти себе та демонструвати свої когнітивні можливості.

Отже, одним з пріоритетних завдань психолого-педагогічного супроводу обдарованого старшокласника на етапі професійного самовизначення є досягнення відповідності умов конкретного освітнього середовища потребам і можливостям даної категорії учням, тобто створення освітнього середовища розвивального типу, яке б сприяло не лише прояву, але й усвідомленню обдарованим старшокласником своїх потенційних здібностей та можливостей, а відтак, їх втіленню в контекст навколишньої дійсності.

9.3. Специфіка планування роботи, організація психологічної взаємодії всіх учасників процесу

Обдарованість не тотожна обсягу отриманих знань, вона охоплює й високу природну енергетику, пізнавальну активність, нестандартність мислення, наполегливість, надзвичайну працездатність тощо

Чинниками, які б виступали в якості стимуляторів розвитку дитячої обдарованості у закладі позашкільної освіти мають стати наступні, а саме:

- 1) забезпечення гуманізованого освітнього середовища;
- 2) інформаційна насиченість навчального закладу задля стимулювання пізнавальних можливостей школяра;
- 3) культивування вчителями та адміністрацією інтелектуальних цінностей і творчих досягнень учнів;
- 4) відсутність статусної ієрархії та демократичний стиль управління навчальною діяльністю школярів;
- 5) високий рівень толерантності педагога до обдарованої дитини та виважене ставлення до її невдач.

У розробці змісту **навчальної діяльності** для обдарованих школярів склалося декілька стратегічних ліній. Одні стратегії спираються на зміну кількісних характеристик навчальної діяльності (обсяг матеріалу, темп навчання), інші ґрунтуються на зміні якісних характеристик освіти (нові курси, характер подачі матеріалу).

Дослідники виділяють **кількісні стратеги**: прискорення та інтенсифікація.

Стратегія прискорення припускає збільшення темпу (швидкості) проходження навчального матеріалу. Дослідження, проведені багатьма фахівцями, свідчать про те, що прискорення дозволяє обдарованій дитині оптимізувати темп власного навчання, що позитивно позначається на загальному інтелектуальному і творчому розвитку. Негативні наслідки прискорення незначні: зустрічаються окремі випадки, коли навантаження не відповідає ні здібностям, ні фізичному стану дитини. Прискорення здійснюється в таких організаційних формах як ранній вступ до школи, швидший (порівняно з традиційним) темп вивчення

навчального матеріалу усім класом одночасно, «перескакування» обдарованої дитини через клас, радикальне прискорення (можливість займатися за університетською програмою), ранній вступ до закладу вищої освіти.

Стратегія інтенсифікації передбачає не зміну швидкості засвоєння, а збільшення обсягу матеріалу, підвищення інтенсивності навчання. Інтенсифікація активно використовується у практиці роботи шкіл або класів з поглибленим вивченням окремих предметів. Поглиблення, при якому передбачено більш глибоке вивчення навчальних дисциплін з певних галузей знань. Даний тип стратегії навчання ефективний стосовно дітей, які виявили підвищений інтерес до конкретної галузі знань чи сфери діяльності. Практика такого навчання дозволяє відзначити ряд позитивних результатів, а саме: високий рівень компетентності у відповідній галузі знань, сприятливі умови для інтелектуального розвитку учнів тощо. Однак застосування поглиблених програм не вирішує всіх проблем, зокрема: не всі обдаровані діти виявляють зацікавленість певною сферою знань чи діяльності на ранніх стадіях свого розвитку; занадто рання спеціалізація навчання не завжди сприяє загальному розвитку дитини.

Якісні стратегії перебудови змісту освіти пов'язані з впровадженням у навчання нових розвивальних програм і методик для обдарованих дітей, що якісно відрізняються від стандартних. Увесь цей спектр заходів зазвичай називають терміном «збагачення», що орієнтоване на якісно вищий рівень змісту освіти з виходом за межі традиційної тематики за рахунок міждисциплінарних зв'язків. Крім того, збагачена програма передбачає оволодіння учнями різноманітними способами і прийомами розумової дослідницької діяльності. Таке навчання може здійснюватися як у межах традиційного освітнього процесу, так і під час участі учнів у дослідницьких проєктах, спеціальних інтелектуальних тренінгах тощо. До стратегії збагачення належать такі підходи:

- *індивідуалізація навчання*, один з основних варіантів якісної зміни змісту освіти обдарованих. Головною ідеєю цієї стратегії виступає не формування особистості із заздалегідь заданими властивостями за встановленою моделлю, а створення умов для повноцінного прояву і розвитку специфічних особистісних якостей обдарованих дітей.

- *навчання мисленню*, напрям роботи з цілеспрямованого розвитку інтелектуально-творчих здібностей обдарованих дітей. Інтелект слугує фундаментом навчання і є закономірним результатом дозрівання організму. Багато педагогів-новаторів приділяють особливу увагу спеціальному, цілеспрямованому розвитку креативності, навчанню дітей техніці і технології розумових дій, процесам ефективного пізнавального пошуку.

- *дослідницьке навчання*, активізація пізнавальної діяльності учнів за рахунок надання йому дослідницького, творчого характеру, що дозволяє передати учневі ініціативу в організації своєї пізнавальної діяльності. Самостійна дослідницька практика дітей розглядається як найважливіший чинник розвитку творчих здібностей.

- *проблематизація (проблемне навчання)*, вид якісної зміни змісту освіти, який передбачає постановку перед дітьми навчальних проблем, стимулювання особистісного розвитку учнів в умовах застосування педагогами оригінальних методів подання матеріалу, пошуку нових значень і альтернативних інтерпретацій базових понять, використання дослідницьких методів у процесі навчання тощо. Як правило, такі програми виступають компонентами збагачених програм або існують як самостійні тренінгові позанавчальні програми. Освоєння навчального матеріалу будується таким чином, щоб діти могли виявляти проблеми, знаходити способи рішення і, зрештою, вирішувати їх. Для цього учнів необхідно навчати умінню бачити проблеми. Особливі методичні прийоми проблемного навчання дозволяють навчити учнів виділяти і ставити проблему, пропонувати можливі рішення, робити висновки відповідно до результатів перевірки, застосовувати висновки до нових даних, узагальнювати.

- *розробка програм розвитку соціальної компетенції*. Часто дитина, випереджаючи однолітків за рівнем розвитку мислення, відстає від них у психосоціальному розвитку. З метою подолання цих проблем створюються програми спеціальних інтегрованих курсів, спрямованих на розвиток емоційної сфери, корекцію міжособистісних стосунків у колективі, самоактуалізацію. У межах цих курсів можливе проведення діагностики рівня сформованості особистісних

якостей і створення умов для цілеспрямованої корекції індивідуальних особливостей.

У навчанні обдарованих дітей використовуються активні форми роботи, зокрема нестандартні типи уроків; діяльнісний тип навчання; посилення особистісно орієнтованого і оцінно-аналітичного компонентів уроку, елективних і гурткових занять; застосування розвивальних дидактичних технологій, додаткові і консультаційні заняття, тренінги; інтелектуальні вікторини, брейн-ринги, дебати, інтелектуальні марафони, науково-практичні конференції й предметні олімпіади різного рівня організації; фестивалі, змагання; проектна і навчально-дослідницька діяльність; огляди-конкурси портфоліо навчальних досягнень учнів. Дуже важливо стимулювати соціальні досягнення, прояв доброти, щедрості, терпіння, що дозволяє дитині позбавитися від власної винятковості, а батькам – від "експлуатації" дитячої обдарованості.

Реалізація передбачених заходів дозволяє сформувати систему роботи з обдарованими і здібними дітьми, створити базу для розвитку здібностей, удосконалювати форми роботи з цією категорією дітей, публікувати найцікавіші роботи у шкільному друкованому виданні, створити банк даних обдарованих учнів, підвищити кваліфікацію педагогів, що працюють з обдарованими дітьми.

Отже, робота з обдарованими учнями має бути цілеспрямованою, керованою, систематичною; повинна здійснюватися цілісно, охоплювати всі види навчальної та виховної діяльності; до неї мають бути залучені практично всі вчителі школи.

Запитання і завдання для самоконтролю знань

1. Охарактеризуйте особливості дитячої обдарованості.
2. Проаналізуйте ознаки творчої обдарованості дитини.
4. Обґрунтуйте зміст і завдання психолого-педагогічного супроводу обдарованої дитини в закладі позашкільної освіти.
5. Визначте стратегії навчальної діяльності з обдарованими дітьми в закладі позашкільної освіти.

Розділ 10.

Організація науково-методичної роботи у закладі позашкільної освіти

Ключові терміни та поняття: методична робота закладу позашкільної освіти, методична служба, форми методичної роботи.

10.1. Методична служба в закладах позашкільної освіти

В умовах модернізації освітньої галузі Міністерством освіти і науки України визначені нові стратегічні цілі, які вимагають відпрацювання нових підходів до підвищення кваліфікації педагогів, й тенденції оновлення змісту навчання і виховання підростаючого покоління, удосконалення діяльності позашкільних навчальних закладів. Адже успіх інноваційних реформ, в першу чергу, залежить від педагога, його творчого потенціалу, готовності до безперервної освіти, гнучкого соціально-педагогічного мислення.

Методична робота в закладі позашкільної освіти здійснюється відповідно до на нормативно-інструктивних документів Міністерства освіти і науки України, державних, регіональних програм у галузі позашкільної освіти; направлених на створення умов для комп'ютеризації та інформатизації навчального процесу, поглиблення змісту та покращання якості позашкільної освіти, створення належних сучасних умов для навчання, виховання та розвитку творчих здібностей вихованців, підвищення професійної майстерності педагогічних працівників, ефективне використання інтелектуального потенціалу керівників гуртків та гуртківців.

Заміна інформаційного підходу в методичній роботі на методику особистісно зорієнтованого розвитку педагога допомогла відмовитися від стереотипів, сміливіше використовувати нетрадиційні методики в навчально-виховному процесі.

Системоутворюючим напрямом у змісті науково-методичної роботи є постійне поглиблення знань із загальної та позашкільної педагогіки, теорії й практики виховання, оволодіння інноваційними педагогічними технологіями.

Особистість педагога відкрита для креативного та оптимістичного сприйняття складних змін, що відбуваються у суспільстві, здатного виконувати найскладніші соціальні замовлення.

Важливим фактором підвищення кваліфікації педагогів від рівня якої залежить удосконалення навчально-виховного процесу в закладі є методична робота. Саме вона забезпечує безперервний, системний характер науково-методичної роботи, безпосередньо пов'язаної з проблемами, над якими працюють педагоги, ходом і результатами якого є навчально-виховний процес. Дає можливість організаторам глибоко, впродовж певного часу вивчати діяльність їхньої роботи та паростки перспективного педагогічного досвіду.

Методична служба в закладах позашкільної освіти – це складова освітнього процесу, спрямована на підвищення професійної компетентності педагогів і, як наслідок, ефективності всього освітнього процесу в закладі.

Методична служба має сприяти вдосконаленню освітнього процесу, програмно-методичному оновленню, запровадженню нових форм та методів діяльності, підвищенню майстерності педагогічних працівників тощо. Педагоги-позашкільники переймаються питаннями оволодіння передовими технологіями навчання і виховання.

Методичні працівники закладу позашкільної освіти мають досконало володіти комунікативними та організаційними здібностями, методами науково-дослідної та експериментальної роботи; вміти розробляти пропозиції щодо підвищення ефективності освітнього процесу, створювати і працювати з творчими групами з розробки інноваційних соціально-педагогічних технологій, цільових комплексних та інших освітніх програм; запроваджувати ефективні форми та методи роботи; розробляти власні методичні рекомендації, програми, посібники з проблем позашкільної освіти, підтримувати постійні зв'язки з методичними службами різних установ та педагогами-практиками інших освітніх закладів. Вони мають сприяти плеканню педагогічних кадрів з високим рівнем професіоналізму та інноваційним творчим стилем аналітичного мислення.

Отже, завдання методичної служби в закладах позашкільної освіти полягає у забезпеченні підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, розвитку творчого потенціалу сучасного педагога-позашкільника, вдосконалення його методичної культури.

Головним критерієм діяльності методичної служби закладу залишається питання якості і результативності освітнього процесу в інформаційному суспільстві, яке дуже швидко змінюється.

Сутність науково-методичної діяльності в закладі полягає в системному підході до підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, що забезпечує нерозривну єдність мети і завдань, змісту, форм і методів навчання та виховання дітей. Запорукою успіху є конкретна постановка мети і завдань методичної роботи, зорієнтованої на кінцеві результати.

Основними завданнями методичної роботи є:

- спрямувати зміст форм методичної роботи на виконання Закону України «Про освіту», Національної доктрини розвитку освіти України, Закону України «Про позашкільну освіту»; Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації»;

- забезпечити реалізацію особистісно зорієнтованих технологій, високої якості роботи шляхом впровадження інтерактивних технологій навчання й виховання в усіх елементах структури педагогічного процесу;

- прогнозування та планування діяльності закладу позашкільної освіти;

- проблемно-орієнтований аналіз стану навчально-виховного процесу;

- дослідження освітніх потреб суспільства;

- виявлення, вивчення, оцінка педагогічного досвіду в ЗПО; узагальнення та розповсюдження ППД;

- надання підтримки педагогам з питань додаткової освіти.

Основні напрями діяльності методичної служби:

- оптимізація структури методичної роботи закладу;

- оновлення програмно-методичного забезпечення навчального процесу;

- вивчення рівня професійної підготовки педагогів, їх професійних проблем і потреб;
- організація діяльності щодо підвищення кваліфікації педагогів;
- впровадження в практику діяльності закладу позашкільної освіти досягнень науки та передового педагогічного досвіду;
- надання консультативної допомоги педагогам з питань організації навчально-виховного процесу в закладі позашкільної освіти;
- керівництво роботою методичного об'єднання педагогів за сформованими в закладі освіти напрямками діяльності;
- вивчення, узагальнення та розповсюдження перспективного педагогічного досвіду;
- формування бібліотечного фонду науково-популярної та методичної літератури в закладі.

Зміст діяльності методичної:

- програмно-методичне забезпечення стратегічних напрямків діяльності ЗПО.
- надання методичних рекомендацій педагогам з питань організації навчально-виховного процесу, плануванню, звітності, складанню навчальних програм.
- розробка рекомендацій для педагогів, дітей та батьків.
- вивчення форм, методів та технологій позашкільної освіти, адаптація їх до умов ЗПО.
- розробка та створення навчально-методичних матеріалів.
- створення проєктів спільної діяльності закладів позашкільної та середньої освіти міста.
- проведення соціологічних досліджень в з проблем додаткової позашкільної освіти.

Для роботи з педагогами пропонується різновид, класифікація та коротка характеристика форм методичної роботи якими можна скористатися при організації методичної роботи у навчальному закладі та за його межами.

10.2. Форми методичної роботи педагогічного колективу закладу позашкільної освіти

Форми методичної роботи виділяються своєю різноманітністю. Їх поділяють на традиційні та нетрадиційні; колективні (масові), групові та індивідуальні.

Масові форми методичної роботи сприяють збагаченню професійних інтересів педагогів, удосконаленню їх знань, виробленню позицій із важливих педагогічних проблем сучасності, виявленню й узагальненню кращого педагогічного досвіду.

Групові форми об'єднують педагогів за інтересами, в них створюються оптимальні умови для обміну досвідом роботи, для творчих дискусій, виконання практичних завдань. До групових форм належать: методичні наради, методичні об'єднання, школи передового педагогічного досвіду, школи молодого педагога, творчі групи тощо.

Індивідуальні форми методичної роботи включають наставництво, стажування, консультування, відвідування занять і виховних заходів, самоосвіту тощо.

Вибір конкретної з них залежить від професійної компетентності консультанта, педагогічної культури педагога, матеріально-технічних можливостей консультативної служби тощо.

Класифікація форм методичної роботи

Сьогодні існують різні класифікації форм методичної роботи та всі вони зводяться до структури професійного спілкування, поставлених цілей і завдань. Однією із класифікацій форм методичної роботи може бути така: Колективні (масові) форми роботи:

Традиційні: науково-теоретична конференція; науково-практична конференція; теоретичний семінар; проблемний семінар; психолого-педагогічний семінар; семінар-практикум; педагогічна рада; оперативно-методична нарада; педагогічні читання; педагогічні виставки;

Нетрадиційні: панорама методичних новинок; методичний аукціон; методичний фестиваль; майстер-клас; ярмарок педагогічних ідей; інтернет-конференція; вебінар; веб-конференція; відеоконференція; веб-форум.

Групові форми роботи:

Традиційні: методична рада; методичне об'єднання; школа передового педагогічного досвіду; школа педагогічної майстерності; школа професійної майстерності; школа молодого педагога; творчі групи; творча галерея; мобільні творчі групи; ініціативні групи; мікрогрупи; круглі столи; методичні дні; методичні тижні (декади); відкриті заняття; взаємовідвідування занять; вивчення (впровадження) передового педагогічного досвіду; творчий звіт педагога; ділова гра; рольова гра; усний журнал; розробка методичного портфеля.

Нетрадиційні: педагогічний консилиум; педагогічні (методичні) посиденьки; методичні гостини; педагогічні турніри; панорамні заняття; методична панорама; бюро педагогічних знахідок; тренінг; банк ідей; синтез думок; методичні діалоги; методичний брейн-ринг; методичний ринг; клуб «Що? Де? Коли?»; педагогічний КВК; методичний міст; методичний бенефіс; методична естафета; методичний вернісаж; методична олімпіада-конкурс;-вікторина; відкритий мікрофон; мозковий штурм; велике коло; круглий стіл; проблемний стіл; дебати; диспути; дискусії;

Індивідуальні форми роботи: самоосвіта; наставництво; стажування; консультивання; індивідуальна науково-методична робота; аналіз; самоаналіз; самооцінка; анкетування; анотація; атестація; атестаційні матеріали; бесіда; бесіда-інтерв'ю; бюлетень; відгук; дистанційне навчання; доповідь; повідомлення; захист; звіт; індивідуальний план; інформація; курсова перепідготовка; методична розробка; методичні рекомендації; презентація; творчий портрет; портрет педагога; портфоліо.

10.3. Характеристика форм методичної роботи

10.3.1. Колективні (масові) форми роботи

1. Традиційні:

Науково-теоретична конференція – це одна з форм методичної роботи. Один раз протягом року доцільно проводити науково-теоретичні конференції, як своєрідний звіт педагогів, які підготували доповіді, реферати, повідомлення

про результати своїх пошуків з тієї чи іншої проблеми. Педагоги знайомляться з передовим досвідом, обмінюються думками, заздалегідь готуються до конференції, проводять пошукову творчу роботу, що значно збагачує педагогічний процес.

Науково-практична конференція – це форма спільної діяльності науковців, педагогів та вихованців. Головна її мета – узагальнення та ознайомлення кращого досвіду роботи, формування власної, дослідницької позиції, навичок проведення експериментальної роботи з навчально- педагогічної проблеми. Визначальними рисами конференції є: численний склад учасників; наявність учасників, запрошених з боку (з інших освітніх закладів, наукових установ); всебічне висвітлення проблеми. Практична частина конференції реалізується в секціях і складається з перегляду фрагментів навчальних занять «наживо», на відео, моделювання навчальних занять, демонстрації прийомів, методів, засобів, технологій навчання. Як правило, тематика науково-практичних конференцій визначається найбільш актуальними проблемами педагогіки, психології і пов'язана з практичною діяльністю освітнього закладу. За тематикою науково-практичні конференції можна поділити на три основні типи: міжпредметні, за окремими темами, проблемні.

Теоретичний семінар – ця форма занять є необхідною для ознайомлення педагогів з сучасними досягненнями педагогічної науки і передовим педагогічним досвідом. Вона вимагає від виступаючих (вчених, фахівців органів управління освітою, керівників навчальних закладів, педагогів) доступного висвітлення в повідомленнях, лекціях, доповідях актуальних питань освітнього процесу, змісту сучасних освітніх технологій, методик, методів і прийомів навчання. Проведення подібних семінарів слід планувати не більше двох-трьох разів на рік, щоб уникнути перевантаження педагогів.

Проблемний семінар – групове обговорення однієї особливо важливої та складної проблеми; організаційна форма методичної роботи з педагогічними кадрами, які об'єднані спільним інтересом до конкретних питань діяльності навчальних закладів і прагненням до вдосконалення існуючої

практики відповідно до рекомендацій психолого-педагогічної науки; забезпечує всебічне вивчення відповідної наукової проблеми і формує особисту позицію та практичну готовність учасників до використання результатів наукових досліджень.

Психолого-педагогічний семінар – форма методичної роботи, яка об'єднує педагогів певного фаху з метою ознайомлення з новітніми досягненнями психолого-педагогічної науки і передового досвіду на основі обговорення слухачами повідомлень, доповідей, рефератів, виконаних ними за результатами досліджень, проведених самостійно чи під керівництвом спеціалістів з певного напрямку діяльності.

Семінар-практикум – це форма науково-методичної роботи. На такому семінарі керівники гуртків знайомлять присутніх колег з досвідом своєї роботи. Він проводиться під керівництвом методиста та керівника закладу. В центрі уваги семінару-практикуму знаходяться теоретичні питання освітнього процесу і практичні уміння і навички, що має велике значення для зростання професійного рівня присутніх педагогів. Семінари-практикуми є ефективною формою залучення педагогів до творчої, пошукової, експериментально-дослідницької діяльності і підвищують їх загально педагогічну культуру.

Педагогічна рада – постійний орган управління навчальним закладом, призначений для розгляду основних питань освітнього процесу. Головним завданням педагогічної ради є об'єднання зусиль педагогічного колективу закладу на піднесення рівня освітнього процесу, впровадження у практику досягнень педагогічної науки й передового педагогічного досвіду.

Оперативно-методична нарада – колективна форма підвищення наукового рівня педагогічної роботи, попередження можливих помилок, виправлення допущених недоліків у роботі. На оперативно-методичній нараді розглядаються питання, які неможливо передбачити та спланувати заздалегідь. Такі наради проводяться з керівниками установ, педагогічними працівниками та методистами з метою оперативного обговорення окремих методичних питань, постановки поточних освітніх завдань, поточного інструктування педагогів. За

характером і змістом роботи їх можна поділити на три типи: інформаційні, інструктивні, звітні.

Педагогічна виставка – є формою пропаганди і впровадження передового педагогічного досвіду у практику навчального закладу. Тематика експозицій передбачає презентацію та пропаганду найефективніших форм і методів навчання і виховання, показ системи роботи найкращих педагогів закладу, міста, області, висвітлення творчих наробок вихованців.

Виставки розрізняють: за змістом і місцем у навчальному процесі – тематичні та оглядові; за тривалістю – постійні та епізодичні.

Педагогічні читання – проведення педагогічних читань у навчальному закладі вимагає залучення до їх підготовки методичної служби, так як ці читання є своєрідним підбиттям підсумків роботи методичних підструктур. Як правило, педагогічні читання проводяться за певною темою, пов'язаною безпосередньо з методичною проблемою над якою працює навчальний заклад. Вони не носять випадковий характер, а відображають досвід роботи педагогів, їх досягнення, успіхи, фіксують ті труднощі, які довелося долати на шляху до наміченого результату. Виступи педагогів супроводжуються відеоматеріалами, таблицями, схемами, графіками, фотографіями, продуктами творчої діяльності вихованців. Всі виступи обговорюються присутніми, часто в дискусійній формі, оскільки оптимально певна тема педагогічного читання нікого не залишає байдужим. Бажано, щоб проведення педагогічних читань планувалося для підведення результатів роботи колективу за єдиною методичною проблемою та пріоритетних проблем навчального закладу.

Колективні (масові) форми роботи

2. Нетрадиційні:

Панорама методичних знахідок – це своєрідний майданчик для обговорення найбільш важливих педагогічних здобутків, аналізу та практичних рішень у сфері освіти (певного напрямку), це можливість педагога віднайти для себе нові ідеї, зарядитися натхненням від тренерів та колег, перейняти кращі розробки і поділитися своїми відкриттями.

Методичний аукціон – форма творчого «продажу»-«купівлі» певних ідей, думок, винаходів з метою засвоєння певних понять з певної теми, проблеми, конкретного предмета, стимулювання педагогів до пошукової роботи; поширення творчих ідей педагогів-практиків, досвіду їхньої роботи з певної проблеми; методичні розробки занять.

Методичний фестиваль – це форма методичної роботи передбачає велику аудиторію учасників і ставить за мету обмін досвідом роботи, впровадження нових педагогічних ідей і методичних знахідок. Як правило, фестиваль – це урочисте підбиття підсумків роботи педагогічного колективу. Програма фестивалю складається з різних заходів: відкритих занять, виховних заходів, конкурсів, виставок, презентацій, майстер-класів запрошень у творчу лабораторію педагога та ін. На фестивалі відбувається знайомство з кращим педагогічним досвідом, з нестандартними заняттями, підходами у вирішенні педагогічних завдань. Під час фестивалю працює панорама методичних знахідок та ідей. Завершується фестиваль вшануванням педагогів, які продемонстрували високі результати методичної роботи за рік, а також підведенням підсумків рейтингів методичної діяльності та визначенні переможців.

Майстер-класи – це особливий жанр узагальнення та поширення педагогічного досвіду, що представляє собою фундаментально розроблений оригінальний метод або авторську методику, що спирається на свої принципи і має певну структуру. Майстер-клас – ефективна форма передачі знань і умінь, обміну досвідом навчання та виховання, центральною ланкою якої є демонстрація оригінальних методів освоєння певного змісту та активної ролі всіх учасників заняття. Це особлива форма навчального заняття, яка заснована на «практичних» діях показу і демонстрації творчого вирішення певної пізнавальної і проблемної педагогічної задачі.

Ярмарок педагогічних ідей – активізує методичну роботу педагога, так як кожен педагог хоче, щоб його ідея була визнана кращою. Таким чином, виявляється дух змагання. Педагоги, в основному молоді, навчаються вести дискусію, відстоювати свою точку зору.

Інтернет-конференція (проводиться в режимі чату). Методичний навчальний чат – це бесіда в реальному часі, завданням якої є обговорення актуальних проблем організації освітнього процесу, його навчально-методичного забезпечення та супроводження. Чат може мати різну спрямованість: пізнавально-мотивуючу, пізнавально-пояснюючу, пізнавально-діяльнісну, пізнавально-формуючу та варіативну, творчо-розвивальну, пізнавально-інформуючу тощо.

Ця форма забезпечує: можливість організації дистанційного спілкування фахівців з актуальних проблем розвитку сучасної освіти; оперативний обмін інформацією для вироблення спільної стратегії дій; швидке отримання консультацій з проблемних питань.

Є кілька вимог до проведення чату. Як мінімум за два тижні до початку конференції в режимі чату необхідно розташувати в Інтернеті (на сайті інструменту) коротку інформацію з теми та перелік запитань до учасників. Має бути сценарій проведення чату (визначення модератора та співмодератора чату, вибір ними складових змісту інформації, окреслення порядку обговорення питань). Рекомендується для проведення секційних засідань.

Вебінар – це інтерактивне мережеве навчальне заняття, що проводиться викладачем дистанційно з використанням різноманітних програмних засобів та мережевих ресурсів, що забезпечують високу інформаційну насиченість і активність слухачів в режимі реального часу. В ході заняття педагоги виступають з доповідями, ставлять запитання, беруть участь в обговоренні, дискутують. Виходячи з цього, вебінар означає «семінар, що проходить у комп'ютерній мережі». Вебінари стали популярною формою дистанційного інтерактивного навчання.

Веб-конференція – технологія і інструментарій для організації онлайн-зустрічей та спільної роботи в режимі реального часу через Інтернет. Веб-конференції дозволяють проводити онлайн-презентації, спільно працювати з документами і додатками, синхронно переглядати сайти, відеофайли і зображення. Такі види тренінгів дозволяють працівникам залишатися на своїх робочих

місцях і при цьому отримувати необхідні їм знання. Ця інноваційна система, дозволяє підвищувати рівень кваліфікації педагогічних працівників.

Відеоконференція – покликана забезпечити зустріч та спілкування кількох осіб, які знаходяться в різних місцях, і використовують телекомунікаційні аудіо і відео засоби. Це може виглядати просто як розмова між двома педагогами (точка-точка) або як спілкування між цілими аудиторіями (у кількох точках). Крім того, аудіо- та візуальна передача засідання може бути використана для обміну документами і відображенню їх на великому екрані. Цей метод можна використати для дистанційного навчання.

Веб-форум або просто **Форум** – інтернет-ресурс, популярний різновид спілкування в Інтернеті. На форумі створюються теми для спілкування. Всі, кого цікавить певна інформація, можуть зручно й швидко переглянути її на форумі. На форумі є адміністратори (власники форуму) та модератори (обслуговуючий персонал, який стежить за виконанням установлених правил та порядком). Вони можуть бути присвячені освіті, позашкільній освіті, мистецтву тощо. Тематика форумів може бути найрізноманітнішою. При цьому вони можуть бути як спеціалізовані, наприклад, присвячені освіті, а також вузькоспеціалізовані, присвячені будь-якій педагогічній чи методичній темі (проблемі), так і без спеціалізації, в цьому разі користувачі самі обирають теми.

Суть роботи форуму полягає в створенні користувачами (відвідувачами форуму) своїх тем з їх подальшим обговоренням, шляхом постингу розміщення повідомлень всередині цих тем.

10.3.2. Групові форми роботи

1. Традиційні:

Методична рада – колективний професійний орган, який об'єднує на добровільних засадах членів педагогічного колективу з метою здійснення керівництва науково-методичною роботою.

Методичні об'єднання – найпоширеніша форма підвищення кваліфікації шляхом залучення педагогічних працівників до дискусій, диспутів, вирішення

проблемних ситуацій, моделювання фрагментів занять з вихованцями на основі ідей педагогічної науки й передового педагогічного досвіду. Методичні об'єднання організуються за територіальною ознакою (в межах закладу, міські, районні); за типами навчальних закладів, навчальними предметами чи їх циклами. Планування методичної роботи є довільним. Складаючи план, потрібно враховувати конкретні умови кожного закладу, досвід роботи педагогів, їхні здібності та інтереси.

Школа передового педагогічного досвіду. Керівником такої школи обирають педагога-майстра, якому вдалося створити індивідуальну творчу лабораторію, віднайти шляхи ефективного вирішення проблем навчання, виховання та розвитку підростаючого покоління. Слухачі школи збираються на засідання раз у місяць і працюють за заздалегідь складеним планом. Практикується спільна колективна розробка окремих тем, проводяться практикуми, співбесіди з теоретичних і методичних питань. До роботи такої школи залучаються науковці, працівники районних, міських, обласних методкабінетів. Основні форми методичної роботи: лекції, семінари, засідання круглого столу, відвідування відкритих занять, співбесіди, консультації.

Школа педагогічної майстерності. Вони об'єднують педагогів із високою творчою активністю які володіють необхідними практичними вміннями та навичками певної педагогічної технології. Проведення теоретичних дискусій, колективні розробки окремих педагогічних проблем забезпечують включення великої кількості педагогів у творчий пошук.

Школа професійної майстерності. Підвищення рівня професійної майстерності педагога. Вивчення і впровадження в практику авторських педагогічних методик. Під час проведення методичної роботи мають застосовуватися різноманітні види індивідуальної роботи з педагогами, спрямовані на практичну їх підготовку. Йдеться, насамперед, про допомогу педагогічним працівникам у підготовці до проведення навчальних занять, виховних заходів, планування роботи, оформлення документації тощо.

Школа молодого педагога – це форма підвищення кваліфікації молодих спеціалістів, які мають педагогічний стаж роботи до 3-х років; покликана формувати педагогічну майстерність, творчу індивідуальність молодих педагогів. Школа молодого педагога є тим центром, де молодий або малодосвідчений працівник має змогу формувати свій індивідуальний стиль педагогічної діяльності, отримує допомогу в побудові освітнього процесу від педагогів наставників на основі науки й перспективного педагогічного досвіду. Це одна із форм фахового вдосконалення педагогів, яка визначається першочерговими проблемами і найбільш типовими труднощами, з якими зустрічаються молоді спеціалісти.

Творчі групи – це організовані невеликі колективи досвідчених працівників освіти, які поглиблено вивчають розв'язувану певну наукову проблему і забезпечують творче впровадження в практику закладів висновків і положень психолого-педагогічної науки; своєрідна форма залучення педагогів і керівників закладів до творчої діяльності із впровадження в практику роботи досягнень педагогічної науки та передового педагогічного досвіду.

Творча галерея – розгорнута тематична виставкова експозиція, яка поєднує у собі творчі нароби педагогів, книги, статті, картини, малюнки, вироби декоративно-ужиткового мистецтва тощо. Презентує результати творчої діяльності педагогів різного фаху.

Мобільні творчі групи. Новацією в управлінській і методичній роботі стає створення мобільних творчих груп. Мобільність забезпечується вільним переходом педагогів з однієї групи до іншої в тому разі, коли вони відчули зростання своєї фахової майстерності.

Робота в мобільній творчій групі дає педагогові можливість займатися дослідженням цікавої теми, реалізувати себе, поділитися досвідом з іншими, іти шляхом удосконалення й росту, а керівництву – можливість стежити за зростанням майстерності педагогів.

На виконання єдиної науково-методичної проблеми закладу можна створити 3 мобільні творчі групи (залежно від рівня фахової майстерності).

Робота в мобільних творчих групах є ефективним доповненням до інших форм науково-методичної роботи з колективом, тому що вона:

- орієнтована на розвиток особистості педагога;
- сприяє мотивації членів груп до професійної діяльності;
- допомагає педагогічним працівникам активно набувати власного досвіду на рефлексивній основі та навчатися на досвіді інших членів групи в процесі спільної роботи;
- дозволяє педагогам бачити підсумки своєї праці.

Ефективність використання методу роботи в мобільних творчих групах для підвищення рівня професійної компетентності педагогів пояснюється тим, що в процесі реалізації своїх творчих здібностей, знань, свого професіоналізму кожен педагог досягає конкретної важливої для себе мети.

Ініціативні групи – об'єднання педагогів, які утворюються на час підготовки та проведення важливих методичних заходів (засідання педагогічної ради, науково-педагогічна конференція, педагогічні читання тощо). У період підготовки засідання педагогічної ради або здійснення інших організаційних або підсумкових заходів ініціативна група педагогів вивчає стан актуальних проблем освітнього процесу та методичної роботи, відвідуючи навчальні заняття й масові заходи, проводить бесіди з педагогами, анкетування, узагальнює думки та побажання щодо вдосконалення певної ділянки роботи. Під час засідання педагогічної ради або проведення інших організаційно-методичних заходів ініціативна група організовує дискусію, полеміку з обговорюваних питань.

Мікрогрупа – одна з форм колективної методичної роботи, у якій, на відміну від методичних об'єднань, за визначальний критерій узято взаємну симпатію і, головне, інтерес до єдиної педагогічної ідеї. Вона створюється на добровільних засадах у складі 5-7 педагогів. Кожен учасник спочатку самостійно вивчає проблему, певний її аспект, потім доповідає колегам про результати. Після обміну думками педагоги спрямовують свою діяльність на практичну реалізацію ідеї: проводять відкриті заняття, організовують взаємовідвідування занять, масових заходів тощо. Розв'язавши проблему, група розпадається або ж визначає нове завдання.

Методичні дні – проводяться з метою стимулювання педагогічного колективу до підвищення професійно-педагогічної майстерності. Їх завдання полягає в ознайомленні педагогічного колективу з технологією роботи педагогів закладу, створення «скарбнички» методичних знахідок в електронних оболонках, створення особистої методичної чи предметної web-сторінки, створення електронної бібліотеки літератури згідно програм тощо.

Методична декада (тиждень) – передбачає демонстрацію кращого досвіду роботи окремих педагогів чи методичних структур навчального закладу. Вона проводиться за заздалегідь розробленим планом і носить чисто практичний характер. У змісті декади повинна бути представлена навчальна, методична та виховна діяльність педагогів. Завершується робота декади представленням на сайті науково-методичних матеріалів у вигляді статті, особистий блог, до фахового видання, інформаційно- методичним бюлетнем, створенням відео-фільму та ін. Найкраща педагогічна продукція поповнює банк даних досвіду роботи педагогів.

Відкрите заняття – загальноприйнятий методичний захід, на якому відбувається показ кращого досвіду, пропаганда нових педагогічних надбань і актуальних питань методики. Відкрите заняття – добровільний крок педагога (крім серії відкритих занять під час атестації педагога). Таке заняття повинно створювати систему розв'язання провідних педагогічних проблем, над якими в даний час працює педагогічний колектив. Дата проведення оголошується заздалегідь. Обов'язково зазначається не лише тема й мета заняття, а й методична мета відвідування. Від професійного педагогічного аналізу заняття значною мірою залежить збагачення досвіду і поширення його серед інших педагогів закладу.

Взаємовідвідування занять – спрямоване на обмін досвідом роботи, поширення передового педагогічного досвіду, надання допомоги в роботі педагогам. Взаємовідвідування сприяє перенесенню кращих методів роботи одного педагога в практику діяльності інших, надихає педагогів на пошук нових методів розвитку, виховання, навчання, будить творчу ініціативу. Порівняння власного

досвіду з досвідом колег дає можливість критично оцінити різні варіанти досягнення мети.

Вивчення (впровадження) передового педагогічного досвіду. Передовий педагогічний досвід – це оптимальна діяльність педагога, що є результатом творчого пошуку, несе в собі елементи новизни, спрямована на вирішення актуальних завдань навчання і виховання, забезпечує стійку ефективність освітнього процесу як у межах існуючих форм роботи, так і на основі їх удосконалення. Впровадження передового педагогічного досвіду – упорядкована система діяльності методичних центрів, об'єднань тощо, яка передбачає попереднє навчання методики роботи даного конкретного педагога-новатора на спеціальних семінарах-практикумах, у школах передового педагогічного досвіду; здійснення дослідної роботи в навчальних закладах з упровадження в практичну діяльність педагогів передового досвіду на заняттях. А також контроль адміністрації закладу, методичних кабінетів, відділів (управлінь) освіти за впровадженням досвіду та підбиття підсумків впровадження.

Творчий звіт педагога – форма методичної роботи, яка передбачає звіт про роботу методичного формування або конкретного педагога. Мета такого звіту полягає в систематизації процесу накопичення і узагальнення педагогічного досвіду роботи всередині навчального закладу. В результаті звіту методичне формування або педагог представляють напрацьовані методичні, дидактичні, наочні матеріали, знайомлять зі своїми педагогічними досягненнями, підходами у вирішенні педагогічних завдань, сформованим стилем роботи. Звіт може проходити у вигляді презентації, виставки, запрошення у творчу лабораторію.

Ділова гра – метод навчання професійної діяльності шляхом її моделювання, близького до реальних умов, обов'язково з динамічним розвитком ситуації, завдання чи проблеми, що вирішується, у процесі ділової гри. Відбувається діалог на професійному рівні, зіткнення думок і позицій, взаємна критика гіпотез і пропозицій, їх обґрунтування і зміцнення, що зумовлює появу нових знань, сприяє набуттю досвіду вирішення професійних завдань і психолого-педагогічних ситуацій.

Процес організації і проведення ігор можна умовно поділити на чотири етапи:

- **Перший етап** – це вступна теоретична частина, у ході якої учасники гри ознайомлюються з особливостями цієї форми підвищення педагогічної кваліфікації, а також із загальними вимогами до організації її проведення.

- **Другий етап** – конструювання гри, визначення назви та змісту педагогічної проблеми, яку розв'язуватимуть, обсягу теоретичної інформації та практичних умінь, які належить освоїти. Для цього треба чітко сформулювати загальну дидактичну мету гри й окрему мету для її учасників, написати сценарій, подати конкретну педагогічну ситуацію, імітуючи власну діяльність, розробити загальні правила та інструкції для гравців і керівника гри.

- **Третій етап** – це організаційна підготовка і проведення конкретної гри, у ході якої реалізується певна дидактична мета. Керівник пояснює учасникам її зміст, ознайомлює їх із загальною програмою та правилами, оголошує конкретні завдання. Визначають експертів для спостереження за ходом гри, аналізу її проведення, визначають місце, час, умови і тривалість гри. Доцільно створювати умови, наближені до реалій життя закладу.

- **Четвертий етап** – підбиття підсумків гри, докладний аналіз та оцінка її ролі в системі підвищення методичної й фахової підготовки педагогів. Ділова гра сприяє виявленню ініціативи, сміливості в прийнятті рішення, творчої спрямованості педагога.

Рольова гра – нагадує ділову, але тут кожному учасникові належить певна роль чи визначено його функцію.

Усний журнал – специфіка і цінність його полягає у різноманітності висвітлених питань, фактів і проблем. Дана форма складається з низки повідомлень з найбільш актуальних питань з області науки, культури, права, релігії, сучасної педагогічної практики, політики і т. д. В якості ілюстрацій в усні журнали включаються кадри відеофільмів, відеороликів; здійснюється демонстрація творчої продукції дітей і дорослих (педагогів, членів колективу закладу, батьків), фрагментів заходів, конкурсів тощо.

Розробка методичного портфеля – ця форма роботи дозволяє педагогу систематизувати свою методичну роботу за рік, вибрати найбільш вдалі методичні прийоми та узагальнити їх у вигляді методичних розробок.

2. Нетрадиційні:

Педагогічний консилиум – одна з форм залучення педагогів закладу позашкільної освіти різного профілю до виховної роботи з метою вивчити, проаналізувати і скорегувати позиції педагогів стосовно окремих вихованців або колективу в цілому. Допомогти у розв’язанні конфліктів або попередити їх виявлення, розробити рекомендації і програму виходу з кризової ситуації.

Методичні посиденьки – форма методичної роботи, що допомагає створити сприятливий психологічний клімат в даній групі педагогів. Для обговорення пропонуються питання, суттєві для вирішення певних ключових завдань освітнього процесу. Тема обговорення заздалегідь не оголошується. Майстерність керівника і полягає в тому, щоб в невимушеній обстановці викликати слухачів на відверту розмову з обговорюваного питання та підвести їх до певних висновків. Активне обговорення проблеми найчастіше відбувається в невимушеній атмосфері за чашкою кави.

Методичні гостини – індивідуально-групова форма, яка передбачає взаємообмін педагогічними делегаціями між закладами.

Педагогічні турніри – підготовку до проведення цієї форми методичної роботи потрібно розпочинати за місяць. Обираються ведучий та журі. Учасникам повідомляють домашнє завдання. Потім обирають капітанів та опрацьовують літературу з теми турніру, обмірковують виконання домашнього завдання. Окрім того, передбачається низка запитань, ситуацій, завдань, невідомих команд, які потрібно буде розв’язати в ході турніру (на відміну від КВК, що проводяться за одним сценарієм).

Панорамне заняття – це різновид творчого звіту педагога, який використовується для поширення педагогічного досвіду. На панорамному занятті пропонуються знахідки педагога; педагог демонструє фрагменти занять або заняття повністю.

Методична панорама – форма роботи, що передбачає ознайомлення з досвідом педагогічної діяльності групи педагогів, який має спільне тематичне спрямування. Проведення заходу дозволяє педагогам систематизувати свої методичні напрацювання, виявити найбільш вдалі методичні прийоми та узагальнити їх у вигляді методичних розробок та публікацій у фахових виданнях.

Тренінг – форма роботи, що направлена на відпрацювання певних професійних умінь і навичок. Тренінг може використовуватися як самостійна форма методичної роботи, і як методичний прийом при проведенні семінару. При проведенні тренінгу широко використовуються педагогічні ситуації, технічні засоби навчання, роздатковий матеріал. Тренування доцільно проводити в невеликих групах (від 5 до 10 осіб). Основні принципи роботи тренінгової групи: довірливе і відверте спілкування, взаємоповага, щирість, відповідальність у дискусіях і при обговоренні результатів тренінгу. Тренінг – це система спеціально підібраних вправ для саморегуляції психофізіологічного стану при тренуванні різних психічних якостей особистості (уваги, пам'яті, волі тощо), відпрацювання способів прийняття і переробки інформації, освоєння різних прийомів організації праці. Велика цінність такого роду вправ – це можливість отримати оцінку своєї поведінки з боку, провести самооцінку та оцінку своїх вчинків. Тренінг більше ніж інші форми (методи) створює ситуацію обов'язкового «занурення» в себе та свою діяльність.

Бюро педагогічних знахідок – це надання педагогам інформації про кращі здобутки у галузі освіти.

Банк ідей – колективне проєктування нових ідей для розв'язання практичних проблем, які не можна розв'язати в традиційний спосіб.

Синтез думок – суть полягає в пошуку і виявленні оригінальних рішень з теоретичних та практичних питань. Групи педагогів шукають погоджене рішення, а результат роботи повинен бути відображений у вигляді схеми, перерахування ознак, кінцевому тексті, всі записи роблять на аркушах, які потім передають наступній групі. У цьому аркуші підкреслюються думки, з якими дана

група не згодна. Експерти обробляють ці аркуші, зіставляючи написане, роблять загальний звіт, що потім обговорює педагогічний колектив.

Методичний діалог – схожий на попередній метод. Ця методика включає обговорення певної теми, вироблення плану спільних дій, протистояння й критику позицій тієї або іншої групи. Методичний діалог ведеться між керівником і педагогами або групами слухачів з певної теми. Вся увага зосереджена на сильних моментах позиції інших. На закінчення фіксують загальні погляди, робиться висновок по темі, приймається рішення про подальші спільні дії.

Методичний ринг – форма роботи з педагогічними працівниками, спрямована на пошук, розвиток, підтримку перспективного педагогічного досвіду або пошук нових ідей, шляхів вирішення актуальних проблем освіти. Методичний ринг сприяє вдосконаленню знань педагогів, виявляє їхню ерудицію. Його проводять у разі виникнення суперечностей, альтернативних точок зору, діаметрально протилежних думок. Його підготовка й проведення складаються з кількох етапів. Перший етап – готуються групи опонентів, кожна з яких має групу підтримки; другий етап – вибір методичної проблеми, визначення завдання методичного рингу; третій етап – захист методичної ідеї. Паузи заповнюють ігровими завданнями, педагогічними ситуаціями. Четвертий етап – підбиття підсумків, журі оцінює рівень захисту певної думки, підготовку опонентів.

До цієї ж форми роботи можна віднести: «Брейн-ринг», «Педагогічний КВК», «Що? Де? Коли?», «Щасливий випадок», «Слабкий ланцюжок» тощо. Такі заходи проводяться за традиційним сценарієм.

Методичний міст – найактивніша форма методичної роботи, яка проводиться для розвитку практичних навичок з проблем навчання й виховання (наприклад, реалізація принципу демократизації в освітньому процесі). Для участі в ній залучають педагогів різних закладів, керівників методоб'єднань, батьків, вихованців. Роль ведучого виконує методист. Методичний міст – різновид дискусії, яка відрізняється складом учасників.

Методичний бенефіс – форма методичної роботи де виступаючим є один педагог або групи педагогів. Передбачає комплексне ознайомлення з носієм ефективного прогресивного педагогічного досвіду; доповідь – розповідь про зміст досвіду, вивчення творчої лабораторії (робочого кабінету педагога), ознайомлення з розробленими дидактичними матеріалами, сценаріями заходів, відвідування занять тощо.

Методична естафета – форма методичної роботи, яка складається з декількох етапів і сприяє впровадженню передового педагогічного досвіду.

I етап – «Стоп-кадр» (фрагменти заняття), на якому педагог демонструє нестандартні прийоми, методи, засоби навчання.

II етап – «Калейдоскоп нестандартних занять», у ході якого аналізуються творчі знахідки педагогів.

III етап – «Трибуна вільних думок» – педагоги захищають моделі занять і беруть участь у диспуті «Джерела педагогічної творчості».

Методичний вернісаж – його новизна полягає у тому, що педагоги освітніх закладів, можуть доторкнутися до найновітніших методів навчання та виховання. Це можливість познайомитися з такими новітніми технологіями як сторітелінг, трайвертайзінг, white paper, бенчмаркінг, SWOT-аналіз тощо. Впровадження освітніх інновацій сприяє підвищенню рівня професійної компетентності педагогічних кадрів.

Методична олімпіада-конкурс – форма організації практичної розробки педагогами певної педагогічної проблеми і представлення її у вигляді творчої роботи. Передбачає захист творчих робіт, проводиться за спеціально розробленим положенням.

Вікторина – пізнавальна гра, в ході якої в певній послідовності (логічної, хронологічної та ін.) перед учасниками ставляться запитання, на які вони дають відповіді в усній або письмовій формі. Вікторина дозволяє розширити і поглибити знання, отримані в результаті самоосвіти і практичної діяльності, удосконалити вміння аналізу і систематизації інформатизації з різних джерел, моделювання і прогнозування дій, спрямованих на творчі зміни в педагогічній

практиці. Вікторини є самостійним видом методичної роботи, але її можна поєднувати з іншими формами методичної діяльності. Підсумок гри, що виражається в аналізі її результатів, дає керівник, акцентуючи увагу присутніх на кращих відповідях, окремі з яких цитуються.

«Відкритий мікрофон» – форма методичної роботи яка сприяє розвитку полемічних навичок, мистецтва виступати перед аудиторією, формує вміння висловлювати власну думку. Оргкомітет завчасно (за 1-1,5 місяці) сповіщає колектив про збір анонімних записок з пропозиціями теми для обговорення. Аналізує отримані матеріали і визначає найбільш значущу для обговорення проблему. З цією метою на допомогу педагогам що готуються до виступу організовується виставка літератури з ораторського мистецтва і обговорюваної проблеми. Надалі керівник акцентує увагу передбачуваних виступаючих на тому, що особливістю «відкритого мікрофона» є строго обмежений час, тому необхідно дотримуватися регламенту і чітко, коротко викладати свої думки, формулювати пропозиції.

«Розумовий штурм» – короткотермінове разове об'єднання групи педагогів з метою оволодіння конкретною методичною ідеєю, прийомом або пошуку нових шляхів розв'язання складної навчально-методичної проблеми. Особливістю цієї форми роботи є максимальна концентрація уваги учасників на обраній проблемі, найбільш стислий термін її вирішення, активна участь усіх педагогів-учасників. Для реалізації цих завдань психологи рекомендують відрив від звичайних умов, спілкування тільки у відібраній групі педагогів з метою заглиблення в проблему.

«Велике коло» – найбільш проста форма групової взаємодії. Робота проходить у три етапи.

I етап – педагоги розсідаються у великому колі.

Керівник формує проблему.

II етап – протягом певного часу (приблизно 10 хвилин) кожен учасник індивідуально на своєму аркуші паперу записує пропоновані заходи для вирішення проблеми.

III етап – по колу кожен педагог зачитує свої пропозиції, інші мовчки вислуховують (без критики); по ходу проводиться голосування по кожному пункту – не включати його в загальне рішення, яке по мірі розмови фіксується на дошці.

Прийом «великого кола» оптимально використовувати, коли можливо швидко визначити шляхи вирішення проблеми або її складові. За допомогою даної форми можна, наприклад, розробляти інструкції, положення, локальні або нормативно-правові акти.

«Круглий стіл» – проводиться з метою вироблення спільної думки, позиції учасників з обговорюваної проблеми. Зазвичай продумується 1 -3 питання обговорюваної проблеми. Столи доцільно розставити по периметру кімнати. Ведучий визначає своє місце так, щоб бачити всіх учасників. Тут же можуть знаходитися запрошені фахівці, адміністрація та ін. В ході роботи кожне питання проблеми обговорюється окремо. Представляється слово педагогам, які мають досвід роботи з проблеми. Ведучий узагальнює підсумки обговорення кожного питання. В кінці він пропонує варіант спільної позиції з урахуванням зауважень, доповнень, поправок.

«Проблемний стіл» – сприяє розвитку у педагогів прагнення до самоосвіти, розширення й поглиблення знань. Заздалегідь готуються питання для обговорення, список рекомендованої літератури, комплектуються творчі мікрогрупи, створюється прес-центр, який після закінчення підбиває підсумки, пропонує рекомендації й випускає методичний бюлетень «Досвід. Проблеми. Пропозиції».

«Вечори запитань і відповідей» – за місяць до запланованого терміну заходу педагогам пропонується подумати, які питання освіти, виховання, методології і розвитку найбільш актуальні в даний період. За 1-1,5 тижні до заходу питання, які можуть бути анонімними, класифікуються за проблемами. Учасники вирішують, на які питання вони можуть відповісти самі, які питання потребують пояснення фахівців. З деяких питань можна запропонувати поділитися досвідом роботи самим учасникам професійного об'єднання.

Кожна проблема, до якої відноситься група питань, заданих педагогами, розкривається по можливості найбільш повно. Педагоги повинні чітко уявляти теоретичні основи проблеми, шляхи її вирішення, форми організації, методи і прийоми роботи та інше.

Педагогічна ситуація – сукупність умов і обставин, які вимагають швидкого прийняття педагогічно правильного рішення (знайти вихід та відшукати підхід до розв'язання ситуації).

Дебати – обговорення будь-якого питання, обмін думками, полеміка, дебатування, суперечки. Дебати в методичній роботі можна використовувати для прийняття і відстоювання своїх рішень. Дебати вчать критично мислити, досліджувати різні теми переконливо викладати свої погляди аудиторії, у дебатах беруть участь дві команди: одна команда стверджує певну позицію, інша – заперечує.

Педагогічні дискусії – обговорюються актуальні спірні педагогічні проблеми, які розглядаються з різних точок зору. Думки, висловлені різними педагогами, доповнюють одна одну або виявляються зовсім протилежними. Кожен учасник суперечки прагне аргументувати свою позицію або спростувати думку сторони, що сперечається фактами з власної практики, матеріалами передового досвіду.

Диспут – схожий на попередній метод. Усний науковий спір, обговорення якогось питання публічно, перед аудиторією. Як інтерактивна форма роботи це можуть бути зіткнення ідей, думок, точок зору, дебати розпочинаються після доповіді. Як правило, опоненти визначаються заздалегідь.

Бібліографічні огляди – обговорення літератури, статей, журналів. Це канали, за якими оперативно надходить до педагога інформація, що є важливою передумовою підвищення рівня й ефективності освітнього процесу.

10.3.3. Індивідуальні форми роботи

Самоосвіта – є найважливішою індивідуальною формою науково-методичної роботи. Це процес, тісно пов'язаний із повсякденною індивідуальною діяльністю. Рушійною силою самоосвітньої діяльності є суб'єктивне усвідомлення педагогом об'єктивної потреби в узагальненні своєї професійної діяльності. Організація самоосвіти педагога залежить від рівня підготовки, цілей удосконалення його педагогічної майстерності й передбачає визначення проблеми, вибір раціональних форм і способів усвідомлення матеріалу, опанування методики аналізу і способів узагальнення власного і колективного досвіду, залучення до методів дослідницького характеру.

Наставництво – форма методичної роботи яка полягає в тому, що досвідчені педагоги ведуть індивідуальну роботу з молодими, малодосвідченими працівниками, передаючи їм досвід, практично допомагають у виконанні завдань (у підготовці до деяких занять чи заходів, плануванні роботи, оформленні відповідної документації). Ця допомога здійснюється шляхом порад, ознайомлення з практикою роботи наставника, технікою виконання окремих завдань.

Стажування молодих педагогів проходить упродовж першого року роботи за місцем працевлаштування. Мета стажування – полягає в набутті молодим спеціалістом практичних умінь і навичок педагогічної діяльності. Під час стажування вони користуються всіма правами працівника навчального закладу і виконують покладені на них обов'язки. Керівник навчального закладу для молодого педагога призначає наставника з досвідчених педагогів відповідного фаху. Молодий спеціаліст за час проходження стажування повинен виконати індивідуальну програму стажування і подати звіт за місцем роботи. Захист результатів стажування здійснюється на засіданні методичного об'єднання навчального закладу.

Консультація – надання допомоги в самостійному вивченні будь-якого складного питання. За змістом консультації можуть бути як теоретичними, так і практичними. Консультація педагогів входить в обов'язок насамперед керівників закладу, методистів й керівників методичного об'єднання.

Індивідуальна науково-методична робота – усвідомлена, цілеспрямована, планомірна та неперервна робота педагогів з удосконалення їхньої теоретичної і практичної підготовки, необхідної для практичної діяльності.

Аналіз – метод дослідження, дає можливість визначити діяльність того чи іншого педагога і чим ця діяльність відрізняється від діяльності інших або від встановлених норм та вимог.

Самоаналіз – аналіз власних наробок та результату роботи над методичною проблемою.

Самооцінка – характеризується емоційно насиченими оцінками самого себе як особи, власних здібностей, етичних якостей і вчинків, своїх досягнень і недоліків.

Анкетування – дає можливість одержати різноманітний емпіричний матеріал про педагога.

Анотація – стисла характеристика роботи педагога або його методичних наробок.

Атестація – педагогічних працівників будується на принципах гласності і суворого дотримання Законів України. Дослідження суб'єкта з метою виявлення його відповідності вимогам до Типового положення «Про атестацію педагогічних працівників України».

Атестаційні матеріали – зібрані матеріали, що характеризують фахові знання та ділові якості педагога.

Бесіда – з'ясування й погодження позицій, вияв незадоволення діями працівника, обговорення результатів контролю, переконання в чому-небудь.

Бесіда-інтерв'ю – метод одержання інформації досить широкого діапазону в процесі безпосереднього спілкування з педагогом у вільній чи регламентованій формі.

Бюлетень – стисле повідомлення про проведений відкритий захід, про наробки того чи іншого педагога тощо.

Відгук – стисла форма письмової оцінки виконаної роботи (курсової, бакалаврської, магістерської кваліфікаційних робіт, кандидатського чи докторського дослідження). За складом реквізитів збігається з рецензією.

Дистанційне навчання – це навчання на відстані за допомогою сучасних технологій, що забезпечують доставку інформації в інтерактивному режимі за допомогою використання ІКТ (інформаційно -комунікаційних технологій) від тих, хто навчає, до тих, хто навчається. Основними принципами дистанційного навчання є інтерактивна взаємодія у процесі роботи, надання педагогам можливості самостійного освоєння досліджуваного матеріалу, а також консультаційний супровід у процесі дослідницької діяльності. Дозволяє підвищувати рівень кваліфікації педагогічних працівників.

Доповідь – оформлений письмово, але призначений для усного повідомлення виклад суті проблеми. Доповідь часто має структуру наукового дослідження: вступ, методи, результати та обговорення.

Повідомлення – документ, у якому про щось повідомляється, сповіщається. Лист-повідомлення – це різновид службового листа, в якому викладено запрошення взяти участь в нараді, конференції, зборах тощо.

Захист – форма роботи, пов'язана із попередньою розробкою та наступним публічним захистом інноваційних підходів до вирішення певної педагогічної проблеми.

Звіт – письмове чи усне повідомлення педагога про свою роботу, виконання завдання, доручення.

Індивідуальний план – документ властивий певній особі (педагогу), який відповідає її нахилам, професійній компетенції та підготовці, який визначає види й обсяг роботи, послідовність, форму запланованих дій на певний проміжок часу.

Інформація – означає зміст того, про що отримувач довідався, відомості в будь-якій формі та вигляді, на будь-яких носіях.

Курсова перепідготовка – форма професійної підготовки педагога за певним навчальним планом через участь у семінарах, практиках, тренінгах, майстер-класах тощо.

Курсова робота – навчально-дослідницька робота педагога, з елементами дослідження, пов'язана з вивченням тієї чи іншої педагогічної проблеми.

Лекція – усний виклад навчального матеріалу, а також публічне читання на певну тему з метою розкриття основних положень теми, досягнень науки, з'ясування невирішених проблем, узагальнення досвіду роботи, надання рекомендацій щодо використання основних висновків за темами на практичних заняттях.

Методична розробка – це посібник, що розкриває форми, засоби, методи навчання, елементи сучасних педагогічних технологій або самі технології навчання і виховання стосовно конкретної теми заняття, теми навчальної програми, викладання курсу в цілому. Методична розробка є індивідуальною. Вона спрямована на професійно-педагогічне вдосконалення педагога.

Методичні рекомендації – комплекс пропозицій і вказівок, які сприяють впровадженню найефективніших методів і форм роботи для вирішення певної проблеми.

Презентація (спосіб подання інформації) – публічне представлення чогось нового, що було створено чи досягнуто педагогом.

Творчий портрет – це форма методичної роботи, спрямована на формування творчої особистості, розвиток ініціативи педагога, поширення, узагальнення та підвищення авторитету творчої активності серед педагогів.

Портрет педагога – загальна характеристика, сукупність характерних рис педагога.

Портфоліо – збірка виконаних робіт та напрацювань педагога. Включає все те, що може документально засвідчити майстерність педагога, сприяти оцінці рівня його професіоналізму та компетентності. Портфоліо може бути представлене на паперових носіях та в електронній версії. У першому випадку – це файлова папка із вкладишами, де матеріали розміщені відповідно до зазначеної вище структури. Електронна версія портфоліо – це створення сайту(блогу) та поступове наповнення його усією необхідною інформацією.

Методична проблема – теоретичне або практичне питання, що потребує вирішення, вивчення, дослідження.

Реферат – одна з форм письмового представлення результатів індивідуальної роботи педагога над обраною науково-методичною темою (проблемою).

Тестування – усне чи письмове опитування за спеціально підготовленими запитаннями чи завданнями з метою одержання високого рівня достовірної інформації з важливих аспектів професійної компетентності педагогічних працівників.

Отже, слід зазначити, що плануючи методичну роботу з педагогічними працівниками, необхідно вивчити і проаналізувати попит і потреби кожного педагога. За всієї різноманітності форм організації методичної роботи вирішити багатопланові завдання підвищення кваліфікації педагогічних працівників можна лише через створення оптимальної системи методичних заходів та надання педагогам права вільного вибору тих форм, які максимально враховують їхні потреби, запити та інтереси.

Запитання для самоконтролю знань

1. Охарактеризуйте мету і завдання науково-методичної роботи в закладі позашкільної освіти.
2. Визначте форми організації підвищення педагогічної майстерності молодих педагогів.
3. Узагальніть традиційні методи організації науково-методичної роботи ЗПО в різних формах організації роботи (групова –індивідуальна).
4. Проаналізуйте нетрадиційні форми організації науково-методичної роботи закладу позашкільної освіти.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бех І. Д. Позашкільне середовище як виховна система. *Психолого-педагогічний супровід освітнього процесу в позашкільних навчальних закладах*: матеріали I міжнародного симпозіуму психологів позашкільних навчальних закладів (Київ, 1-3 березня 2012). Київ, 2012. С.11–15.
2. Биковська О. В. Сучасні положення теорії та методики позашкільної освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки : реалії та перспективи*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. № 5. С. 3–8.
3. Биковська О. В. Пізнавальний та практичний етапи реалізації компетентнісного підходу в позашкільній освіті. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. № 9. С. 48–51.
4. Биковська О. В. Сучасні положення теорії та методики позашкільної освіти: міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: зб. наук. пр. НПУ ім. М. П. Драгоманова, Ін-т соціології, психології та управління. Київ. 2010. № 2. С. 171–180.
5. Буланова Л. М. Соціалізація дітей з особливими потребами: соціальнотворчий проект. *Позашкілля*. 2011. № 7 (42). С. 14–17.
6. Вейсенхоф А. Сучасна система позашкільної освіти виховання Польщі. *Позашкілля*. 2011. № 1. С. 31–33.
7. Вербицький В. В. Методичні рекомендації щодо реалізації ключової реформи Міністерства освіти і науки України «Нова українська школа» в позашкіллі. URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/mrrkr.pdf>
8. Вербицький В. В., Ковбасенко Л. І., Липецький О. П. Виховний потенціал позашкільних навчальних закладів: моногр. Київ: ОТ Ростунов, 2011. 200 с.
9. Вербицький В. В., Литовченко О. В., Ковбасенко Л. І. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2012. 192 с.

10. Вербицький В. В. Ідеї гуманістичної педагогіки: сучасний погляд : про позашкільну освіту. *Розвиток творчих здібностей учнів у контексті гуманістичної педагогіки В. О. Сухомлинського* матеріали Всеукр. пед. читань, 18 трав. 2011 р.) / НЕНЦ, Кіровогр. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. Кіровоград, 2011. С. 4–7.
11. Вербицький В. В. Технологізація навчально-виховного процесу в позашкільному освітньому просторі як принцип виховання особистості. *Рідна школа*. 2010. № 10. С. 12-18.
12. Володченко Ж. М., Лісовець О. В., Новгородський Р. Г., Хлебик С. Р. Проблеми соціалізації молоді: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 206 с.
13. Вороніна Г. Л. Програмне забезпечення освітнього простору позаурочної та позашкільної роботи. *Джерело пед. майстерності*. 2011. № 1. С. 65–70.
14. Гальченко М. С., Андросович К. А., Ткаченко Л. І., Ковальова О. А., Найдьонова Л. М. Інтерактивна психолого-педагогічна підтримка соціалізації обдарованих старшокласників: метод. посіб. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 136 с.
15. Гасниця Л. Виховна робота – пріоритет освітнього процесу : програма превентивного виховання для позашкіль. навч. закл. *Позашкільля*. 2011. № 2. С. 23–30.
16. Герасімова А. С. Психолого-педагогічний супровід інклюзивної освіти у Дитячому оздоровчо-екологічному центрі. *Психолого-педагогічний супровід освітнього процесу в позашкільних навчальних закладах*: матеріали I міжнародного симпозіуму психологів позашкільних навчальних закладів (Київ, 1–3 бер. 2012 р.). Київ. 2012. С. 55–56.
17. Єгорова О. І., Биковська О. В. Позашкільна освіта: міжнародний досвід і кращі практики громадянського виховання дітей і молоді: монографія. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 148 с.

18. Готовність педагога до інклюзивної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.*, 2015. Вип.4 (48). С. 3–9.
19. Кириченко В., Ковганич Г., Савенко Н. Планування роботи позашкільного навчального закладу. Київ: Шкільний світ, 2011. 102 с.
20. Кларийс, Р. Нідерланди: особлива система неформальної освіти: позашкільна освіта в Європі. *Позашкільля*. 2011. № 9. С.42–45.
21. Ковбасенко Л. І. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу: методичний посібник. Київ. 2000. 53 с.
22. Колупаєва А. А. Стратегічні напрями сучасної освітньої політики України. *Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання*: зб. наук. праць / за ред. С. В. Литовченко, І. М. Гудим. Київ: О. Т. Ростунов. 2011. Вип. 2. С. 5–12.
23. Кречотіна Т. М., Перепелиця Н. В., Сидоренко Н. Б. Позашкільна освіта: теоретичні і практичні аспекти розвитку: монографія. 2-ге вид. Суми: Університетська книга, 2020. Кн.1, 270 с.
24. Кузнецов А. М. Науково-спрямовуюча діяльність керівника позашкільного закладу. *Педагогічний вісник*. Кіровоград, 2011. № 1. С. 118–120.
25. Кузнецов, А. М. Гурток – основа пізнавально-практичної діяльності дитячого центру. *Позашкільна освіта*. 2011. № 3. С. 2–5.
26. Литовченко О. Виховання соціально-компетентної особистості: програма позашкільля. 2011. № 4. С. 33–40.
27. Литовченко О. Позашкільна освіта у контексті сучасних викликів та освітніх реформ. Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ, 2023. 21 с.
28. Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти: метод. посіб. / А. Е. Бойко, В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко; за ред. В. В. Мачуського; Ін-т проблем виховання НАПН України. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 223 с.
29. Мосякова І. Ю. Концептуальні основи модернізації змісту позашкільної освіти: практико орієнтований посібник. Київ: Педагогічна думка, 2018. Ч. 1. 121 с.

30. Нестерук-Володимирець О. В. Рівний доступ до якісної позашкільної освіти – запорука розвитку творчої і соціально активної особистості. Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика. *Ін-т обдар. дитини НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*: зб. наук. пр. Київ, 2010. № 3. С. 307–312.

31. Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи: інформ.-аналіт. зб. / [за заг. ред. С. Шкарлета]; М-во освіти і науки України, Ін-т освіт. аналітики. Київ, 2023. 64 с.

32. Про внесення змін до деяких законів України щодо збереження дитячих позашкільних навчальних закладів : Закон України від 5 квіт. 2007 р. № 876-У. *Відом. Верхов. Ради України*. 2007. № 27. Ст. 363.

33. Про внесення змін до Положення про позашкільний навчальний заклад: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. N 769, Київ, 2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769-2010>

34. Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад»: Постанова Кабінету Міністрів України, від 06.05.2001 № 433. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP010433?an=6&scop=74&fcop=185>

35. Про охорону дитинства Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III (із змінами).[Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

36. Про позашкільну освіту Закон України від 22.06.2000 № 1841-III. Збірник документів з організації позашкільної освіти. Київ, 2002. С. 21–42.

37. Пустовіт Г. П., Тихенко Л.В. Позашкільна освіта і виховання: дидактичні основи методів навчально-виховної роботи: монографія. Кн.2. Суми: Університетська книга, 2021. 272 с.

38. Розумнюк А. Проектні технології в позашкільному закладі. *Позашкілля*. 2011. № 4. С. 13–16.

39. Савельєва В. С. Організаційна поведінка: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 240 с.

40. Савенко Н., Ковганич Г., Кириченко В. Науково-методична робота в ПНЗ: зміст, форми, технології. *Позашкілля*. 2010. № 8. С. 3–15.
41. Савенко Н., Ковганич Г., Кириченко В. Педагогічна рада – технологія підготовки і проведення. *Позашкілля*. 2010. № 8. С. 19–37.
42. Савенко Н., Ковганич Г., Кириченко В. Посадові обов'язки методичного складу позанавчального закладу. *Позашкілля*. 2010. № 8. С. 38–45.
43. Свирська Т. Сучасна стратегія розвитку позашкільної освіти як інституту соціального виховання. *Позашкілля*. 2011. № 10 С. 6–8.
44. Стратегія розвитку позашкільної освіти / за ред. проф. О. В. Биковської. Київ: ІВЦ АЛКОН, 2018. 96 с.
45. Сущенко Т. І. Основи позашкільної педагогіки : посібник для класних керівників, педагогів позашкільних закладів. Мінськ: Бел. навука, 2000. 221 с
46. Хлебик С. Р. Ігрові технології у формуванні навичок соціальної поведінки дітей молодшого шкільного віку. SCIENTIA: Chelmskie Towarzystwo Naukowe; Panstwowa Wyzsza Szkola Zawodowa w Chelmie. Nr 15/1. С. 121–130.
47. Хлебик С. Р. Взаємодія сім'ї і закладу позашкільної освіти у наданні соціально-педагогічної підтримки дітям з особливими потребами. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери*: збірник матеріалів III міжнародної науково-практичної конференції (24 листопада 2020 р). Ніжин, 2020. С. 171–173.
48. Хлебик С. Р., Константиненко А. С. Інклюзія в позашкільній мистецькій освіті: досвід України SCIENTIA: Chelmskie Towarzystwo Naukowe; Panstwowa Wyzsza Szkola Zawodowa w Chelmie 2020. Nr 14/1. С. 50–61.
49. Хлебик С. Р., Новгородський Р. Г. Соціалізація особистості: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 127 с.
50. Хлебик С. Р. Театральні технології у формуванні соціально-творчої особистості. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. № 2 (35). С. 200–206.

51. Швай Р. Педагогіка творчості: підручник. Львів: Видавництво Львівська політехніка, 2020. 220 с.

52. Шевцов А. Г., Черненко Т. В. Історичні аспекти становлення системи виховання та навчання дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату в Україні. *Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології: матеріали III міжн. наук.-практ. конф. (4–5 жовтня 2019 р.).* Запоріжжя, 2019. С. 11–15.

53. Шмаль Н. А. Система методичної роботи в позашкільному закладі. *Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи.* Київ. 2010. № 24. С. 189–194.

54. Яременко Л. Реалізація функцій організації дозвілля і формування творчих здібностей особистості в позашкільній освіті *Рідна школа.* 2015. № 5/6. С. 62–66.

Навчальне видання

Лісовець О. В., Хлєбїк С. Р., Криловець М. Г.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Навчальний посібник

Технічний редактор – І. П. Борис

За авторським редагуванням

Підписано до друку 07.10.23 р.
Гарнітура Computer Modern
Замовлення № 147

Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 11,05
Ум. друк. арк. 14,3

Папір офсетний
Електронне видання

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.

м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3^А
(04631)7-19-72

E-mail: vidavn_ndu@ukr.net
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.